

MURAT ŞEKER

Güneydoğu Anadolu Projesi

Sosyal ve Ekonomik Sorunlar

Institut kurde de Paris

VYAYINLARI

Institut kurde de Paris

TUR 1817.

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
SOSYAL VE EKONOMİK SORUNLAR

MURAT ŞEKER

Institut kurde de Paris

V YAYINLARI

BİRİNCİ BASKI: MAYIS 1987

V YAYINLARI

VERSO A.Ş.

KONUR SOKAK, 13/7 Kızılay-ANKARA

Tel: 125 68 95 P.K. 359 Yenışehir-ANKARA

Ofset Hazırlık: VMS (Verso Matbaacılık Sanayi)

Dizgi: DENK AJANS - 129 84 30

Baskı, Cilt: Başarı Matbaası, Ankara

MURAT ŞEKER

Güneydoğu Anadolu Projesi

Sosyal ve Ekonomik Sorunlar

Institut kurde de Paris

VYAYINLARI

Institut kurde de Paris

ÖNSÖZ

Bu araştırmanın somutlaştırılması 1986 yılı başlarında söz konusu olmuştur. Türk-İş ve Tarım-İş bünyesi içinde de ortaya çıkmış olan bir ihtiyacın da baskısı ile ve Asya-Amerika Hür Çalışma Enstitüsü'nün yönlendirmesi ve desteklemesi ile araştırmanın kısa bir süre içinde gerçekleştirilmesi mümkün olmuştur.

Araştırmanın kitap halinde yayınlanmak üzere baskıya girdiği günlerde (Nisan 1987 sonları) Ankara'da "Türkiye'de Tarımsal Yapıların Gelişimi 1923-1987" başlığı altında üç gün süren bir sempozyum yapılmıştır. Araştırma içinde değindiğim pek çok konu da bu sempozyum içinde işlenmiştir. Ancak, sempozyum bildirileri ile benim bu kitapta işlediğim düşünceler arasında çıkan pek çok farklılık tartışılma olanağı bulamamıştır.

Önceleri, bu önsöz içinde bu farklılıkları gündeme getirmeyi düşündüm ama, sonradan, bunu daha kapsamlı bir yazıya konu yapmak üzere bu düşünceden vazgeçtim.

Burada belirtmem gereken daha farklı bir sempozyum ise 18-21 Kasım 1986 tarihlerinde Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nde yapılmıştır. Güneydoğu Anadolu Projesi üzerine yapılan bu sempozyum bildirilerinden bu çalışmam içinde derinlemesine yararlandım. Ziraat Fakültemizin hemen hemen bütün üyelerinin çalışmalarının bir sonucu olan bu bildirilerin çok kapsamlı bir çalışmanın ürünü oldukları derhal anlaşılmaktadır. Böylesine büyük bir eşgüdümlü çalışmayı başarabildikleri için kendilerini hem kıskandım hem de aynı Üniversitenin mensubu olduğum için gururlandım.

Bu çalışma, ne başlangıç ne sonuç; uzun bir süredir devam eden bir ilginin ilerde tamamlanması gereken bir aşamasını belgeliyor. Bunu yapmamda yardımlarını gördüğüm ve adlarını burada saymama olanak olmayan pek çok kişi var. Yalnızca birkaç isim verebileceğim; araştırmanın planlanması ve yürütülmesinde yardımlarını gördüğüm Şanar Tayşi ve Önder Aker, aynı şekilde, AAFLİ Direktörü Jeff Ballinger, Uygulamada yardımcı olan Karataş Belediye Başkanı Fuat Karataş, araştırmaya katılan, Dr. Aygen Erdem, Dr. Füsün Çuhadaroğlu,

Dr. Hilmi Çuhadaroğlu, Hülya Sayın, Dilek Kalfa, Emel Horasan, Özcan Sezer, Adnan Türegün, Recep Varçın, soru kağıdının hazırlanmasında ve değerlendirme aşamalarında görüşlerini bildiren, Prof.Dr. Nermin Abadan-Unat, Prof.Dr. Özer Ozankaya, Doç.Dr. Bilsay Kuruç, Doç.Dr. Çelik Aruoba ve Dr. Muzaffer Sencer; kendilerine müteşekkirim.

Ayrıca eşim Nilgün ve oğullarım Deniz ve Ata Ufuk Şeker, yaz tatillerini Çukurova'da benim yanımda geçirmeye razı olarak benim direncimi artırdılar ve üstelik eşim fiilen çalışmalara katıldı; onlara da teşekkür ediyorum.

Araştırmam sırasında pek çok il ve ilçe idarecisi ile görüştüm ve yardımlarını gördüm. Ayrıca, DSI, Bölge Müdürleri, Tarım Müdürleri, Türk-İş Çukurova Bölge Temsilcisi ve Tarım İş Bölge Temsilcisi bana yardımcı oldular. Yine, görüştüğüm, yöre Hakim ve Savcı'larının da gözlemlerinden yararlandım. Teşekkür ediyorum.

Kadınları, Çocukları ve Erkekleri ile Gezici Tarım İşçileri bana yardım edenlerin başında sayılmalıdır. Onlara teşekkür ediyor ve erkeklerden ve çocuklardan şimdilik özür dileyerek bu kitabı Kadın Gezici Tarım İşçilerine ithaf ediyorum.

Murat ŞEKER

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VII
GİRİŞ	1
KURAMSAL YAKLAŞIM	5
a) Kavramların Tanımlanması	5
b) Yapısal Değişme	7
c) Dual Ekonomi Tezi	8
d) Kırsal Kesim Sorunları	10
e) Azgelişmiş Ülkeler	11
f) Yapısal Siyasalar	14
g) Tarım İşçileri	15
h) Kadınlar	17
k) Hipotezlerin Sıralanması	17
TARIM VE TOPLUM	25
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ	33
METODOLOJİK AÇIKLAMA	47
ARAŞTIRMA BULGULARININ SUNUMU	59
a) Ekonomik Koşullar	60
b) Gezici Tarım İşçilerinin Sosyal Konumları	69
c) Yaşam Koşulları	73
d) Çalışma Koşulları	76
e) Tarımsal Üretimde Çevre ve İnsan Sağlığı	79
f) Gezici Tarım İşçilerinin Sağlık Sorunları	81
g) Gezici Tarım İşçilerinin Siyasal-İdeolojik Konumları	93
SONUÇ	105
KAYNAKÇA	121
SUMMARY	127
ANKET KODLAMA ÖRNEKLERİ	129
DATA	143

Institut kurde de Paris

GİRİŞ

Ülkemizdeki tarım kesiminde çalışanlar üzerine 1977 tarihinden başlayarak bir araştırmayı daha önceden yapmıştık. Bu çalışmamızı 1986 tarihinde bastırma olanağı bulabildik (Şeker: 1986). Bu çalışmada, genel olarak tarım işçilerinin ve bazı köylü kesimlerin sorunları üzerinde durulmakta ve tarım işçiliğinin gelişimi üzerine bazı hipotezler sınanmaktadır. Gezici tarım işçileri için de, "geleneksel bir yapı içinde yaşamlarını sürdürüp modern bir yapı içinde çalışmakta olduklarından, bu çelişkili etkileşimin doğuracağı belirsizlik durumu içinde yer alacaklardır" (Şeker, 1986;14) önermesi kullanılmakta ve bu belirsizliğin kalıcı olmayacağı ve yakın bir gelecekte yeni koşullara uyum sağlanacağı şeklinde bir düşünce öne sürülmektedir.

Elinizdeki bu çalışma, yukarıda değinilen araştırmanın bir yinelenmesi değildir. Önceki araştırmada sınanan hipotezlerin varsayım (assumption) kabul edilerek sorun alanımızın daha değişik yönlerinin bir incelenmesi çabasıdır. Diğer bir deyişle, elinizdeki bu çalışma, önceki çalışmaya bağlı ve ona dayanarak daha ilerlere gitmeye çalışan bir çabanın ürünüdür.

Bu yeni çalışmamızın önemli nedenlerinden biri, giderek gerçekleşme yolunu tutan önemli ekonomik ve teknolojik gelişmelerdir. Bu gelişmelerin en önemlisi, inanılmaz boyutlardaki Güneydoğu Anadolu Projesi (Bundan böyle GAP şeklinde anılacak) ve bu projenin beklenen etkileridir. Konumuz bakımından ilginç olan, GAP'nin genel olarak ekonomik boyutlarının üzerinde durulmuş olmasına karşın, sosyal etkilerinin üzerinde hemen hiç durulmamış olmasıdır. Öte yandan,

ekonomik boyutlar üzerinde durulurken de, kimi konulara daha az itina gösterildiğine dair işaretler bulunmaktadır. Yine, GAP'nin ülke bütünü içinde ve özellikle Çukurova'da yaratabileceği etkiler üzerinde duran hiçbir çalışmaya rastlamadık.

Günümüzde tartışılan konulardan birisi de tarım ve kalkınma ilişkileridir. Özellikle Avrupa Ekonomik Topluluğu bünyesi içinde bulunmaya hazırlandığımız dönemlerde, tarımsal sorunların alabileceği yön çeşitli konumları ile incelenmektedir. Ama bu alanda da, sosyal unsurun, diğer bir deyişle, beklenen gelişmelerin kırsal alan insanları üzerindeki etkilerinin yeterince incelenmediğini söyleyebiliriz.

Kırsal alan insanları ve genel olarak kırsal sorunlar üzerinde "köy" boyutu içinde kimi sosyologlarımızın çalışmaları bulunmaktadır. Modernleşme süreci içinde köy ile ilgili çalışmalar yapmış olan Boran, Kurtkan, Yasa, Tütengil, Türkdöğen, Kırday ve Ozankaya gibi sosyologlarımız dışında Akşit ve Keyder'in yakın zamanlardaki çabaları dikkati çekmektedir. Aynı konu üzerinde Ziraat Fakültelerimizde de çalışmalar yapıldığı bilinmekte ve bizim açımızdan Aksoy, Erkan ve Yalçın'ın çalışmaları oldukça ilgi çekici bulunmaktadır.

Kırsal alana sosyologlarımızın bakış açısı, Yalçın gibi bazı istisnalar dışında, yukarıda da değindiğimiz gibi, "köy" boyutu içinde olmaktadır. Bunun en yakın örneklerinden birisi Akşit ve Keyder'in 'Kırsal Dönüşüm Tipolojisi' (Akşit, 1985; 87) üzerine yaptıkları çalışmadır. Köy boyutu üzerinden bakışın sağladığı önemli avantajlar yanında özellikle sosyal hareketliliği görece eksik yakalayabilmek gibi bir sakıncası söz konusu olabilmektedir. Bizim çalışmamız ise, köyü bir hareket noktası olarak almamıştır.

Sosyologlarımızın karşılaştığı bir sorun da, ülkemizdeki tarım ekonomisi çalışmalarının yetersizliğidir. İşletme biçimleri, pazarlama koşulları, ürün türleri ve bütün bunlara dayalı çalışma koşulları yeterince üzerinde durulmamış konulardır. Bu alanda Arioba'nın çalışmalarının ilginçliğine değinebiliriz (Aruoba, 1978).

Öte yandan, ülkemiz tarımında belirli bir gelişimin kuramsal çalışması yapılırken, durum saptayıcı araştırmaların yetersiz kalacağı muhakkak olmakla birlikte, özellikle Gezici Tarım İşçileri söz konusu

olduğunda, bir insan hakları sorununu gündeme getirebilmek için ki-mi saptamalar gerekli olmaktadır. Çalışmamız bir yönü ile de böyle-sine bir durum saptamasından oluşmaktadır.

İnsan hakları üzerinde çalışanların karşılaştıkları önemli güçlük-lerden birisi, evrensel kriterlerin geliştirilebilmesi ve her toplumda aynı anlama gelecek tanımlamaların yapılabilmesi konusudur. Bu güç-lüğü yaratan pek çok unsur vardır. Her toplum, diğerlerinden belirli maddi ve manevi kültür öğeleri bağlamında bile olsa farklılaşmaktadır. Aynı gelişmişlik düzeyinde bile olsa, iki toplumun farklı özellikler taşıması olağandır. Buna bağlı olarak da insan haklarını ilgilendiren bir kavramın bir toplumda geniş ve belirgin bir tanıma ulaşabilmişken bir diğer toplumda bulanık kalması mümkündür. Bir örnek vermek ge-rekirse, Devlet Yönetimi'nin belirli davranışlarına karşı bir parlamen-ter danışma ve şikayet kurumunun oluşması İsveç için geçerli iken, aynı sorunun mahkemelerde çözümlenmesi ABD için yeterli olabil-mektedir.

İlgi alanımızı bu türden kurumsal farklılıklar oluşturmamaktadır. Bizim üzerinde durmak istediğimiz, gelişme sürecinin, başka bir de-yimle modernleşmenin yarattığı farklılaşmadır. Bu farklılaşma insan hakları çalışanlarının gündemine, bir yanda açlık, jenosit ve yaşam hakkı gibi özünde insan haklarının temellerini oluşturan kavramları diğer yanda ise, yukardaki türden kavramların çoktan alışılmış olduğu ülkelerle ilgili başka kavramları, örneğin kültürel hakları getirmektedir.

Ülkemiz söz konusu olduğunda, parlamenter demokrasinin gerek-tirdiği pek çok hakkın günümüzde tartışıldığı ve benimsendiği görül-mektedir. Ancak yine ülkemizde böyle bir demokrasinin gerekli kıldı-ğı, sosyal, siyasal ve ekonomik boyutlarda en az yaşama standardının bile altında yaşayanların bulunduğunu unutmamız gerekmektedir. Genel olarak kadınlarımızın ve özellikle de kırsal alan kadınlarının ko-numları böyledir. Toplum genlinden, yöreler düzeyine döndüğümüz-de, özellikle Doğu ve Güneydoğu yörelerimizde yaşayanların sorunla-rı ile karşılaşırız. Soruna, bu yazının yazarı gibi Çalışma Sosyolo-jisinin bakış açısından bakanlar için ise, maden ve inşaat işçiliği, es-naf ve zanaatkârların konumları, çırakların ya da genel olarak çocuk-

ların çalışma sorunları özel bir önem taşımaktadır. Yine bu açıdan çok önem taşıyan bir alan da orman da dahil olmak üzere tarımda çalışma konusudur. Yazımızın konusunu da tarımda çalışmanın belirli görünümleri içindeki insanlarımız oluşturmaktadır.

Institut kurde de Paris

KURAMSAL YAKLAŞIM

a) Kavramların Tanımlanması;

Toplum ve birey ilişkilerine baktığımızda, bireyin tamamen edilgin bir konumda bulunduğunu görürüz. İnsan, gerek günlük yaşamı gerek bütün ömrü içinde ancak sınırlı serbestliklere sahip bağımlı bir konumdadır. Birey bu bağımlı konumuna sosyalleşme süreci içinde girer ve toplumun bir parçası olur. Bu anlamda toplumlar gerek zaman içinde gerek mekanda birbirlerinden ayrılırlar. Bireylerin, içinde sosyalleştikleri toplumların rahatlığını aramaları, aynı zamanda o toplumun da varlığını sürdürebilmesini sağlayan unsurlardan biridir.

Sosyalleşme süreci içinde birey, toplumun bir parçası olurken, aslında o toplumun kültürünü öğrenmektedir. Sosyolojik anlamda kültür, toplumun maddi ve manevi bütün biriktirilegelmiş unsurlarını kapsar. İnsanların günlük yaşamdaki davranış biçimlerinden, geçimlerini sağlama ve yaşama biçimlerine kadar bütün ilişkileri kültürün belirlediği koşullarda olur.

Kültür, toplumdan topluma ve aynı toplumda zaman içinde değişirken daima bir "biricik" nitelik taşır. Gerek insanların ortak özellikleri gerekse teknolojinin giderek uluslararasılaşması nedeniyle iki değişik toplumun kültürlerinin birbirini andırması olası ise de arada farklar daima vardır. Yine de, sosyologlar, bir karşılaştırma ve sınıflandırma ihtiyacı içinde, belirli kültürleri birbirlerine benzeterek "yapı" kavramını geliştirmişlerdir. Daha doğru bir deyişle, yapı kavramını kullanarak belirli karşılaştırmalar yapma olanağını geliştirmişlerdir.

Yapı, belirli bir zaman dilimi içinde bir toplumun kültür öğelerinin birbirine bağlı ilişkileri bütünüdür. Bu ilişkiler bütünü, bireyler, gruplar ve kurumlar arasında olur. İşte bu ilişkiler bütününe belirli bir andaki görünümünün, başka kimi toplumlardaki görünüm ile benzeşmesi ile bir sınıflandırma mümkün olabilmektedir. Bu sınıflandırmada kullanılmak üzere "sosyal yapı ve şehirleşme oluşumu araştırmacıları problemi çeşitli yönlerden ele alarak, sosyolojiye birkaç çift terim kazandırmışlardır. Tönnies, Durkheim ve Weber'den beri süregelen diktomatik tipleştirmeyle sosyal yapı ve değişme bir takım çift terimler içerisinde tefsir edilmek istenmiştir."(Kıray, 1964;1)

Bu anlamda "Sosyal bilimlerde en sık kullanılan kavramların çoğu feodal çağın kırsal topluluklarından modern çağın kentsel toplumuna tarihsel geçiş sorununa ilişkindir. Maine'in "statüler" ve "sözleşme", Tönnies'nin "Cemaat" ve "toplum", Weber'in "statü" ve "sınıf", St. Simon'un "üç aşama", Spencer'in "askeri" ve "sınai", Pareto'nun "seçkinlerin dolaşımı", Cooley'in "birincil ve ikincil gruplar", Durkheim'in "mekaniksel" ve "organik", Redfield'in "folk" ve "urban" Becker'in "kutsal" ve "laik", Lasswell'in "pazarlık toplumu" ve "garnizon devleti" gibi kavramları, bunların kullanılışları ne denli genelleştirilmiş olursa olsun, hepsi de tarihten kökenlendirilmiş kavramlardır"(Mills, 1978;237).

Bu kavramların temel dikkati çeken özelliği, gelişmiş Batı toplumlarının güncel konularından başlayarak geriye doğru bir bakışla yaratılmış olmalarıdır. Bu özellikleri nedeniyle de betimleyebilme güçlerinde belirli sınırlılıkların ortaya çıkması beklenebilir. Aslında, yukarıda da belirtildiği gibi, her kavramın bir sınırlılığı vardır. Çünkü her toplum birbirinden ayrıdır. Bu nedenle, böylesine kavramları uygulamak sınıflandırmayı aslında zihnimizde yapmakta olduğumuzu unutmamak gereklidir.

Biz, sınıflandırma amacıyla, Inkeles'in (Bkz. 1964) kullanımıyla dikkati çeken ve D.Lerner tarafından yaygınlaştırılmış "geleneksel" ve "modern" kavramlarını kullanmayı yeğliyoruz. Kavramların içeriklerinden anladığımız daha önce açıklanmıştı (Şeker; 1986). Yine, bu

çalışma içinde daha da berraklık içinde ortaya çıkacağını umuyoruz. Ancak, bu kavramları bizim uygulama nedenimiz, onları daha "renksiz" bulmamızdandır, yoksa, iletişim sorunlarına Lerner gibi özel ağırlık verdiğimizden değil. Bizim kırsal alanda incelemeyi amaçladığımız süreci Kıray (1964;1-8) kentleşme süreci içinde incelemektedir. Bu süreç içinde ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkiler değişmekte ve farklı bir toplumsal yapı ortaya çıkmaktadır.

Bu ilişkiler içinde kullanacağımız bir başka kavrama da açıklık getirmemizde yarar vardır. "Çarpık yapılaşma" kavramını kullandığımızda, bizim tipleştirmemize uymayan gelişmeleri kastedeceğiz. Bunu söylerken de, yapısal değişimin mutlaka bizim düşündüğümüz biçimde ortaya çıkması gereğini savunma iddiasında değiliz. Ama, ilerde göreceğimiz gibi, yapısal değişiklik içinde, ortaya çıkmaya başlayan yeni yapının özelliklerini taşımayan, böyle bir yapının işleminde aksaklıklara neden olabilecek olan kimi kurumsal oluşumların manipüle edilmesi mümkündür ve biz çarpık yapılaşma dedığımızda bu türden oluşumları kastedeceğiz.

b) Yapısal Değişim:

Kurumlar konusu açıldığına göre, kurum ve yapı ilişkilerine yeniden bir göz atmakta yarar vardır. Yapı ancak belirli bir an içinde görülebilir. Bu belirli an dışında yapı sürekli bir değişim içindedir. Ama bu değişim sürekli bir denge içinde geliştiğinden insanlar arasında bir huzursuzluk doğurmaz. İnsanlar, bu değişime de sosyalleşme süreci içinde adapte olurlar. Bu anlamda sosyalleşme ölünceye kadar sürer.

Değişim süreci içinde öncelikle etkilenen, yapı içindeki ilişki sistemleridir. Yukarıda değinildiği gibi, bireyler, gruplar ve kurumlar arasındaki ilişki sistemleri yapıya doğrudan bağımlıdır. Bu bağımlılık bir karşılıklı koruma ve güvenlik ilişkisidir. Bu ilişki içinde asıl korunan da değişim içindeki yapıdır.

Yapısal değişim içinde bir ilişki sistemi güvenlik görevi bakımından anlamını yitirmeye başladığı anda, yapı ya bu ilişki sistemini yeni

duruma göre uyarlar, ya da, bunu yapamıyorsa, yeni ilişkiler sistemleri yaratır. Eski ilişkiler de giderek ortadan kalkar. Lonca kurumunun işlevlerini yitirip ortadan kalkmasını bu anlamda düşünebiliriz. Bu sürecin konumuzla ilgili somut örnekleri üzerinde ilerde durulacaktır. Ancak, yukarda da değinildiği gibi, yapısal değişim süreci içinde beklenenin dışında ilişki sistemlerinin ortaya çıkması, örneğin, geleneksel toplumsal yapının birincil grup ilişkilerinin modern toplumsal yapı içine taşınması olanaksız değildir. Bu, geniş ailenin modern toplumsal yapı içinde değişik biçimlerde sürdürülmesi, ya da, geleneksel yapı içinde işlevleri olan bir toprak ağası benzeri ilişkilerin modernleşme süreci içinde tüccar bakımından ortaya çıkması biçimlerinde olabileceği gibi, kendilerine belirli adlar verilen aile biçiminde çalışan örgütlenmiş suç merkezlerinin modern toplumsal yapılar içinde etkin olabilmeleri biçiminde de ortaya çıkabilir.

Bu türden ilişki sistemlerinin özellikleri geçicilikleri olabilir. Kuşkusuz, toplumsal yapının değişimi süreci içinde bütün ilişkiler geçici olduğu düşünüldüğünde, yukardaki türden ilişkileri görece geçici diye niteleyebiliriz. Örneğin, Gezici Tarım İşçileri, bir iş aracı, elci, yardımcı ile modern bir toplumsal yapı içinde varlıklarını korurlar. Kıray, bu türden ilişkilere "tampon mekanizmalar" adını vermektedir. Nitekim, Kıray'a göre, elcilik de bir tampon mekanizmadır (Kıray, 1982; 103). Tampon mekanizmalar, değişim süreci içinde toplumsal yapının denge içinde kalmasını sağlamaktadırlar.

c) Dual Ekonomi Tezi;

Konumuzla ilgili diğer bir tartışma alanı dual ekonomik yapı biçiminde adlandırılan, bizim terimlerimizle, aynı toplum içinde iki farklı yapının varlığı veya yokluğu kavramıdır. Ekonomilerde dualizm fikri J.H.Boeke tarafından ortaya atılmıştır. Buna göre, özellikle Doğu toplumları, bir yandan belirli açık toplum işlemleri içine girerken diğer yandan da pazar için değil bireysel tüketim için üretim yapan bir yapıya sahiptirler. Böyle bir toplum içinde rekabet ve gelişme sınırlıdır. Yine bu türden bir toplum, toplumsal hareketliliğin sınırlı ol-

duğu ve yapısal değişmenin yavaş olduğu bir toplumdur (Hoselitz, 1964; 181). Buna karşı görüş ise asıl olarak Frank tarafından geliştirilmiştir. Latin Amerika örneğinden hareket eden Frank, dual ekonomi teorisini şiddetle eleştirmekte ve bu türden ülkelerin öteden beri ve tümüyle pazara açılmış olduklarını öne sürmektedir (1968; 5, 1972; 15, 1967; yapıtın bütünü içinde).

Dualizmin Boeke tarafından sunulduğu biçimiyle kalıcı ve süreklil bir görünüm içinde bulunabilmesi konusunda yeterli kanıt bulunmamaktadır. Özellikle dış etkiler altında geleneksel bir yapıda iken pazara açılan ve bu süreci aynı zamanda bir yabancı ülkenin sömürü ilişkisi içinde yaşayan kimi ülkelerde metropol ülkenin çıkarları ve uygulamalarına bağımlı olarak ve zamanının teknolojisinin sınırlılıkları içinde bazı uzak yörelerin farklı bir yapı görünümü içinde buldukları gözlemlenmiştir. Ancak, bu yer ve zaman bakımından çok sınırlı bir görüńdür. Bunun dışında ise, yine teknoloji ve uygulamalarla bağımlı olarak ve bunların üstüne, coğrafi ve sosyal faktörlerin karmaşıklığı sonucu ortaya çıkabilen değişik üretim süreçlerinin aynı toplum içinde bulunması ender değildir.

Bizim toplumumuzda da, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerimizin farklı gelişim düzeylerinde olduğu ve farklı üretim teknolojilerinin uygulandığı bir gerçektir. Bu anlamda, bizim değimimizle bir geleneksel yapı ve bir modern yapı aynı toplum içinde varlığını sürdürebilmektedir. Ama bu biraradalık, geniş anlamda pazara açık bir yapının, bir modernleşme sürecinin, bütün ilişkileri sonuçta belirlemesi altında olabilmekte ve kalıcı bir nitelik taşımamaktadır. Ülkemiz açısından biz geleneksel benzetmesini yaptığımızda, üretim teknolojisi bakımından genelekselliği geride bırakmış ve sosyal ve siyasal platformlarda değişimin yoğunlaştığı bir yapılaşmayı düşünüyöruz. Yoksa, sözgelimi bir "feodal" sistemin varlığını düşünmüyöruz.

Yine de, kanımızca, ülkemizin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin yapısal görünümü ile, geri kalan yörelerinin ve özellikle alanımızın bir kısmını oluşturan Çukurova'nın yapısal görünümü arasında geleneksel-modern kavramları ilişkileri içinde ayırabileceğimiz farklar vardır. Çukurova toprak sahibi artık geleneksel ilişkilerin tamamen

dışındadır (Kıray, 1982; 102). Doğuda da üretim süreci içinde geleneksel ilişkiler ortadan kalkmaktadır. Örneğin, ortakçılık ilişkisi kaybolmaya yüz tutmuştur. Ama, bu türden ilişkiler henüz insanların zihinlerinde tazedir.

Geleneksel yapının ilişkileri içinde bir toprak sahibinin belirli işlevleri vardır ve insanlar bu işlevlerin güvenlik sağlayıcı, dengeyi koruyucu özelliklerine muhtaçtırlar. Bugün de, üretim süreci içinde olmasa bile günlük yaşam içinde Doğuda bu türden işlevler, büyük toprak sahipleri ve kimi diğer geleneksel yapı otorite tipleri eli ile yerine getirilmektedir. Bunlara yeri geldiğinde değinilecektir.

d) Kırsal Kesim Sorunları:

Gezici Tarım İşçileri ise, modern bir yapı içinde çalışmak durumundadırlar ve bu yapının kendine has ilişki sistemleri gelişmiştir. Konumuz olan çalışma sorunları açısından bu ilişki sistemleri, yeni örgütlenme biçimleri, örneğin sendikalar ve sosyal güvenlik sistemleri olarak örneklendirilebilir. İşte Gezici Tarım İşçilerinin farklılığı, bu türden ilişki sistemlerine yabancı olmalarıdır. Nitekim, elcinin kişiliğinde, modern bir toplumsal yapı içine kendi geleneksel otorite tiplerini taşımaktadırlar.

Kırsal kesim üreticilerinin piyasa ile ilişkileri konusunda ilerde söyleyeceklerimiz olacaktır. Ancak, bu ilişkiler konusunda, önceki çalışmalarımızda (Bkz. Şeker, 1986; 67-73) belirttiğimiz ötesinde bir kuramsal açıklama getirmeyi düşünmüyoruz. Genel olarak söylemek gerekirse, köylü, ürettiği mallara kullanım-değeri açısından bakarken, modernleşme süreci içinde, ürettiği mallara değişim-değeri açısından bakmaya başlamaktadır (Bennholdt-Thomsten, 1982; 245). Bunun ötesinde, modern toplumsal yapı içinde bir ara kategori olarak küçük meta üretimi kavramı konusunda düşüncelerimiz bizi giderek daha ihtiyatlı olmaya yöneltmektedir. Hele hele, ilerde de değineceğimiz gibi, pazara yönelik üretim yapan bir çiftçinin, girdi maliyetlerini ve satış fiyatlarını hesaplamadan, ne bahasına olursa olsun üretimi gereği düşüncesi tamamiyle bize yabancıdır. Bu konuda tari-

mın diğ er endüstri dallarından farklılığı, çiftçinin de ğ il de köylünün, piyasa koş ulları altında çok ezildi ğ i noktada, pazara yönelmekten vazgeç ip iç ine kapanabilmesinin fizik olarak olanaklı olmasının bir "küçük" ama "ezilemeyen" üretici yaratması olasılığı üzerinde düşün ülebilir.

Gerek çiftçi-köylü ayrımı gerekse tarım iş ç isi-köylü ayrımı konusu, yine önceki çalışmamızda yer yer iş lenmiştir. Ancak, özellikle tarım iş ç isi-köylü ayrımı konusunda tam bir anlaşmaya varmak güçtür. Nitekim uluslararası çalışmalarda da bu konu açıklığı kavuşmamaktadır. Ancak, bu çalış maların büyük bir ço ğ unluğu, terminoloji farklılaş sa bile, özde, geleneksel yapının kırsal alan yoksullarına de ğ indikleri için iş ç i ile köylü arasında bir özdeşlik kurmaktadırlar.

e) Az gelişmiş Ülkeler;

Örne ğ in, köylü ile tarım iş ç ilerinin farklılaşmalarına görece olumsuz bakan bir çalış ma Hindistan üzerinedir (Bkz. Mitra, 1982; 88-118). Ancak, söz konusu araştırmayı incelediğimizde, inceleme alanının şimdi bile geleneksel yapıya ait geri bir teknoloji ile ortaklık ilişkileri içinde tarım yapılan bir ortamda olduğunu anlıyoruz. Tarım iş ç isi diye adlandırılanlar, topraksız ve kendilerini ortakçı olarak alacak bir toprak sahibi (zamindar) bulamamış köylülerdir. Hindistan toprak sistemini (Frkenberg, 1969) ve tarım iş ç isi diye adlandırılan kesimin geleneksel yapı ile ilişkisini (Thorner, 1962; 173) göz önüne aldığımızda, bizim ortaya koyduğumuz ayrımı yeniden düşünmemizi gerektiren bir durum ortaya çıkmaktadır.

Latin Amerika ise konumuzla ilgili daha ilginç örnekler sunabilmektedir. Adams (1967; 49), Latin Amerika'daki tarım eme ğ ini, 1) Zaman zaman yardımlaş ma gerekçesi ile ortaya çıkan emek, 2) Kimi zaman 'çiftçi' kimi zaman iş ç i olarak çalışan köylü eme ğ i, 3) Plan tasyonlarda sürekli olarak ücretle çalışanlar, 4) Hacienda'larda çalışıp, karşılığında toprak kullanma hakkı elde edenlerin eme ğ i, 5) Maden iş ç i leri, 6) Orman iş ç i leri, 7) tarım endüstrisinde çalışanların eme ğ i olarak ayırmaktadır. Bu emek türleri ile ülkemizdeki tarım eme ğ i arasında

büyük paralellikler kurmak mümkündür. Örneğin, yardımlaşma gereksesi ile ortaya çıkan emek biçimi, ülkemizdeki 'imece' türü çalışma biçimini andırmaktadır. Yine, karşılıklılık düşünüldüğünde, fındık, çay, tütün, zeytin gibi ürünlerin toplanmasında zaman zaman köylülerin biraraya gelmeleri olayı da buna benzetilebilir. Ama, bilindiği gibi, bu türden emek, ülkemiz ya da en azından bizim çalışmamız bakımından anlamlı değildir.

Hem köylülük hem işçilik yapanların durumu ise ilginçtir. Bu, bizim üzerinde çalıştığımız Gezici Tarım İşçilerinin, 1960'lı yılların öncesindeki çalışma biçimini andırmaktadır. Bunun Latin Amerika için temel özelliği ise, her an el altında bulunmasıdır (Adams, 1967; 52). Günümüz bakımından bu tür emeğin ülkemizde, ortakçılıkla birlikte azalmaya yüz tuttuğuna değinilmiştir.

Plantasyonlarda sürekli olarak ücretle çalışanların durumu ise, ülkemizdeki Devlet Üretme Çiftliklerinde çalışan işçileri andırmaktadır. Ancak, bu kesimi de dikkatle incelediğimizde, ülkemizle bir benzeşmenin olmadığını anlıyoruz. Plantasyon emeği Latin Amerika'da tam anlamıyla bir 'tarım proletaryasını' oluştururken, ülkemizdeki DÜÇ işçileri, tarım işçilerimizin en talihi kesimini oluşturmaktadır (Bkz. Şeker, 1986).

Özellikle Bolivya'da, 1950'li yılların öncesinde Hacienda adı verilen büyük arazilerin topraksız köylülere üçte ikisinin kiralanması ve kiranın da, kalan üçte bir araziyi işlemek için gerekli olan emek biçiminde ödenmesi biçiminde bir sistem söz konusudur. Bu sistemin de bize yabancılığı açıktır.

Bizim sorunsalımızın dışında kalmakla birlikte, yılın bir kısmını madende çalışıp geri kalan kısmında köylü olarak yaşamını sürdüren bir kesim, Batı Karadeniz kömür madenleri çevresinde bulunmaktadır. Orman işçileri ise yine tarım işçilerimizin önemli bir kesimini oluşturmaktadır. Tarım endüstrisinde çalışanları ise tarım işçisi saymadığımızı belirtmiştik (Şeker; 1986).

Adams, Latin Amerika'daki işçi-işveren ilişkilerini nitelik bakımından da incelemektedir (1967; 68-9). Her iki kesimin birbirleri karşısında bir çıkar ilişkisi içinde buldukları durumda ilişkiler

'kişisel', işverenin haklarından, işçinin ise çıkarlarından bahsedilebilecek durumlarda ilişkiler 'paternalist' ve karşılıklı haklar söz konusu olduğunda ise ilişkiler 'anonim' olmaktadır. Bir benzetme yapmak gerekirse, yukardaki örneğimizdeki gibi, fındık, çay, tütün, zeytin toplama işlerinde ilişkiler kişiseldir. Bu işler, birbirlerini tanıyan yakın çevre insanları için söz konusudur. DÜÇ işçilerinin işveren karşısında konumu ise anonimdir. Gezici Tarım İşçilerinin konumu ise paternalist ilişkileri düşündürmektedir. Gerçekten de, işveren belirli haklara sahiptir. İşçilere karşı bir geleneksel borçluluğu, bir vebali yoktur. İşçiler ise, bir işverenin yanında çalışmakta olmayı bir çıkar ilişkisi, bir avantaj olarak kabul ederler. Nitekim, görüleceği gibi, sorun alanlarımızdan birisi, bu türden total ilişkilerin varlığıdır.

Sorun alanlarımızdan birisi de toprak reformu konusudur. Toprak reformu denildiğinde, tarımda verimliliği arttırmaya yönelik pek çok faktör sayılır. Ancak, uygulamada anlaşılan, topraksız ve az topraklı kırsal kesim insanına toprak dağıtılmasıdır. Böyle bir uygulamanın başarı koşullarına değineceğiz. Şimdilik, kimi uluslararası örnekler üzerinde durmak istiyoruz. Buna benzer uygulamalar, İran ve Hindistan'dan Latin Amerika ülkelerine kadar görülmüştür. Genellikle amaçlanan, ortaya çıkmaya eğilimli siyasal kargaşaları engellemektir. Örneğin, Bolivya 1952 toprak reformu bir ayaklanma ile paralel olarak ortaya çıkmıştır. Hacienda toprakları, onları fiilen işlemekte olan köylülere dağıtılmıştır.

Bu türden uygulamaların kırsal yoksulluğu ortadan kaldırmada başarılı olamadığı anlaşılmaktadır. Bolivya örneğinde köylünün durumunda bir ilerleme olmamış ve tarım işçiliği de ortadan kalkmamıştır (Erasmus, 1969; 10-3). Kimi diğer Latin Amerika örneklerinden gördüğümüz kadarı ile, toprağın yeniden dağıtımı yoksulluğu önlemeye yetmemektedir (Erasmus, 1969; 9). Genel olarak görülen, küçük toprak mülkiyetinin yaygınlaşması ve bu küçük mülklerin ailelerin geçimlerine yetmemesi üzerine köylünün ayrıca ücretli işçilik yapmak zorunda kalmasıdır (Feder, 1971).

Meksika'da uygulanan toprak dağıtımı sonunda köylülere yüksek verimli ama küçük topraklar verilmiştir. Köylüler, bu topraklar üzerin-

de ya geçimlik üretim yapacaklar ya da pazara yönelik ürünleri üreteceklerdir. Birinci yol köylülerin durumunda bir gelişme sağlamamaktadır. İkinci yolu seçen köylüler ise bir yere bağlanmak zorunda kalmaktadırlar ki bu onların işine gelmemektedir. Çünkü, toprak onların geçinmeleri için yeterli gelir getirmemekte ve üstelik, pazara yönelik bir üretimde bulunacak pahalı girdileri sağlayamamaktadırlar. Bir yere bağlandıkları için de başka gelir kaynaklarından vazgeçmek zorunda kalmaktadırlar. Sonuçta köylüler, topraklarını büyük çiftçilere kiraya vererek kendileri tarım işçiliği yapmayı tercih etmektedirler. Dolayısıyla toprak reformu köylüyü yalnız kağıt üzerinde mülk sahibi yapmaktadır. Toprak, "başkaları tarafından finanse edilen, yönlendirilen ve hatta işlenen" kapitalist işletmeler haline gelmektedir (Erasmus, 1969; 16-7). Benzer örnek, ülkemizde de Çukurova'da günümüzde sınırlı bir ölçüde bile olsa vardır. Küçük ve verimli toprakları olan kimi köylüler bu topraklarda bir endüstri bitkisi olan pamuk ekemeler, çünkü pamuk onları toprağa bağlayacak ve sonuçta geçinmelerine yetmeyecektir. Bu nedenle ya buğday ekerek, pamuk zamanı tarım işçiliği yapabilecek zamanı bulabileceklerdir, ya da topraklarını büyük bir çiftçiye kiraya vererek tamamen özgür kalacaklardır.

f) Yapısal Siyasalar;

Yukarda Meksika için verdiğimiz örnek bizim çarpık yapılaşma derken neyi kastettiğimizi göstermektedir. Gelişme süreci içinde uygulanan bir manipülasyon, bir kamusal uygulama, bu gelişmeye hiç de paralel olmayan, umduğu sonuçlara varamayan, fiili durumu değiştirmeyen etkiler yapmakta ve gelişmeyi engelleyici olabilecek bir kargaşaya neden olmaktadır.

Toprak dağıtımı türünden uygulamaların 'feodal ilişkileri' kırmak gibi bir amaçla ortaya çıktığında yararlı olabileceği belirtilmektedir (Warriner, 1969; 5-10). Ülkemiz sorunsal dışında kalan bu görüşe katılmak mümkündür ama toprak dağıtımının endüstrileşmeye yardımcı olacağına ilişkin Sachs tarafından derlenmiş görüşlere katılma olanağını bulamıyoruz (1964).

Modern bir toplumsal yapı içinde bile olsa toprak dağıtımından verim artışı umanların düşüncelerinin gerisinde, yukarıda değindiğimiz küçük meta üretimi düşüncesi bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, köylü ne bahasına olursa olsun üretim yapacak ve geliştirmekte olan sanayiye besleyecek, sanayide çalışanlar gıda maddelerini daha ucuza alabileceklerinden yatırımcıların ücretler için ayırdıkları fonun küçülerek yatırımların artmasına neden olacaktır. Böyle bir önermenin birinci kısmının geçersizliği üzerinde durmuşuk. İkinci kısmına bakarsak; bir serbest piyasa ekonomisi içinde tarım sektörünün görevi tarım ürünlerini rastgele ve bol miktarlarda üretmek bunların düşük fiyatla pazarlanabilmesini sağlamak değildir. Tersine, tarım sektörünün görevi planlı ve gerekirse düşük üretim yaparak tarım ürünlerinin fiyatlarını yüksek tutmaktır. Ancak yüksek fiyatlar tarımdan sanayiye bir kaynak aktarılmasını sağlayabilir. Tarım ürünlerinin fiyatlarının düşüklüğü, ülkenin daha iyi beslenmesi ve sanayide çalışanların daha iyi durumda olması anlamına gelmez, kırsal alanda çalışanların yoksulluğu anlamına gelir. Sanayide çalışanların iyi beslenmesi ise düşük tarım ürünleri fiyatlarına değil yüksek ücretlere doğrudan bağlıdır. Bu nedenle kimi düşünürlerin, örneğin Dorner'in, tarımın endüstriyi beslemesi düşüncesi ikna edici değildir (1972).

g) Tarım İşçileri;

Konumuzu oluşturan Gezici Tarım İşçileri ülkemizin geçirmekte olduğu bir yapısal değişimin ürünüdürler. Özellikle kırsal alanda ve 1950'lerde başlayan modernleşme, 1960'lı ve 1970'li yıllarda gösterdiği dönüşümle kırsal alan çalışanları üzerinde önemli etkiler yapmıştır. Bu etkilerin belli başlı unsurları ulaştırmanın ve pazarın gelişimi ve tarımda makinelaşmadır. "Makineli ziraatin uygulandığı memleketlerde ziraat işletmelerinin büyüdüğü ve parçalanmış işletmelerin satın alma veya kiralama ve bazı hallerde ortaklaşa işletme suretiyle bir toplama olayına sebep olduğu bir gerçektir" (Yasa, 1961; 9). Nitekim ilerde de değineceğimiz gibi, bu süreç ülkemizde de ortaya çıkmıştır.

Bunun sonucu ise, işletmelerin büyümesi ve pazar için üretimin belirleyici bir hale gelmesi olmuştur.

Nüfus artışı ile bu dönüşümü bütünleştirdiğimizde ise topraksız ve az topraklı bir kitlenin bu yeni yapı içinde kendilerine bir yer arama çabaları ile karşı karşıya geliyoruz. Bu da, bir yandan kentlerimizde gecekondular ve buna bağlı sorunlar yaratırken, diğer yandan da Gezici Tarım İşçilerine vücut vermektedir.

GAP, gezici tarım işçilerinin kendi yörelerinin modernleşmesi ile sonuçlanacak bir girişimdir. Böyle bir girişim, yalnızca maddi kültür öğelerini değil, manevi kültür öğelerini de değiştirerek, hem GAP yöresinde hem de kimi diğer yörelerimizde etkili olacaktır. Üretim sürecinin de göstermekte olduğu dönüşümün de bir sonucu olarak bu etki, tarım işçisinin sanayi işçisine benzer bir konumda ortaya çıkmasına neden olacaktır. Batı ülkelerinin örneklerine bakarak bu süreç içinde tarım işçilerinin göreceli oranları azalırken sendikalı tarım işçilerinin mutlak sayıları artacaktır diyebiliriz.

Bu kuramsal yaklaşımın sınanabilmesi için, GAP'nin yaratacağı sosyo-ekonomik değişme sürekli izlenmeli ve Gezici Tarım İşçilerinin bu süreç içindeki konumları saptanmalıdır. Sosyal ve ekonomik gelişmenin gidişinin doğru saptanmaması hem gelişmenin kendisini aksatacak hem de kimi beklenmeyen sorunlar yaratabilecek bir çarpık yapılaşma yaratabilecektir.

Çarpık yapılaşma, üretim sürecinin bugünkü gibi devam edeceğini düşünmekle ve yaşam koşulları ve ilişkilerinde bir değişiklik olmayacağı varsayımı ile hareket etmekle ortaya çıkar. Bu basit ve kabul edilir görülen önermenin çok karmaşık yönleri vardır. Elimizden geldikince bu karmaşık yönler üzerinde duracağız. Pazar sorunları, toprak dağıtımı ve tarımsal verimlilik sorunları, ekolojik sorunlar, beslenme sorunları, nüfus sorunları, kamu hizmetlerinin kompozisyonuna ilişkin sorunlar (sağlık, eğitim, iletişim gibi) bunların arasındadır. Birçok sorun alanı ile ilgili olarak Çukurova'nın bize sunduğu uzun bir deneyim sürecinin avantajlarından yararlanacağız. GAP yönü ile ilgili olarak, çalışmamızın bir amacı da, Kiray'ın Ereğli için belirttiği (1964;

1) "problemler ve değişmeler fazlalaşmadan" günümüzün konumunu saptamaktır.

h) Kadınlar;

Batı Avrupa ülkelerinde işçi olarak çalışan vatandaşlarımızın buldukları ülke insanlarına göre G.Wallraf'ın deyimi ile "En Alttakiler" sayıldıklarına ilişkin pek çok şey söylenmiştir. Aynı düşünceyi ülkemiz için yürütürsek, hiç kuşkusuz karşımıza Gezici Tarım İşçileri çıkacaktır. "Bunların da altında kimse yok mu?" diye sorulursa yanıtımız müsbet olacaktır: "Evet, Kadın Gezici Tarım İşçileri".

Günümüzde hiçbir sosyal sorun yoktur ki, ona bağlantılı olarak kadınlara ilişkin bir sorun alanına dikkati çekmesin. Ama, kadın sorunları büyük bir eşitlik içinde tüm topluma dağıtılmış olduğu için (en azından her aileye bir adet) herkes biraz sorumluluk taşımakta ve herkes bu konuyu "şimdilik" ikinci plana atmaya gerekli görmektedir.

Bizim de her araştırmamızda bu sorun karşımıza çıkmış ve her defasında ihmale uğramıştır. Bu kez bu hatayı yinelemeyeceğiz. Çalışmamıza bağlı olarak ortaya çıkan bu sorun alanı ile ilgimiz, bağlılık ilişkisi içinde ama hiçbir zaman ikinci planda olmama koşulu ile sürdürülecektir. Kanımızca, bu elinizdeki metin, 'kadın tarım işçileri' üzerine yapılmış ülkemizin ilk özgün alan araştırmasıdır.

Cinsiyetin, tarihin ilk iş bölümü olduğu öne sürülmektedir. Buna göre, ilk insanlar, kadınların toplayıcılık erkeklerin de avcılık yaptığı bir düzen içinde yaşamaktaydılar.

İnsanların ilk dönemlerine ilişkin araştırmalar giderek, önceleri 'kadın soyluluğa' dayanan bir toplumsal düzenin varlığına işaret etmektedir. Bu dönemde, kadının oldukça üstün bir statüde olduğunu öne sürenler olduğu gibi, 'ana soyluluğun' o dönemlerde erkeğin çocuğun oluşumunda rolü bilinmediği için ortaya çıkmış bir zorunluluktan öte bir şey olmadığı ve bu toplumlarda bile kadının erkek akrabalarının egemen olduğunu öne sürenler bulunmaktadır. Bu tartışmalar konumuzun dışında kalmaktadır. Ancak, anlaşıldığı kadarı ile, insan

toplumlarında 'ana soylu' düzen öncüdür ve bu düzen içinde erkeklerin olsa olsa görelî bir egemenliği bulunmaktadır (Boulding, 1974).

Kanımızca, ilk insan topluluklarındaki kadın erkek ilişkilerini bir biyoloji konusu olarak kimi canlılar arasında gördüğümüz 'simbiyosis' olayına benzetmek mümkündür. Bu ilişki içinde iki ayrı canlı türü, ortak çıkarlar uğruna birbirleri ile görelî bağımlılık içinde birarada varlıklarını sürdürmektedirler.

Yaşamlarının ilk insanların yaşamlarına benzediğini düşündüğümüz ve günümüzde de varlığını sürdüren bazı toplulukların incelenmesinden anladığımıza göre, bu topluluklarda kadın ve erkeğin çalışma ve etki alanları zaman zaman çakışmakta ve ayrıldığı zamanlarda da birinin diğereine üstünlüğü görüntüsünü vermemektedir. Genel ekonomik yaşamın ise asıl olarak kadın çalışmasına bağılı olduğu görülmekte, ama/ve kadın bu emeği kullanmakta ve elde ettiği ürünü paylaş-tırmakta tam bir özgürlük içinde bulunmaktadır (Draper, 1975; 77-109). Bir ölçüde farklı bir örnek 'Iroquis' toplumundan elde edilmektedir. Bu kültür içinde kadınların ayrıcalıklı bir konumu olduğu bilinmektedir. Kadınlar bu konuma, erkeklerin işlerini üstlenerek değil, 'kadın işi' olarak bilinen işleri geleneksel olarak sürdürmelerine karşın sahiptirler (Richards, 1974; 401-2).

Sanırız, kadın-erkek ilişkilerinde ortaya çıkan çarpılma, ilk tarım topluluklarında ortaya çıkmıştır. Simbiyosis ilişkisi içinde olan iki türden birisi, temeldeki ilişkiyi koruyarak, türlerden diğereine kendine bağımlı hale getirmiştir. Biyolojide bu türden simbiyosis ilişkileri de görülmektedir.

Bu yeni ilişkinin temel özelliği, kadına belirli alanların kapatılması ve kadının belirli alanlara kapatılmasıdır. Ama, mevcut ilişkinin yine iki değişik türün ilişkisini andırđı unutulmamalıdır. Kadın kendi alanı içinde belirli bir ayrıcalığa sahiptir. Bu dönemde de kadın erkek eşitsizliğinden değil, kadın erkek farklılığından bahsetmek daha anlamlıdır.

Örneğin, uzun süreler İslam toplumu içinde yaşamış olan Sweet'in açıkladığına göre (1974; 379-97), geleneksel Ortadoğu toplulukları içinde Batılı gözü ile baskı altında görülen kadının, erkeklerden daha

fazla baskı altında olduğunu söylemek doğru değildir. Bu toplumlardaki sosyal birimlerin, kadın olsun erkek olsun bütün bireylerin bağımsız birer kişi olarak değil, o birimin üyesi olarak düşünülmesini sağlama gibi bir işlevi vardır. Bu birim içinde kadın ve erkek birbirlerini tamamlayıcıdır. Öte yandan Boulding'e göre (1974; 386) İslam'da kadının geleneksel yapı içinde sahip olduğu kimi hakları, daha sonraki tarihlerde, kentleşme ile kadının bağımlılığının artması ile kullanılamaz duruma gelmiştir.

Kadın erkek sorunları üzerindeki kuramsal yaklaşımların büyük bir çoğunluğu, bizim bu yaklaşımımızı benimsememektedir. Bu yaklaşımların temel özellikleri, modernleşme ile kadın erkek ilişkilerinin eşitliğin sağlanması yönünde ilerlediği düşüncesidir. Buna göre, endüstrileşme, kolay hareket edebilen çekirdek ailelerinin başarı şansını artırmakta, bu türden ailelerde, geniş ailelerde olduğu gibi bir görev bölüşümü ve ihtisaslaşma daha sınırlı olabileceği için kadın erkek ilişkileri artmakta ve kadın giderek erkeğe eşit hale gelmektedir. Yine modernleşme, kadınlara, bir zamanlar erkeklere ait görevlerin verilmesine neden olmakta, kadının fiziksel zayıflığının ekonomi içinde bir anlamı kalmamakta ve böylelikle kadın erkek farklılığı ortadan kalkmaktadır (Holter, 1975; 6-19).

Bizim kanımıza göre ise, yukardaki açıklamalarda doğruluk payı olmakla birlikte sorun bu kadar basit değildir. Öncelikle, kanımızca, kadın erkek eşitliğine doğru giden tarihin başlangıç noktasını sanayi devrimi olarak ayarlamak gerekir. Bu dönemin öncesinde, kadın erkek eşitsizliğinden değil farklılığından bahsedilebilir. Sanayi devrimi ise, işçi sınıfını yarattığı gibi, toplumların içinde çalışabilecek geniş bir kitleyi, kadın nüfusu da keşfederek bunları da işçi sınıfının içine dahil etmiştir. İşte, kadının kendine özgü alanından çıkarak erkeklerle aynı bağlam içinde çalışmaya başlaması ilk bu dönemde olmuş ama kadın bu bağlam içinde mücadeleye girerken sırtında geleneksel yükümlülüklerini de taşıyarak gelmiştir. Dolayısıyla kadın erkek eşitsizliğinin en üst düzeyde olduğu dönem sanayi devriminin başlangıcıdır. Örneğin ABD'nde çalışan yüksek orandaki kadın sayısının temel nedenlerinden biri olarak, kadın emeğinin ucuz ve her an sağlanabilir olarak değer-

lendirilmesi gösterilmektedir (Oppenheimer, 1975; 312). Yine Tayvan' da yapılan bir araştırmaya göre, modernleşme süreci içinde geleneksel aile düzeninin korunması ve kadının bu aile içinde artan güçlüklerle çalışmak zorunda kalması bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır (Gallin, 1984; 76-92). Bu anlamda, kadınların çalışma yaşamı içindeki konumlarının oldukça elverişsiz olduğu ve Batıda bile ümit verici bir gelişmenin olmadığı söylenebilir (Almqvist, 1977; 843). Yine bu anlamda eşitsizliğin bütün şiddeti ile sürdüğü ileri sürülebilir. Kadın sorunları üzerine çalışma yapan sosyal bilimcilerin bile, kadını tek başına düşünemediklerini, kadını daima çocuklarının yanına yakıştırdıklarını ve onu doğurganlığı nedeniyle ya da ailenin bir parçası olarak düşündüklerini gözönünde tutarsak eşitsizliğin boyutlarını anlarız. Öte yandan, kadının çalışmadığı ortamlarda bile, çalışan erkeği işe hazırlayan veya nüfus artışını sağlayarak çalışmaya hazır işçileri yaratan yönü ile bir yeniden üretim unsuru olduğu unutulmamalıdır.

Batıdaki sanayileşme sürecinin kimi az gelişmiş ülkeleri etkileyiş biçimi içinde de kadının konumu olumsuz bir biçimde etkilenmektedir. Nitekim Afrika'da kadının konumu "gelişme ile daha da kötüleş"miştir (Laura Nader ve Jane Collier'den zikreden Hepperle, 1978; 224). Afrika'da gelişmenin ortaya çıkması ile birlikte, ülkemize ilişkin biraz sonra değineceğimiz biçimde gezici tarım işçiliği ortaya çıkmış ve doğal ekonomik yapı ile birlikte kadının kendine özgü konumunu da yılmıştır. Büyük ölçeklerde işçi talep eden işyerlerinin örneğinin madenlerin de ortaya çıkması ile, bir başka açıdan erkeksiz kalan yerleşim yerlerinde üretimin tamamen kadınların sırtına kalması biçiminde de bir çarpık yapılaşma ortaya çıkmıştır (Bu konuda bkz. Clarence-Smith, 1979; 69-70). Oysa bilinmektedir ki, Asya İmparatorluklarında olduğu gibi, Afrika'nın modernleşme öncesi krallıklarında da kadının geleneksel rolleri oldukça bağımsızdır (Boulding, 1974; 15). Günümüzdeki konumu ile Afrika'nın tarım işçilerinin % 50'si kadındır ve Batı Afrika'da kadınlar bütün işgücünün % 80'ini oluşturmaktadırlar (JUNIC, 1985 (a); III. Bölüm, s. 1).

Aslında, Mead'ın (1976; 9) da belirttiği gibi, modernleşme ve makinalaşma süreci içinde tarımda kadına düşen görevler azalmıştır.

Bu modernleşme ile birlikte ortaya çıkan diğer etkenler kadına yeni görevler yüklemektedirler. Örneğin bizde de, erkeklerin kentlere ve yurt dışına gittikleri durumda ortaya çıkan 'kadın reisli' ailelerin genel bir bakışla kadının durumunda bir ilerleme gibi görülmesi mümkündür (JUNİC (b), 1985; 3). Ama, az gelişmişlik koşulları ve artan yükümlülükler bu ilerleme görünümünü tamamen törpülemektedir. Nitekim Kandiyoti (1984; 17) bu olumsuz etkiler üzerinde durmaktadır (Bu konuda ayrıca bkz. Kandiyoti, 1985).

Gelişme ile ortaya çıkan bu duruma Tinker (1976; 22-3) 'kadının dual rolü' adını vermektedir. Bu dual rol, hem geleneksel külfetlerin devam etmesinden hem de modernleşmenin getirdiği yeni külfetlerden ortaya çıkmaktadır. Aynı etki Kenya'da (JUNİC (a), 1985; III. Bölüm, s. 1) ve Tayland'da da gözlemlenmektedir (Paranakian, 1984; 247).

Kadının sırtındaki katmerli yük, Kadın Gezici Tarım İşçileri durumunda artarak varlığını sürdürmektedir. Aslında geleneksel yapı içinde kadın, belirli sınırlamaların içindedir. Örneğin Kıray'a göre, Ereğli'de (1964; 81) "az gelirli gruplarda kadın ve çocuklar bahçe ziyaretinde çalışırlar" ama "bunu çalışmak bile saymazlar". "Kadının çalışmasına ait değerler yeni yeni artan çalışan kadın ve kadının yapabileceği işlere uyarak değişmektedir." (1964; 82)

Bu değişim sürecine 'emeğin özgürleşmesi' de denmektedir. Başka bir bağlam içinde düşünülmeyle birlikte, emeğin özgürleşmesinden amaçlanan, ailenin bir çalışana birimi olmaktan çıkarak, bağımsız kişilerin çalışmaya başlamasıdır (Özbay, 1984; 38). Bu süreç içinde asıl olarak erkeklerin çalışmaya başlayacağı ve ücretli kadın emeğinin daha sınırlı bir ölçüde kullanılacağı düşünülmektedir. Örneğin, Danimarka'da tarımda pazar ekonomisine geçiş süreci içinde kadınların konumlarını inceleyen bir yazıdan (Bodil, 1982; 225-40) anladığımıza göre, doğal ekonomi koşulları altında kadın işi sayılan kimi görevler pazar ekonomisinin gelişmesi ile erkeklerin eline geçmektedir.

G.Lenski'nin de değindiği bu geleneksel koşullarda tarımda çalışma denildiğinde bu bağlam içinde akla aile emeği gelmekte ve bu emeğin içinde yer alan kadın emeği ise alışlagelmiş bir "bahçesi ile ilgilenme" sürecinden ibaret olmaktadır.

Kadının tarımda çalışmasının farklı nitelikleri olabileceği düşünülmelidir. Modernleşme ile birlikte, modernleşmenin etkili olduğu bütün alanlarda, örneğin çay tarımında ve özellikle tarım işçisi kullanılan bütün alanlarda kadın emeği yukarıda anılan biçimiyle tamamlayıcı değildir. Tersine, bütünü önemli bir parçasıdır. Bu anlamda, kadının tarımda çalışmasının araştırmacılarca ihmal edildiği bir gerçektir (Tan, 1979; 39). Nitekim, karşılaştırmalı göstergelerde, ülkemizde toplam emek içinde kadının oranı % 33.40 olarak, tarımda ise % 49.55 olarak (Boulding, 1976; 27, 53) ortaya çıkmaktadır ki bu oranın içinde ücretsiz aile emeği içinde kadın olmadığı düşünülürse, ülkemiz tarımındaki kadının önemi ortaya çıkar.

Kuramsal bakış açımızdan, Kadın Gezici Tarım İşçilerinin geleneksel aile emeği türünde çalışma biçiminden çıkarak bireysel çalışma süreci içine girmekte olmalarını bekliyoruz. Böyle bir değişim içinde kadının konumu güçleşmekte ve özel önlemlerin alınması gerekmektedir (Hepperle, 1978; 224). Kadının bütünleşmiş kalkınma içinde anlamlı bir rol oynayabilmesi eğitiminden, iş bulma ve çalışma olanaklarına kadar kaynaklardan dengeli biçimde yararlanmasına bağlıdır (Youssef, 1976; 70-77).

Kuramsal bakışımızın elimizdeki somut araştırma ile karşılaştırılmasından hemen anlaşılacağı gibi, bir bütünlüğün sağlanabilmesi için daha ileriki yıllarda ve daha başka kesimlerin üzerinde yapılacak alan araştırmalarına gereksinimimizin olduğu ortaya çıkacaktır.

k) Hipotezlerin sıralanması;

1) Gezici Tarım İşçileri ülkemizin en yoksul insanların sosyal hareketliliği en yüksek olan kesimini oluştururlar ve geçimlilik tarımı terk ederek ücretli işçiliğe geçiş süreci içinde yer alırlar.

2) Gezici Tarım İşçileri bireysel değil aile üyeleri ile birlikte çalışmaları bakımından modern çalışma ilişkilerinden uzaktırlar.

3) Elci'nin bir iş örgütleyicisi olarak ortaya çıkması Gezici Tarım İşçilerinin gelenekselle modern arası bir konumda olmalarının bir sonucudur.

4) Kadın Gezici Tarım İşçileri çalışma ve yaşam koşulları bakımından hem geleneksel hem modern görevleri üstlenmiş olmaları nedeniyle en fazla ezilen kesimi oluştururlar.

5) Kadınların modern toplumsal yapı ilişkileri içine girmeleri erkeklerden daha zayıftır.

6) Gezici Tarım İşçileri modern yöreye taşınmış belirli geleneksel kültür ortamları içinde çalışırlar.

7) Gezici Tarım İşçileri geleneksel toplumsal yapının siyasal etkilerının bir ölçüde etkisi altındadırlar.

8) Bütün bu gelenekselle modern arası ilişkiler modern toplumsal yapının potasında ikinci türden ilişkilerin etkisi altında erimeye başlamıştır. Bu erime işçinin yerleşim yerinin köy ya da kent olmasına, eğitimine, yaşına bağlı olarak farklı derecelerde ortaya çıkar.

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

TARIM VE TOPLUM

Bu bölümde genel olarak tarım sorunlarının, ülkenin ve araştırma yörelerimizin tarımsal konumlarının üzerinde durulacaktır. Yine bu bölüm içinde kimi toprak insan ilişkilerine değinilecektir. Bu konudaki asıl çözümlememiz ise sonuç bölümüne bırakılmaktadır.

Kaba bir benzetme ile dünya ülkelerini iki grupta toplayabiliriz: tarım ürünü ithal etmeye güçleri yetenler ve yetmeyenler. Bu iki grubun üzerine bir başka iki grubu ekleyerek tarım ürünü ithal etmek zorunda olanlar ve olmayanlar ayrımını da tabloya katarsak, bir sorunla karşılaşırız. Bu sorun, tarım ürünü ithal etmek zorunda olan ülkelerin genellikle bunu yapmaya güçleri yetmemesinden ortaya çıkmaktadır. Bu da, tarım ürünlerinin dünya dış ticareti içindeki konumunu oldukça etkilemektedir.

Kuşkusuz gelişmiş ülkeler arasında tarım ürünü ithal etmek zorunda olanları vardır, ve bunlar kendi sorunlarını kolaylıkla çözümlenebilmektedirler. Yine gelişmemiş sayılan kimi çok büyük ülkeler artık kendi kendilerine yeterli olmayı sağlayabilmişlerdir. Bunların arasında Çin ve Hindistan'ı saymamız mümkündür.

Bunların dışındaki çoğu azgelişmiş ülkenin beslenme açığı vardır ama bunu ithal ile kapatacak gücü yoktur.

Bizim ülkemiz ise, Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana her alanda olduğu gibi tarımda da bir kendi kendine yeterli politikasını en azından İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar izlemiştir. Günümüzde bütünüyle tarım söz konusu olduğunda ülkemizin kendi kendine yeterli olduğu rahatlıkla söylenebilir. Hatta, ülkemiz tarım ürünleri ihracı yaparak belirli bir girdi elde etme çabası içindedir. İşte, kendi kendine

yeterlik ve bir de üstüne ihracat çabası eklendiğinde kimi sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Tarım ürünleri ithal eden ülkeler hemen daima gelişmiş ülkeler olmakta ve genellikle de ithalatları kendi üretimlerinin ancak bir kısmını oluşturmaktadır. Tarım ürünlerine gerçekten ihtiyacı olan çoğu ülke ise yukarda da değinildiği gibi piyasada değildir. Bu da tarım ürünlerinin bir alıcılar piyasasında, diğer bir deyişle, fiyatların genellikle alıcılar tarafından tayin edildiği bir piyasada oluşmasına neden olmaktadır. Üstüne üstlük, tarım ürünleri kadar fiyat hareketleri ile karşılaşan ürün çok azdır. Tarım ürünlerinin biyolojik niteliği, diğer bir deyişle iklim koşullarına bağımlılığı, belirli bir düzenlilik içinde üretilememeleri, üretici birimlerin dağınıklığı (hem karar alma hem coğrafi alan bakımından) ve bütün bunların üstüne uluslararası faktörler, bu fiyat hareketlerine neden olurlar (Tomek, 1972; 2-3). Devlet programlarının da fiyatlar üzerinde önemli etkileri olur (Tomek, 1972; 71). Uygulamada, gıda maddesi pazarlamasında hiçbir zaman tam rekabet piyasası oluşmaz (Tomek, 1972; 125). Bunun bir sonucu olarak, örneğin bizim tarım ürünleri ihracatımızın seyri incelendiğinde, miktar olarak bir artış olmasına karşın, birim başına döviz girdilerinin yıldan yıla düştüğü görülmektedir. Bu sorun, GAP ile ilgili tartışmalarda karşımıza çıkacak diğer bir sorunu gündeme getirecektir: üretimin ne yapılacağı problemi. Buna yeri geldiğinde değinmek üzere konunun sosyal boyutuna inerek;

Kendi kendine yeterlik her şey demek değildir (OECD, 1975; 66) ama önemlidir. Ülkemizin kendi kendine yeter olduğunu gördüğümüze göre, bir beslenme sorunumuzun olmaması gerekir. Ancak yine de, 1982 yılında ülkemizde insanlarımızın % 9.3 ünün eksik beslendiğini anlıyoruz (Gençağa, 1985; 46). Gerçi bu oran 1974 deki % 17.4 oranından (Gençağa, 1985; 50) düşüktür ama yine de, fazla üretimin daha iyi beslenme olmadığını göstermektedir. Dünyanın yarısının aç olmasının da bizim ihracatımıza ve dolayısıyla bizim insanımıza bir faydası olmamaktadır. Bu konuyu da ilerde incelemek üzere bırakarak, ülkemizin tarımsal yapısına bakabiliriz.

Ülkemizin konu ile ilgili göstergelerinden birisi, bir hesaplama göre, kentsel nüfusun kırsal nüfusu geçmiş olmasıdır. Oysa 1960 a kadar nüfusun tarımdaki kesimi % 70 in üzerindedir. Bu dönemde ortalama bir tarım işletmesi 77 dekadır. Örneğin, 1952 yılı için işletmelere baktığımızda:

1952 Yılında Türkiye'de İşletmelerin Dağılımı

İşletme büyüklüğü (da.)	Sayı (000)	Alan (0000 da.)		Ortalama alan (da.)	
		%	%	%	%
1 – 20	773	30.6	836	4.3	11
21 – 50	797	31.5	2790	14.4	35
51 – 75	336	13.3	2097	10.8	62
76 – 100	216	8.6	1915	9.9	89
101 – 150	168	6.7	2108	10.8	124
151 – 200	92	3.6	1648	8.5	182
201 – 300	68	2.7	1712	8.8	251
301 – 500	39	1.5	1520	7.8	399
501 – 700	17	0.7	1015	5.2	595
701 ve yukarı	21	0.8	3811	19.6	1816
TOPLAM	2527	100.0	19452	100.0	77

(OECD, 1964; 440)

Görüldüğü gibi 1952 yılında işletmelerin % 84 ü 100 dekarın altındadır ve bunlar toplam alanın % 40 ını kapsamaktadır. Daha sonraki yıllarda ise;

Mülk Topraklarının Büyüklüklerine Göre Dağılımı, 1970, 1980

Toprak Büyüklüğü Dilimi (Dekar)	1970		1980	
	İşletme	Toprak	İşletme	Toprak
5'den az	11,49	1,02	6,06	0,24
5 – 9	13,24	2,37	7,37	0,77
10 – 19	19,42	6,96	14,68	3,09
20 – 29	13,10	5,88	13,32	4,76
30 – 39	9,03	5,68	11,16	5,64
40 – 49	6,57	5,29	8,46	5,59
50 – 99	15,65	21,02	20,83	21,32
100 – 199	7,81	21,02	11,87	23,88
200 – 499	3,14	19,59	5,37	22,53
500 – 999	0,49	6,68	0,83	7,93
1000 – 2499	0,04	1,19	0,07	1,54
2500 – 4999	0,01	1,09	0,01	0,54
5000 +	0,01	2,21	0,005	2,13
TOPLAM	100,00	100,00	100,00	100,00
Miktar	3 058 095	17 065 000	3 493 816	22 357 301

(Kepenek, 1987; 197, DİE, 1979; 4, DİE, 1980; 4-5)

Bu iki tablonun karşılaştırılmasından anladığımıza göre, 1970-1980 arasında büyüklükleri 20 dekardan küçük işletmelerin toplam kapladıkları alan % 10,35 den % 4,10 a düşmektedir. 50-500 dekar

alana sahip işletmelerin kapladıkları alan % 61.63 den % 67.73 e çıkmaktadır ve 1000 dekarдан büyük işletmelerin toplam kapladıkları alan % 4.49 dan % 4.21 e düşmektedir.

Bu karşılaştırmalar bize ülkemiz tarımsal üretiminde küçük ölçekli işletmelerin üretimdeki etkilerinin giderek kaybolmakta olduğunu ve orta büyüklükteki işletmelere doğru bir toparlanma olduğunu göstermektedir. Daha yavaş olmakla birlikte çok büyük işletmelerde de bir dağılıma görülmektedir.

Aslında Devlet İstatistik Enstitüsü'nün işletme hesaplama yöntemi yanıltıcıdır. Yukarda verilen oranlar gerçekte işletme mülklerini anlatmaktadırlar. Oysa işletme mülkten ayrı bir yapıya sahiptir. Bizim Çukurova'da saptadığımız, hemen her işletmenin belirli bir oranda mülkü yanında bir miktar da toprak kiralamasıdır. Enstitü bu kiralama oranını bizim gözlemlerimizle saptadığımızın çok altında saptamıştır. Sanırız enstitünün kiralama sorusunda öğrenmeyi amaçladığı, büyük çiftliklerden küçük çiftçilere yapılan kiralama değildir. Bunun ülkemizde gerçekten de azalmakta olduğu bir gerçektir. Ama, tek tek pazara açık işletmelere, aynı zamanda kiraya toprak sağlayıp sağladıklarının sorularak saptandığını sanmıyoruz. Bu saptanabilse idi, yukarda mülkiyetin dağılımında görülen gelişmenin daha açık biçimde karşımıza çıkması beklenirdi.

Nitekim çok daha ikna edici veriler Taraklı'nın aşağıdaki tablolarından elde edilmektedir (1976; 262-3).

Taraklı'nın birinci tablosu 1960 yılı öncesine aittir. Bütün tabloların da geleneksel ilişkilerin görece yoğun ve dolayısıyla kiralama yolu ile işletmelerin belirli büyüklüklere erişme olaylarının daha az görüldüğü bir yöreye ait olduğu düşünülürse, ülke bütünü için saptanabilecek oranların daha çarpıcı olacağı anlaşılır. Yine, Taraklı tablolarında 1-50 dekar işletmelerdeki kiralama olayı daha çok geleneksel kiracı ortakçı ilişkisi içinde olmalıdır.

Taraklı tablolarına bakarsak;

Toprakların kira olarak başkalarına verilmesi oranı 1960 öncesinde % 4.56 dan, 1970 de % 8.55 e çıkmıştır. Oysa aynı dönemde 1-50 dekar işletmelerin toprak kiralama oranları % 20.55 den, % 14.06 ya

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Ziraat İşletmelerinde Ortalama; Kira veya Ortığa Verilen, Kira veya Ortığa Kullanılan Arazi ve İşletme Arazisi Genişliği (dönüm)

—1947-1960 arası—

Sıra No	Arazinin şekli	1-50		51-100		101-150		151-200		201 den fazla			
		Genişlik	Nisp. Genişlik %	Genişlik	Nisp. Genişlik %	Genişlik	Nisp. Genişlik %	Genişlik	Nisp. Genişlik %	Genişlik	Nisp. Genişlik %		
Mülk araziden													
1	işletilen	35,65	94,65	86,58	94,76	127,05	93,78	168,62	100,—	339,08	100,—	98,67	95,44
Kira veya ortağına													
2	verilen	2,04	5,41	4,79	5,24	8,42	6,22	—	—	—	—	4,71	4,56
3	Mülk arazi (1+2)	37,69	100,—	91,37	100,—	135,47	100,—	168,62	100,—	339,08	100,—	103,38	100,—
Müvk araziden													
4	işletilen	35,65	79,45	86,58	83,59	127,05	96,10	168,62	100,—	339,08	100,—	98,67	90,33
Kira veya ortağına													
5	ğına kullanılan	9,22	20,55	17,00	16,41	5,15	3,90	—	—	—	—	10,56	9,67
İşletme arazisi													
6	genişliği (4+5)	44,87	100,—	103,58	100,—	132,20	100,—	168,62	100,—	339,08	100,—	109,23	100,—

(Taraklı, 1976; 262)

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Ziraat İşletmelerinde Ortalama; Kira veya Ortağa Verilen, Kira veya Ortağna Kullanılan Arazi ve İşletme Arazisi Genişliği (dönüm)

—1970 yılında—

Sıra Arazinin cinsi No	1-50		51-100		101-150		151-200		201 ve fazla	
	Genişlik %	Nisp. Genişlik %	Genişlik %	Nisp. Genişlik %	Genişlik %	Nisp. Genişlik %	Genişlik %	Nisp. Genişlik %	Genişlik %	Nisp. Genişlik %
Mülk araziden										
1 İşletilen	43,33	95,46	85,33	92,30	128,41	86,89	164,89	95,37	386,42	97,08 101,20 91,45
Kiraya veya ortağna verilen	2,06	4,54	7,12	7,70	19,38	13,11	8,00	4,63	11,61	2,92 9,46 8,55
3 Mülk arazi (1+2)	45,39	100, —	92,45	100, —	147,79	100, —	172,89	100, —	398,03	100, — 110,66 100, —
Mülk araziden										
4 İşletilen	43,33	85,94	85,33	76,53	128,41	61,76	164,89	100, —	386,42	85,52 101,20 74,02
Kira veya ortağna kullanılan	7,09	14,06	26,17	23,47	79,51	38,24	—	—	65,42	14,48 35,52 25,98
İşletme arazisi										
6 genişliği (4+5)	50,42	100, —	111,50	100, —	207,92	100, —	164,89	100, —	451,84	100, — 136,72 100, —

(Taraftı, 1976; 263)

düşmüştür. Bu toprak kiralama süreci artarken geleneksel ilişkiler içinde toprak tutma ilişkisinin azaldığını göstermektedir. Toprağı kimlerin kiraladığına baktığımızda da, ilke olarak orta büyüklükteki işletmelerin aynı zamanda kiralama yoluna gittikleri göze çarpmaktadır. Ortalama işletme içindeki kiralık toprak oranı 1960 öncesinde % 9.67 iken 1970 de % 25.98 e çıkmıştır. 1960 öncesi oranın önemli bir kısmı küçük işletmelere yapılan geleneksel kiralama olayını ve 1970 sonrası oranın önemli bir kısmı da orta işletmelere yapılan kiralamayı gösterdiğine göre çok anlamlı bir gelişme ile karşı karşıyayız demektir. Bu tabloların sonuncusunun saptanmasından yirmi yıla yakın bir süre geçmiştir. Günümüzdeki konumun saptanması kuşkusuz daha ilginç olabilir.

Diğer göstergelere baktığımızda da pazar için üretimin "daha ileri boyutlara" ulaşmış olduğunu görüyoruz (Kepenek, 1987; 195-6). Yaklaşık son yirmibeş yılda tarımsal üretim yılda ortalama % 3.3 lük bir büyüme sağlamıştır (Kepenek, 1987; 205). "Üretim eğilimlerinden çıkarılabilecek bir başka sonuç, üretimin hava koşullarına bağımlılığının giderek daha azaldığıdır" (Kepenek, 1987; 205).

Ülke bütününden araştırma yörelerimizin konumuna geçtiğimizde, öncelikle GAP'nin kapsamını anlamak gerekmektedir. Bu yapılırken yer yer Adana verileri de karşılaştırma amacıyla kullanılmaktadır. Bunun dışında, genel olarak Çukurova'nın konumu ve gelişimi 1986 çalışmamızda yeterince incelenmiştir.

Tarımsal Üretim (1963-1980) (Bin ton/yıl)

Tür	1963	1967	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Buğday	10000	10000	12200	10000	11000	14750	16500	16650	16700	17550	17400
Pancar	3281	5253	5896	5095	5707	6949	9406	8995	8837	8760	8500
Pamuk	258	396	544	513	598	480	470	575	475	476	460

(Kepenek, 1987; 207)

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Doğu Torosların güneyinde kalan Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ille-
rimiz topraklarında yer alan sulama ve enerji elde etmeye yönelik bir
dizi projenin bütününe verilen addır. Proje alanı, Türkiye bütünüünün
% 10 unu ve nüfusunun % 9 unu kapsamaktadır. Doğal kaynak olarak,
yörede ülke petrolünün tamamı, hidrolik enerji kaynaklarının, yeraltı
sularının ve sulanabilir toprakların % 25 i bulunmakta ve bu kaynak-
lardan sulama için % 2 ve enerji için % 02 si bugüne kadar geliştirilmiş
bulunmaktadır (Balaban, 1986; 3). "Bugün Türkiye buğday üretiminin
% 10 u, mercimek üretiminin % 74 ü bu bölgeden sağlanmaktadır"
(Kün, 1986; 109). "Tarımsal üretimin en büyük kısıtlayıcısı, yetiştirme
dönemindeki yağış eksikliği olmaktadır" (Balaban, 1986; 4). "Bölgede
... kış aylarında bile uzun kurak dönemler sulama gereksinimini ortaya
çıkarmaktadır" (Ayfer, 1986; 203).

"Bölgede kırsal yerleşmeler daha çok kuru tarım ve hayvancılığa
dayalı bir ekonomik temel üzerinde oluşmuştur. Bu ekonomik uğraş-
lara bağlı olarak yerleşmeler dağınık ve az nüfusludur" (Hasipek,
1986; 582).

"Yörede beslenme uygulamaları yetersizdir ve bu konudaki bilgi-
lerde önemli boşluklar bulunmaktadır" (Hasipek, 1986; 589). "Bölge-
de ... şahıs başına ortalama hububat ve yoğurt tüketimi Türkiye'ye gö-
re daha fazla yapılmaktadır. Et, tavuk, yumurta ve diğer gıda madde-
leri tüketiminde ise durum aksidir... Kırsal kesimde gıda maddeleri
tüketim miktarı daha da azalmaktadır" (Güneş, 1986; 538).

Yörede hızlı bir nüfus artışı vardır ve son sayımda kırsal nüfus % 50 nin altına düşmüştür.

İli	1980		1985		Artış (%)
	Kent nüfusu	Kırsal nüfus	Kent nüfusu	Kırsal nüfus	
Adıyaman	116 986	250 609	159 474	279 936	35.69
Diyarbakır	378 578	399 572	483 494	458 028	38.12
Gaziantep	512 918	295 779	634 523	319 336	33.02
Mardin	192 085	372 882	284 346	409 825	41.19
Siirt	183 804	261 679	245 853	286 205	35.52
Ş.Urfa	305 741	296 995	486 115	398 671	76.77

(DİE, 1985; s.2)

Yörenin toplam kent nüfusu 2 293 805 ve kır nüfusu 2 152 001 olup, toplam nüfus 4 445 806 olmaktadır.

Nüfus artış hızları karşılaştırıldığında ise: (% 0) (Yıllık)

İli	Kent nüfus artış hızı	kırsal n. artış hızı
Adıyaman	61.97	22.13
Diyarbakır	48.92	27.31
Gaziantep	42.55	15.33
Mardin	78.45	18.89
Siirt	58.17	17.92
Ş.Urfa	92.74	58.88

oranları ile karşılaşılmaktadır (DİE, 1985; 2).

Ülkemizde ve özellikle yörede kırsal alanda doğurganlığın kenttsel alandaki doğurganlığa oranla çok daha yüksek olduğu düşünülürse,

yukarıdaki tabloda ortaya çıkmış olan kentsel nüfus artış hızlarının yüksekliğinin doğumlarla açıklanamayacağı açıktır. Bu yüksek artış hızlarının yöredeki yatırımların ve dolayısıyla iş olanaklarının artması ya da en azından artması söylentisi üzerine ve bazı Toprak Reformu denemelerinin etkisine bağlamak doğru olur.

Yörenin üretim yapısını saptamamıza yarayacak bazı veriler elimizde bulunduğundan Urfa ilinin tahıl üretimi üzerinde bir örnek vermek istiyoruz:

Aksoy ve Arkadaşları Urfa'da verimliliği, kuru tarlada 79 kg/da. ve sulu tarlada 193 kg/da. olarak saptamışlardır (1986; 56). Yine, DSİ ilgilileri, Urfa ilinin çevresinde bugünkü ürün paterni içinde tahılın % 40 oranında yer kapladığını açıklamaktadırlar (DSİ, 1986; 35). Urfa'nın toplam kültür arazisi 16 059 099 da. ve bunun sulanabilir kısmı 248 000 da. tutmaktadır (KİB, 1984; 15-16). Buna göre, Urfa ilinin toplam tahıl üretimi 500 000 ton dolaylarında olması gerekmektedir. Oysa, Urfa'nın satışa sunduğu tahıl 280 000 ton dolayındadır (KİB, 1984; 40-41). Gerçi bu hesaplamalarda kimi veriler tam bir kesinlikle verilmemiştir, ama, üretilen ve satılan tahıl arasındaki % 50 farkın daha sağlıklı veriler bulunabilirse ortadan kalkmayacağı, tersine artacağı kanısını taşıyoruz. Çünkü, kanımızca, Aksoy'un verimlilik oranları oldukça muhafazakârdır.

Bu da, yöredeki geçimlik üretime dayalı bir yapının varlığını göstermektedir. Yörenin kültür arazilerinin mülkiyete ve işletme büyüklüklerine göre dağılımı da, böylesine bir geçimlik üretimin varlığını ortaya koymaktadır.

1980 Genel Tarım Sayımı'na göre (DİE, 1980; 1,2,3) GAP yöresi VI. Bölge olarak tanımlanmış ve Gaziantep ve Adıyaman dışarda, Bingöl, Muş, Bitlis, Van ve Hakkâri içerde sayılarak saptamalarda bulunulmuştur. Buna göre yöre toprakları Türkiye bütününe % 9.88 ini kapsamakta ve 34 582 245 da. dan oluşmaktadır. Tarım alanı büyük işletmelerin sayısı Türkiye'de % 1.75 oranında iken yörede % 0.98 oranında olmaktadır. Bu büyük çiftliklerin kapsadıkları alan Türkiye'de % 48 iken yörede % 116.6 olmaktadır.

	İşletme Sayısı		Tarım Alanı	
	Toplam	Büyük	Toplam	Büyük
Türkiye	100	0.17	100	4.82
Türkiye'ye oranla yöre	9.88	0.03	15.19	1.77
Kendi içinde yöre	100	0.298	100	11.66

Bundan, büyük çiftliklerin Türkiye bütünü içinde yörede sayı ve alan bakımından önemli bir yer tutmamakla birlikte, yöre bağımsız olarak alındığında ağırlıklarının görece arttığı anlaşılmaktadır. 1981 Köy Envanter Etütlerinden ise şu tablo ortaya çıkmaktadır:

Adana ve GAP Yöresinde Toprakta Çalışan Ailelerin Dağılımı

	Kiracı aileler	Toplam aile	Topraksızların tüme oranı (%)
Adıyaman	2 037	49 340	22.07
Diyarbakır	255	101 336	45.28
Gaziantep	11 476	51 729	35.02
Mardin	4 035	85 884	43.22
Siiirt	379	54 602	44.95
Şanlıurfa	433	73 579	42.33
Toplam	18 615	416 470	40.27
Adana	14 154	175 799	15.04

(Aynı kaynak)

Köylerin Tarım Alanlarının İşletme Büyüklükleri İtibarıyla Dağılımı

Köy sayısı	Topraklı çiftçi aile sayısı	Topraksız çiftçi aile sayısı	Topraklı çiftçilik yapan aile sayısı	Parça sayısı	Toplam arazi (da.)	
Adıyaman	341	38 449	10 891	40 486	161 317	2 191 448
Diyarbakır	691	55 455	45 881	55 710	239 059	4 181 688
Gaziantep	688	33 611	18 118	45 087	149 621	4 436 645
Mardin	717	48 763	37 121	52 798	207 376	2 864 760
Siirt	496	30 059	24 542	30 438	121 491	1 183 498
Şanlıurfa	689	42 433	31 146	42 836	198 390	5 557 895
Toplam	3 622	248 770	167 699	267 355		20 415 934
Adana	720	149 353	26 446	163 507	609 086	4 238 941

K/B, 1981; (Adıyaman, 12, Diyarbakır, 21, G.Antep; 12, Mardin; 21, Siirt; 18, Ş.Urfa; 17, Adana; 20).

ÇİFTÇİ AİLELERİNİN ARAZİ DAĞILIMI

	0-25 da.	26-50 da.	51-100 da.	101-200 da.	201-500 da.	501-1000 da.	1001 →
Aile Sayısı	21 552	6 701	5 153	3 179	1 376	345	143
Aile oranı (%)	53.23	16.55	12.72	7.85	3.40	0.85	0.35
Parça	62 354	27 442	25 925	19 632	12 012	5 429	2 189
Top. arazi	233 461	254 752	372 539	436 867	398 359	208 815	199 704
Top. arazide oran (%)	10.65	11.63	17.00	19.94	18.18	9.53	9.11
Diyarbakır	31 989	9 776	6 243	4 125	2 164	691	467
	57.42	17.54	11.21	7.40	3.88	1.24	0.84
	110188	48 321	30 633	20 969	13 985	5 666	8 135
	343 501	359 354	459 078	583 235	678 667	497 376	1 211 368
	8.21	8.59	10.98	13.95	16.23	11.89	28.97
Gaziantep	9 356	7 018	7 874	5 943	2 848	468	104
	20.75	15.57	17.46	13.18	6.32	1.04	0.23
	23 256	19 198	26 928	24 776	19 069	3 562	1 192
	173 661	283 938	605 425	919 820	939 286	329 981	171 502
	3.91	6.40	13.65	20.73	21.17	7.44	3.87
Mardin	33 391	5 386	4 550	3 469	1 326	410	231
	63.24	10.20	8.62	6.57	2.51	0.78	0.44
	126 492	24 958	15 900	11 790	7 768	3 395	2 793
	399 318	210 792	333 810	482 862	430 439	281 311	414 242
	13.94	7.36	11.65	16.86	15.03	9.82	14.46

Siirt	22 194	3 089	2 195	1 708	540	255	78
	72.92	10.15	7.21	5.61	1.77	0.84	0.26
	77 035	15 704	10 328	9 117	3 699	3 113	1 369
	188 534	108 556	151 549	232 815	165 519	194 275	124 751
	15.93	9.17	12.81	19.67	13.99	16.42	10.54

Şanlıurfa	12 617	6 965	9 651	7 555	3 738	1 360	547
	29.45	16.26	22.53	17.64	8.73	3.17	1.28
	34 079	27 653	40 805	40 578	34 677	12 498	6 445
	151 029	261 465	745 605	1 074 675	1 136 792	941 452	1 174 138
	2.71	4.70	13.42	19.34	20.45	16.94	21.13

Toplam	131 099	38 935	35 666	25 979	11 992	3 529	1 570
	49.04	14.56	13.34	9.72	4.49	1.32	0.59
	433 404	163 276	150 519	126 589	91 210	33 633	22 123
	1 489 504	1 478 862	2 668 006	3 730 274	3 749 062	2 453 210	3 295 705
	7.30	7.24	13.07	18.27	18.36	12.02	16.14

Adana	109 323	20 827	12 200	5 023	1 648	279	53
	66.86	12.74	7.46	3.07	1.01	0.17	0.03
	263 142	78 938	60 888	32 818	15 905	3 805	915
	537 937	762 905	861 645	685 024	472 919	183 897	85 582
	12.69	18.00	20.33	16.16	11.16	4.34	2.02

(Aynı kaynak)

Köy Envanter Etütlerinden çıkardığımız bu tablolardan anlaşıl-
dığına göre, % 40.27 oranını bulan topraksız ailelere ek olarak, çiftçi
ailelerin de % 49.04 ü 0-25 dekar kadar bir toprak işleyebilmektedir-
ler. Dolayısıyla, yörede, ailelerin % 70 kadarının topraksız ve az top-
raklı olduğunu söyleyebiliyoruz. Öte yandan, bir karşılaştırma ama-
cıyla vermiş olduğumuz, Adana ile ilgili sayılara da baktığımızda,
benzeri bir oranla karşılaştığımızı da hatırd tutmak gerekmektedir.
Bu konuya başka bir bağlam içinde tekrar değineceğimizi belirterek,
yörede çiftçi ailelerinin % 65 inin, tarım arazisinin % 28 ini işlediğini
görüyoruz.

Özellikle Gaziantep'te yer alan bazı bağlık yöreler dışında, bu
türden küçük işletmeciliğin entansif bir teknolojiyi uygulamadığını
söyleyebiliriz. Geri kalan işletmelerin üretimlerinin oldukça büyük bir
kısmının da geçimlik bir tüketim için kullanıldığı söylenebilir. Aslin-
da, Köy Envanter Etütleri verilerinden hareketle yörenin, örneğin buğ-
day üretimine ayrılan alanlarının kapasiteleri ile yine yörenin buğday
pazarlama miktarları arasında % 90 a varan bir fark ortaya çıkmakta-
dır ki, bu oran ne kadar abartılmış olursa olsun –Köy Envanter Etüt-
leri verilerinin güvenilirliğinin düşüklüğü nedeniyle– yine de önemli
bir eğilimi göstermektedir. Nitekim, bir karşılaştırma olarak, Adana'
nın buğday üretim alanları –sulu ve susuz– ve bunların kapasiteleri
ile, yine Adana'nın pazara çıkardığı buğday miktarı oldukça birbiri-
ne yakın çıkmakta (Yaklaşık 350 bin ton) oysa GAP yöresinde aynı
işlem yukarıda belirtilen % 90 lık farkı doğurmaktadır.

Öte yandan yörede %0 5.9 oranında ailenin elinde toplam arazi-
nin %0 161.4 ü toplanmış bulunmaktadır. Bu, görece çok sayıda aile-
nin elinde görece çok miktar arazinin toplanmış olduğunu göstermek-
tedir ve aile başına bir toprak polarizasyonu hesabı yapıldığında Ada-
na'da daha az sayıda ailenin elinde görece daha fazla toprak toplanmış
olması bakımından (%0 0.3 aile ve %0 20.2 toprak) Adana'ya oranla
daha yüksek bir nisbi dağılıma işaret etmektedir. Küçük bir çizelge ile
işaret edelim:

	Toplam aile	Topraksız aile	0-25 da. İşletmesi olan aile	1000 ve büyük işletmesi olan aile
GAP	100	40.27	49.04	0.59
Adana	100	15.04	66.86	0.03

Tüm Ailelere oranlarsak:

GAP	100	40.27	31.48	0.38
Adana	100	15.04	62.19	0.03

		Topraksız ve az topraklı	1000 ve büyük
GAP	100	71.75	0.38
Adana	100	77.23	0.03

Aynı işlemi işletmelerin arazi oranlarına göre yaparsak:

	Toplam arazi	0-25 da. işletmelerin oranı	1000 ve büyük işlt. oranı
GAP	100	7.3	16.14
Adana	100	12.69	2.02

Görüldüğü gibi, nüfus bakımından Adana'da az topraklı ve toprak-sız ailelerin oranı daha yüksek iken, yine aynı kesim içindeki bu toprak daha yaygın bir dağılım olanağını bulmuştur. GAP alanında ise tersine bir eğilim söz konusudur.

Yörenin bugünkü belli başlı ürünleri ve bunların ekiliş alanlarının yüzde olarak oranları şöyledir: (DSİ, 1986; 35)

	A.Fırat, Suruç Baziki	Adıyaman Kahta	Adıyaman Göksu, Araban	G.Antep
Hububat	45.6	53.7	50.8	45.8
Mercimek	42.9	18.0	16.4	27.7
Pamuk	0.7	2.8	2.6	1.7
Nadas	10.4	11.7	8.3	10.8
Toplam	100	100	100	100

	Dicle K.Kızı	Batman	Batman Silvan Garzan	Cizre
Hububat	40.0	53.6	61.8	44.4
Mercimek	9.0	1.8	21.0	43.2
Pamuk	—	0.3	0.4	1.5
Nadas	47.0	40.3	10.0	10.0
Toplam	100	100	100	100

Geçit ve arkadaşları ise (1986; 118-119) yörede toplam işlenebilir araziyi 30.811.780 da. olarak vermekte ve bu alanın 25.600.140 da. tutan kısmında nadaslı kuru tarımı yapıldığını ve bunun her yıl % 50 sinin "nem yetersizliği yüzünden nadasa bırakılarak ... üretim dışı kalmakta" olduğunu açıklamaktadırlar.

Tahıl verimliliği üzerinde yukarda durulmuştu. Yörede az miktarda ve sulu olarak pamuk tarımı yapılmakla birlikte verimlilik 170 kg/da. olarak Türkiye ortalamasının çok altında bulunmaktadır (Aksoy, 1986; 57).

Yörenin dikkati çeken bir ürünü ise mercimektir ve ülke üretiminin önemli bir kısmı yöreden elde edilmektedir.

Üretimde kullanılan girdilerin de Türkiye ortalamasının çok altında kaldığı dikkati çekmektedir. Yörede Türkiye ortalaması olan 50 kg/da. gübrenin 1/3 ü kadar bir miktar tüketim saptanmıştır (Aksoy, 1986; 54). Tarımsal ilaç kullanımı da Türkiye ortalaması olan 100 gr/da. karşılığında yörede 40 gr/da. düzeyindedir.

"Bölgenin makinalaşma derecesi, Türkiye genelindeki değerine yaklaşık % 40 ı kadardır" (Yavuzcan, 1986; 454). Bir traktöre 1204 dekar tarımsal alan düşmektedir.

GAP'den Beklenenler:

DSİ'nin verdiği bilgiye göre, otuz yıllık bir süre içinde aşamalı olarak gerçekleşecek olan GAP 16-18 milyon dekar tarım alanını sulamaya açacak ve yaklaşık 9 milyar ABD Dolarına malolacaktır. Bu, bugün ülkenin tüm Devlet sulamasına ve bir yıllık bütçesine eşittir. Bu yatırımların beklenen getirisi ise yılda iki milyar dolar kadardır (DSİ, 1986; 20-21).

Günümüzde % 4 düzeyinde kalan yörede sulanabilir alanlar, 1993 de % 12.8 e, 2010 da % 14.2 ye ve daha sonraki yıllarda % 66.3 e çıkacaktır (Geçit, 1986; 110).

GAP'ın büyük sulama projeleri şunlardır.

Kaynak Adı	Niteliği	İşletme tarihi	Alanı (ha)
Fırat Göksu-Araban	Doğal akış	2010	82.700
Fırat Adıyaman-Kâhta	"	2010	74.410
Fırat Baziki	"	2010	44.900
Fırat Bozova	Pompa	2010	55.300
Fırat Siverek-Hilvan	Pompa	2010	180.300
Fırat Gaziantep	Doğal akış	2010	89.000
Fırat Suruç	"	2010	101.600
Fırat Harran	Tünel	1989	328.608
Fırat Mardin-Ceylanpınar	Tünel	2010	328.608
Dicle sağ sahil	Doğal	2010	126.080
Dicle sol sahil	"	2010	213.000
Dicle Batman sağ sahil	"	1996	18.758
Dicle Batman sol sahil	"	1996	18.986
Dicle Garzan	"	2010	60.000
Dicle Nusaybin	"	1993	19.000
Dicle İdil	"	1993	70.000
Dicle Silopi	"	2010	32.000
		Toplam	1.656.642

(Balaban, 1986; 5, DSİ, 1986; 20, Geçit, 1986; 119)

Görüldüğü gibi bugün tahıl ağırlıklı ve nadasın önemli bir yer tuttuğu yöre tarımsal üretiminde önemli bir niteliksel değişim beklenmektedir. Bu değişim, meydana gelmesi beklenen üretim artışlarının incelenmesinden daha kolay anlaşılabilir:

Bazı Ürünlerde Beklenen Üretim Artışları (ton)

Ürünler	1984 Türkiye Üretimi	GAP ile beklenen net artış
Pamuk (lif)	580 000	685 402
Tütün	177 529	18 888
Pancar	14 308 375	4 098 895
Yağlı tohumlar	1 807 904	1 327 820
Mısır	1 500 000	117 869
Pirinç	168 000	141 838
Sebze-bostan	12 398 950	3 513 842
Hayvan yemi	4 836 454	1 092 898
Bağ	3 300 000	47 922
Antep Fıstığı	23 000	66 458
Meyve	1 303 900	660 019

(DSİ, 1986; 37)

Tahıllarda ise: (bin ton)

Ürün	1984 üretimi	yöre 1984 ürt.	Artış
Tarla bitkileri	45 230	4 440	
Tahıllar	26 202	2 636	1 426
Baklagiller	1 318	481	
Buğday	17 200	1 672	
Arpa	6 500	943	
Mercimek.	604	434	

(Geçit, 1986; 122-133)

Görüldüğü gibi, tahılların, üretim alanlarının azalmasına karşın önemli miktarda artacağı ve diğer ürünlerin, özellikle endüstriyel bitkilerin üretimlerinin ise, pamukta olduğu gibi, kimi ürünlerde tüm ülke üretimi kadar katlanacağı düşünülmektedir.

GAP sonunda yörede gelirin, bugünkü sayılarla dekar başına yaklaşık 40.000 TL bir artış göstermesi beklenmektedir (DSİ, 1986; 37).

Institut kurde de Paris

METODOLOJİK AÇIKLAMA

Genel Olarak: Sorun önceki bölümlerde açıklandığı biçimiyle belirginleştikten sonra, Adana, İçel, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Şanlıurfa illerini ve Tarsus, Ceyhan, Karataş, Kilis, Kızıltepe, Nusaybin, Viranşehir ve Çermik ilçelerini kapsayan bir araştırma gezisi planlanmıştır. Araştırma tamamlanıncaya kadar, bütün bu yerleşim yerlerinde çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar daha sonra süjelerimizi oluşturacak olan kişilerle olduğu gibi, İl ve İlçe yöneticileri, Tarım Müdürleri, DSİ ilgilileri, Adana Ziraat Odası ilgilileri, Adana Sağlık Müdürlüğü, İş ve İşçi Bulma Kurumu ilgilileri, Sendika ilgilileri ile de görüşmelerimizden oluşmuştur.

Alan: GAP yöresi ile ilgili veriler daha önce açıklanmıştır. Henüz ortaya çıkmamış olan sulama projelerinin bizi ilgilendiren yönleri ile ilgili çok genel bilgiler dışında somut verileri bulabilmemiz genellikle çok güç olmuştur. Bu güçlük, bu türden verilerin genel olarak derlenmemiş ve her proje içinde ayrı ayrı yer almış olmasından ve projelerin de Diyarbakır ve Şanlıurfa illeri içinde çalışan çeşitli kurumların ilgililerinde dağınık olarak bulunmasından ve bu kurumların ilgililerinin günlük iş yükleri arasında bize zaman ayırmakta güçlük çekmelerinden ortaya çıkmıştır. Yine de oldukça kapsamlı bilgileri, kimi zaman ilgililerle uzun süren görüşmelerimizin de yardımıyla, ama asıl olarak sulama projeleri raporlarını tek tek tarayarak toplayabildik.

Araştırmamızın uygulamalı kısmının asıl olarak Adana ili içinde yürütülmesi gerekli görülmüştür. Araştırmamızda bizi asıl olarak alanımızın sosyal hareketliliğe en açık kesimi ilgilendirmektedir. Bunları

ise GAP yöresi içinde aramamızın alanın büyüklüğü ve onları anlamlı bir çoğunluk içinde birarada bulabilmenin güçlüğü nedeniyle olanaksız olacağı düşünülmüştür. Nitekim önceleri araştırmanın uygulamalı kısmının bir bölümünün Kâhta, Çermik, Siverek ve Nusaybin gibi yerleşim yerlerinde yapılması düşünülürken, ilk alan çalışmaları sonunda bunun ekonomik olmayacağı anlaşılmıştır. Bu nedenle süjelerimizin toplu olarak Çukurova'da buldukları bir dönemde uygulamanın yapılması gerekli görülmüştür. Çukurova'nın süjelerimizin çalışması bakımından anlamlı olan tarımsal alanı araştırma dönemimiz içinde aşağıdaki biçimde ortaya çıkmaktadır:

Çukurova Üretim Alanları (da.)

1985 Yılı:

	Adana Genel	Tarsus	Karataş (Adana genele dahil)
Pamuk	1 624 980	390 000	200 000
Buğday	3 134 960	400 000	380 000
Soya	465 140	31 200	118 640
Darı	189 200	1 000	94 000
Karpuz	288 190	7 500	95 000
Arpa	163 860	40 000	21 000

1986 yılı:

Pamuk	1 333 040	390 000	175 000
Buğday		400 000	

(Bu veriler Adana il ve Tarsus İlçe Tarım Müdürlüklerinden elde edilmiştir. Tarsus verileri ihtiyatla kullanılması gerektiği izlenimini vermektedir.)

Çukurova'da yukarda anılan ürünlerin üretimi asıl olarak Karataş-Tarsus-Ceyhan üçgeni içinde yapılmaktadır. Gezici Tarım İşçilerinin de en yoğun olarak buldukları yerler buralardır.

Uygulamanın Çukurova'da yapılması kararlaştırıldıktan sonra bu üç ilçe ve Adana merkezde çalışma yapılması düşünülmüştür. Bu düşünceden şu nedenlerle vazgeçilmiştir:

1. Alanın en orta noktasında konaklansa bile araştırma grubunun bir ilçeye ulaşması bir saat kadar almaktadır. Buradan da çalışma alanlarına ulaşılması zaman zaman iki saati bulabilmektedir. Aşağıda görüleceği gibi, çalışmalar akşam saatlerinde sürdürülebildiğinden, geri dönmek güçleşmekte ve sonuçta denek sayısı azalmaktadır.

2. Bu geniş alan içinde anlamlı bir örneklem çıkarabilmek bizim olanaklarımız içinde mümkün değildir.

3. Gezici Tarım İşçileri alan içine türdeş bir biçimde dağılmışlardır. Örneğin Çermiklilerin Ceyhan'a, Siverekliilerin Tarsus'a gitmeleri gibi bir uygulama yoktur. Bu nedenle de bu kadar geniş bir alan içinde çalışmanın örneklem artmadıkça özel bir anlamı yoktur.

Böyle bir bakış açısı ile alan taranarak Karataş ilçesi sınırları içinde uygulamanın sürdürülmesine karar verilmiştir. Yukardaki verilere göre, Çukurova ekili alanı 1985 yılı için 6 035 760 dekar ve aynı yıl Karataş ekili alanı 908 640 dekar olmaktadır. Buna göre Karataş Çukurova'nın 6.6 da biri kadar bir alanını kaplamaktadır. 1986 yılı Çukurova pamuk ekim alanı 1 723 040 dekar ve Karataş pamuk ekim alanı 175 000 dekar olduğuna göre, bu da % 10 oranını vermektedir.

Yukardaki veriler ışığında Çukurova'nın onda biri kadar bir alanı çok iyi tanımanın, Çukurova'nın tümünü eksik tanımdan daha iyi dacağı düşünülmüştür.

Karataş, Adana'nın 49 km. güneyinde Akdeniz kıyısında 5700 nüfuslu bir yerleşim yeridir. Batıda Seyhan doğuda Ceyhan nehirleri arasında kalan ova arazide asıl tarım yapılmaktadır. İlçeye bağlı 72 köy vardır. Çalışmalarımız asıl olarak iki nehir arasında kalan bu köylerde sürdürülmüştür.

Ön İnceleme: Yörenin kesin olarak saptanması, soru kağıtlarına

temel olacak problemlerin belirginleştirilmesi için Adana ve Karataş'ta çalışmalar yapılmıştır.

Yörede tarım işçileri üzerine bir araştırma yapmış olan Çukurova Ziraat Fakültesi ilgilileri ile görüşme çabamız ise, kısıtlı olan zamanımız içinde onları yerlerinde bulamamamız nedeniyle verimsiz olmuştur. Yine de, Ziraat Fakültesi'nin yaptığı bu araştırmanın metni elimizde olduğu için, yapılamayan bu görüşmenin eksikliğini bir ölçüde giderildiği kanısındayız.

Yörede çalışan kimi kuruluşlarla ve bu arada Türk-İş Bölge Temsilciliği ve Tarım-İş Sendikası ilgilileri ile görüşmeler yapılmıştır.

Araştırma döneminde Adana İli 'Olağanüstü Hal' yönetimi altında bulunduğu için Valilikten gerekli izin alınmış ve İl Yöneticileri ile konu ile ilgili görüşmeler yapılmıştır. Aynı şekilde İlçe Yöneticilerinin de görüşlerine başvurulmuştur.

Ön Deneme: Taslak olarak sorukağıtları hazırlandıktan sonra zamanlama çalışmaları ve uygulanabilirlik sınaması amacı ile Temmuz 1986 başında bazı uygulamalar yapılmıştır. Sorukağıtlarının uygulanmasının her denek için 30 dakikayı aşmayacak bir şekilde düzenlenmesi asıl alınmıştır. Sınama sırasında kimi gereksiz sorular çıkarılmış ve ihmal edilmiş kimi sorular ilave edilmiştir. Bu uygulamanın 10 kişiyi bulan çalışma grubunun da birbirini tanınması, alanla yüzyüze gelmesi, sorukağıtlarına alışması bakımından yararı olmuştur.

Örneklem: Yukarda da belirtildiği gibi, bir örneklem çıkarılması amacıyla Gezici Tarım İşçilerinin sayılarını araştırmaya giriştiğimizde değişik verilerle karşılaştık. Bu verilerin dayandıkları kanıtlar ise hiçbir zaman somut ve güvenilir gözükmemektedir.

Çukurova'ya gelen Gezici Tarım İşçilerinin sayısı şu yöntemlerle saptanmaktadır:

1. Sıtma Bölge Başkanlığı, il sınırında görevli bulundurarak, gelen işçi sayısını araçlarında iken saymaktadır. Ancak, bu çalışma yalnızca mesai saatleri içinde olduğundan, diğer zamanlarda gelen oldukça önemli sayıda bir işçi kitlesi bu sayımın dışında kalmaktadır. Bu saptamayla, Sıtma Bölge Başkanlığı 1986 yılı için gelen işçi sayısını 100.000 olarak tahmin etmektedir.

2. Yine Sıtma Bölge Başkanlığı aynı tahminde, sağlık örgütünün yerel kuruluşlarından da yararlandığını bildirmiştir. Örneğin, Karataş ilçesinde ilçe merkezinde ve Tuzla, Doğan kent, Yüzbaşı, Havuzlu yerleşim yerlerinde olmak üzere toplam beş tane sağlık ocağı bulunmaktadır. İl Sağlık Müdürlüğü bize, bu ocaklarda, Gezici Tarım İşçilerinin yerleşim yerlerinin, bu yerlerdeki çadır sayılarının ve barınan kişilerin sayılarının bulunduğunu bildirmesi üzerine bu bilgileri elde etmek için girişimde bulunduğumuzda böyle bir sayının bulunmadığını öğrendik. Bize yapılan samimi bir açıklamaya göre, İl Merkezinden böyle bir talep bulunduğu, Sağlık Ocağının şoförü harita başına geçerek, kendi gezileri sırasında gördüğü yerleşim yerlerini duydukları ile birleştirerek bir tahmin yapmakta, bu tahmine o günlerde hastalık ve özellikle sıtma nedeniyle başvuruların oranı da eklenmekte ve Sağlık Ocağının istatistik tutanağı olarak bildirilmektedir.

3. İş ve İşçi Bulma Kurumu da çeşitli yöntemler kullanmaktadır. Bunlardan birincisi, belge sahibi elçi sayısı ve her elçinin yaklaşık kaç işçisi olduğuna dayanmaktadır. Bu yıl Adana ilinde 1020 kayıtlı ve yeni başvuran elçi bulunmaktadır. Her elçinin yaklaşık 100 nüfusluk bir grubu idare ettiği düşüncesi ile yaklaşık 100 000 sayısına ulaşılmaktadır. Ancak çalışmalarımız sırasında her beş elçiden ancak birinin belgeli olduğunu gözlemledik. Dolayısıyla bu saptama yöntemi de güvenilir değildir.

4. İş ve İşçi Bulma Kurumu, bu orana nasıl ulaşıldığını açıklamadan, bize her on dönüm pamuk için bir işçi gerektiğini ve bundan hareketle 1986 yılı işçi sayısının 100 000 olması gerektiğini açıklamıştır. Bizim bu konudaki kendi saptamamız ilerde verilecektir.

5. İş ve İşçi Bulma Kurumu, aynı zamanda, elçilerin iş bitiminde kuruma vermekle yükümlü oldukları raporları kullanabilme olanağına sahiptir. Ancak bu yöntemin de, kayıtlı elçilerin bile tümünün böyle raporlar verme alışkanlıkları olmadığından güvenilir olmadığı açıktır. Zaten kurum böyle bir saptama yapmamaktadır.

6. İş ve İşçi Bulma Kurumu 1986 yılı Haziran ayı sonuna kadar

10 849 tarım işçisini işe yerleştirdiğini açıklamıştır(*)).

7. Adana Valisi Gezici Tarım İşçilerinin sayısını kendisi 130 000 olarak tahmin ettiğini söylemiştir.

8. Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi bünyesi içinde konuyla ilgili olarak çalışanların tahmini, yıllık ortalama 225 000 tarım işçisinin yöreye girdiği biçimindedir.

(*) İş ve İşçi Bulma Kurumunun işe yerleştirdiği tarım işçisi sayıları yıllar itibarıyla şöyledir:

1984 35 557 kişi

1985 37 897 kişi

1986 10 849 kişi (Haziran sonuna kadar)

İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun asıl çalışması elcilerle ilgili konular-
da olmaktadır. Elci olabilmek için:

1. T.C. Vatandaşı olmak,
2. 18 yaşını doldurmuş olmak,
3. Sabıkalı olmamak,
4. Okur-yazar olmak gerekmektedir.

Bu koşulları sağlayan herkes hazırlanmış olan bir form dilekçe ile İş ve İşçi Bulma Kurumuna başvurarak elci olabilmektedir. Kurum elcilerden informel olarak da 'yanında çalışmayı düşündükleri işveren-
den belge getirmelerini' istemektedir.

Daha sonra her elci için 'Aracı Sicili' açılmakta ve elcilerden her yıl vize almaları istenmektedir.

Aracı Siciline işlenen elciye daha sonra 'Tarım Araçlarının İşçi Derleme Bildirisi' formu doldurtulmaktadır. Bu form elcinin hangi yöreden ve ne kadar işçi getirebileceğine ilişkindir.

İş ve İşçi Bulma Kurumu elcilerle işverenler arasında aracılık yap-
ma görevini de üstlenmiştir. Genellikle bu yöntem işlememektedir ana işlediği durumlarda, kurumdan işçi istendiğinde elci ile işveren yüz yüze getirilir. Eğer anlaşılırsa Kurumun huzurunda 'İş Sözleşmesi' imzalanır.

Elciler ayrıca Kuruma her iş bitiminde 'Çalışma Raporu' vermek zorundadırlar. Bunun da pek işlemediği açıklanmaktadır.

Aslında elcinin Rapor vermemesi, yanlış rapor vermesi ve yolsuz-
luk yapması elcilik belgesinin iptali nedenidir.

1986 yılında 1062 belgeli elcinin kayıtları kurumda bulunmaktadır. Bunlardan 461 tanesinin çeşitli nedenlerle belgesi iptal edilmiş-
tir. 1986 yılında yeni başvuru ise 419 kişidir.

Konumuzla ilgili Erkul araştırması (1980; 2) Gezici Tarım İşçilerinin toplam 450 000 ve Çukurova için 225 000 kişi olarak saptandığını belirtmiştik. Ancak, sözü geçen araştırma, başka türlü geçim kaynaklarının yanı sıra tarım işçiliği yapan yerli Çukurova halkı üzerinde uygulanmıştır. Bu açıdan bizim araştırmamızla farklılığı ortaya çıkmaktadır.

Gezici Tarım İşçilerinin saptanmasında bizim iki değişik yöntemimiz olmuştur. Bu yöntemlerden birisi, tarım alanlarına bakarak ve bu alanlarda gerekli gezici Tarım İşçisi sayısını hesaplayarak bir toplama ulaşmak, diğeri ise tam sayım biçimlerindedir.

Birinci yöntemimize göre, gözlemlerimizden hareketle, bir dekar tarla kazmasının iki işgünü olduğunu saptıyoruz. Buna göre Çukurova'nın 10 000 000 kazma işgününe gereksinimi olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu saptamada pamuk için iki, soya için bir ve karpuz için üç kez kazma yapılması gerektiğinden hareket edilmektedir. Erkul bir işçinin yıllık çalışma süresini 47.1 gün olarak saptamaktadır (1980; 34). Bizim araştırmamız sonunda ise bir işçinin yıllık ortalama 50 gün kazma işinde çalışabildiği ortaya çıkmaktadır. Buna göre 1986 yılında Çukurova'nın 200 000 kazma işçisine gereksinimi olduğu ortaya çıkmaktadır. Yine gözlemlerimize ve örneğin Karataş yerlilerinin kazmada çalışma oranlarına ve yine Erkul araştırmasının yerlilerin çalışmasına ilişkin verilerine bakarak bu 200 000 işçinin 140 000 kadarının Gezici Tarım İşçileri olduğunu savunuyoruz.

Toplama zamanında ise pamuk rekoltesinden hareket ediyoruz. Tarım Müdürlüğü verilerine göre Çukurova Pamuk Rekoltesi 379 069 tondur. Yine araştırmamıza göre bir işçi ortalama 35 kg. pamuğu bir işgününde toplayabilmekte ve bir yılda ortalama 35 gün kadar çalışabilmektedir. Buna göre Çukurova'nın 300 000 toplama işçisine gereksinimi olduğu ortaya çıkmaktadır. Bize göre, bunun 200 000 kişisi Gezici Tarım İşçileridir.

Çukurova'nın pamuk rekoltesi ve ekim alanları yıldan yıla değişmektedir. Bu değişiklikler de Gezici Tarım İşçilerinin sayılarını doğrudan etkilemektedir. 1986 yılının pamuğun en düşük seviyede ekildiği yıllardan biri olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla, pamuğun daha

bol olduğu bir mevsimde Gezici Tarım İşçilerinin sayıları, yukarda verilenin iki katına kadar çıkabilir.

Karataş İlçesi ile ilgili olarak bizim yaptığımız tam sayım sonuçları ise şöyledir:

Yerleşim yeri	Ortalama Çadır	Ortalama Nüfus	Toplam Nüfus	Toplam Çalışan Nüfus
55	20	100	5 500	2 950

Yukardaki saptamada toplam çalışan nüfus, araştırma sonuçlarına göre çalışanların oranı olarak saptanmış olan % 54,00 üzerinden hesaplanmaktadır. Yine gözlemlerimize göre çalışanların 6/24 ü erkek, 10/24 ü kadın ve 8/24 ü çocuktur. Buna göre araştırma dönemimiz içinde Karataş'ta çalışan Gezici Tarım İşçilerinin 738 i erkek, 1230 u kadın ve 984 ü çocuktur.

Gözlemlerimize göre sorukağdının uygulandığı dönem, kazma işinin sona ermek üzere olduğu ve toplama işinin henüz başlamadığı bir zaman aralığında olduğundan Gezici Tarım İşçilerinin Çukurova' da en az sayıda bulunduğu bir anı saptamaktadır. Bir gösterge uygulamak gerekirse, Çukurova'ya bir mevsimde gelen Gezici Tarım İşçileri, en kalabalık oldukları dönemde 7/7, kazma zamanında 5/7 ve ara dönemde 3/7 olarak düşünülebilir.

Karataş'ı Çukurova'nın 1/10 u olarak kabul ettiğimize göre, bu ikinci yöntemle göre Gezici Tarım İşçilerinin sayıları kazma zamanında 90 000 ve toplama zamanında 130 000 olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu iki sayı arasındaki farklılık taban ve tavan olarak düşünülmelidir. Çünkü, bunların birincisi yaptığımız titiz bir hesaplamanın diğeri 1/10 oranında bir alanı karış karış taramamızın sonucudur. Diğer bir deyişle birinci sayı Çukurova'nın iş verebileceği en fazla sayıda işçiyi ikinci sayı da bizim gözlerimizle gördüğümüz sayıda işçiyi belirlemektedir.

Gezici Tarım İşçiliğinin aileye dayalı yapısı üzerinde durulmuştur. Gözlemlerimize göre kadın ve erkeklerin % 80 i evlidir. Bizim araştırmamız da yalnızca evli kadın ve erkekler üzerinde uygulanmıştır.

Uygulamada 256 kadın ve 194 erkekle görüşme yapılmıştır. Bu, erkekler için % 30 luk ve kadınlar için de % 23 lük bir örneklem anlamına gelmektedir.

Deneklerin seçiminde başkaca bir ayırım uygulanamamıştır. Çünkü bizim araştırmayı uygulayacağımız saatlerde yerleşim yerlerinde işçilerin tamamı bulunmamaktadır. Bizim zamanımızın da kısıtlı olması nedeniyle, yukarıda belirtilen kriterler uygulandıktan sonra araştırmacılarımız bir yerleşim yerinde kimi bulabilmişlerse onunla görüşme yapmışlardır.

Uygulama: Sorukağıtları kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı hazırlanmıştır. Bu uygulama ile, özellikle kadınlara kimi kişisel soruların sorulabilmesi sağlanmıştır.

Araştırmada zaman zaman 10 kişiyi bulan ve 7 nin altına düşmeyen bir çalışma grubu kullanılmıştır. Hepsi de sorukağıdı uygulaması ile deneyimli ve yüksekokul mezunu olan araştırma grubu üyeleri içinde kimi biçimlerde disiplinler arası yardımlaşma da sağlanabilmektedir. Grup içinde yer alan iki tıp doktoru, bir antropolog ve kimya mühendisi konuları ile ilgili olarak bize yardımcı olmuşlardır.

Böylesine bir enterdisipliner çalışmanın yararı uygulama alanında bir kat daha kendini belli etmektedir. Sağlık sorunları açısından belirli bir sistemleştirmeye ulaşabilmemiz ve kimyevi girdilerle oluşan sorunları düzenli saptayabilmemiz bu tür bir çalışmanın ürünüdür. Yine antropolog arkadaşımızın bizim göremediğimiz ilişkileri görerek bizi zamanında uyarması yanında sorukağıdı uygulamalarını da denetleyerek alınan yanıtların içten olup olmadığını ve uygulamacıların başarılı olup olmadıklarını saptaması araştırmamıza çok şey kazandırmıştır.

Bu tür sorukağıdı uygulamalarında bir antropologla birlikte çalışma Batı'da yaygınlık kazanmış olmakla birlikte bizde uygulama alanı bulamamıştır. Oysa, bizim deneyimimiz de göstermiştir ki, soruları sormadan önce belirli bir profesyonel gözlem, yanıtların sağlıklı olmasında çok mesafe kazandırmaktadır. Örneğin, Almanya'dan yeni dö-

nüş yapmış bir işçi ailesi ile yapılan bir görüşme varsayalım, "ne getirdiniz?" sorusu karşılığı yanıt "hiçbir şey" olabilir. Oysa bunun anlamı pek ala, "bir ev ya da tarla satın alacak kadar bir şey getiremedik" olabilir. Ailenin yaşam koşullarına bakılarak bir buzdolabı, televizyon, çamaşır makinesi gibi aygıtların bulunduğu ve kullanıldığı saptanırsa yanıtın sağlıklılığını kollamak daha elverişli bir hale girer. Bu basit örnekten kalkarak kimi daha karmaşık örnekler de göstermek mümkündür. Örneğin ABD'nde ailelerin tüketim alışkanlıkları üzerine yapılan araştırmalarda kişilerin tüketimlerini abartmak eğiliminde oldukları bu yolla saptanmıştır. Ailelerin örneğin çöplerinin incelenmesi bu konuda ipuçları verebilmektedir.

Örneğin biz deneme soru kağıdında kişilere doğum yerlerini sormakla yetinmişken, antropologun uyarısı üzerine 'şimdiki yerleşim yerlerini' de sormak gereğini hissettik. İlerde sonuçlardan anlaşılacağı üzere bu ek soru çok önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmıştır.

Kadınlarla görüşmelerimizde yalnızca kendi cinslerinden anketör kullanılmıştır. Ancak, kimi durumlarda kadınların Türkçeyi bilmemeleri durumu ile karşılaşmış ve çevreden güvenilir tercümanlar bulunarak kullanılmıştır. Yine antropologumuzun uyarısı üzerine, soru sorulan bir kadının bazı sorular karşısında tercüman kendi öz oğlu bile olsa çekinebildiği saptanarak asla erkek tercüman kullanılmamıştır. İlerde yer yer vereceğimiz kimi ilginç yanıtların bu titiz çalışmamızın bir sonucu olarak düşünülmesi gerektiği kanısındayız.

Ötedenberi yaptığımız bütün alan araştırmalarında süjenin bir hiyerarşik üstünden izin alarak soru sorma yöntemini benimsemişizdir. Böyle bir izinin kesin gerektiği cezaevlerinde ya da askeri kuruluşlar içinde yapılan uygulamaların sonuçlarına inanmıyoruz. İşyerlerinde de, işverenden izin alarak soru sorma durumunda yanıtlar sağlıklı olmamaktadır. Araştırmamız sırasında da çalışan işçilerin işverenlerinden izin alarak soru sorma olanağı mevcuttu. Biz böyle yapmak yerine onların işi bıraktıkları akşam saatlerinde yerleşim yerlerine giderek yatma saatlerine kadar soru kağıdı uygulaması yöntemini benimsedik. Bir ölçüde onları etkileyebilecek olan elcinin de süjelerden uzak tutulabilmesi için her defasında bir kişi özel olarak görevlendirilmiştir.

Değerlendirme: Gerek soruğaıtlarının gerekse gözlemlerimizin sonucu Ağustos 1986 tarihinden itibaren değerlendirmeye alınmıştır. Sonuçlar büyük bir titizlikle elden geçirilerek alanın verilerinin dürüstlükle yansıtılmasına çalışılmıştır.

Institut Kurde de Paris

Institut kurde de Paris

ARAŞTIRMA BULGULARININ SUNUMU

Gezici Tarım İşçilerini incelerken, onların hem kendi yörelerindeki hem de çalışmak üzere göç ettikleri yörelerdeki konumlarını gözönünde tutmak gerekmektedir. Biz de, ekonomik boyuttan siyasal boyuta tüm sunuşumuzu bu biçimde yapacağız.

Öncelikle Gezici Tarım İşçilerinin zaman ve zemin içinde bir portrelerinin çizilmesi gerekmektedir. Elimizdeki kaynaklar (Örneğin, Aksoy, 1969) günümüzden 170 yıl öncesinde Çukurova'nın Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın işgali altında kaldığı yedi yıllık süre içinde bile bir tarım işçisi sorununun varlığını göstermektedir. Bizim bu kaynaklardaki verilerden ve kendi araştırmalarımızdan anladığımız kadarıyla sözü edilen bu 'tarım işçileri' asıl olarak geçimlerini çiftçilikten sağlayan köylülerdir. Çukurova'daki pamuk ekim ve hasat zamanlarının kendi yörelerindeki tahıl ekim ve hasat zamanlarıyla çakışmamasından yararlanan bu köylüler bir ek gelir elde etme amacıyla çalışmaya gelmektedirler.

Bizim bugün üzerinde durduğumuz Gezici Tarım İşçilerinin ise artık kendi yörelerinde geçim olanakları —yeri geldiğinde üzerinde durulacağı gibi— büyük ölçüde kaybolmuştur . Bu işçilerin kendi yöreleri ile ilgi ve ilişkileri büyük ölçüde sürmekle birlikte temel geçinme kaynaklarını Çukurova'daki veya başka yerlerdeki yaptıkları tarım işçiliği karşısında aldıkları ücret oluşturmaktadır.

Gezici Tarım İşçileri Güneydoğu Anadolu İllerimizden kaynaklanırlar. Genellikle aile birimleri halinde ve birbirini yakından tanıyan, aynı yöre ve aynı etnik ve dinsel inanç (mezhep anlamında) ilişkisini paylaşan birimler halinde bir iş aracı tarafından önceden örgütlene-

rek tarım işi bulunan gelişmiş yörelerimize çalışmaya gelirler. Çalışacakları yerler de yine önceden ELCİ adı verilen iş aracısı tarafından saptanmıştır. Bu yerler genellikle üretilen ürünle yakından ilgilidir. Örneğin, Ocak ayı narenciye işinin azaldığı bir zamandır. Şubat ve Mart içinde Çukurova'da geçici seralar yapılır. Nisan ve Mayıs aylarında bu seralarda filizlenen karpuz türünden fidelerin açık tarlalara götürülmesi ve diğer yandan pamuk kazması işleri vardır. Haziran ve Temmuz aylarında görece az kazma işi ve yer yer sulama işleri bulunur. Ağustos sonu ve Eylül aylarında pamuk toplama en önemli iştir. Daha sonraki aylarda yine yer yer narenciye toplama işleri çıkabilir. İşte Gezici Tarım İşçileri bu işlerin peşinde bir yerden diğerine taşınır dururlar. Genellikle ilk ve son baharlarda işler ve buna bağlı olarak tarım işçilerinin sayıları artar. Bunun dışındaki zamanlarda tarım işçilerinin önemli bir kesimi kendi yörelerine dönerler. Ama, Çukurova'da yılın her mevsiminde Gezici Tarım İşçisi bulmak mümkündür. Gezici Tarım İşçilerinin yerleşimleri, birilerinin sürekli Güneydoğu Anadolu'ya memleketlerine gittiği birilerinin oradan geldiği bir hareketlilik içindedir.

EKONOMİK KOŞULLAR

Gezici Tarım İşçilerinin asıl gelir kaynaklarının ücret olduğu belirtilmişti. İncelememize öncelikle bu ücretin kaynağı olan işyerinden başlamak istiyoruz. Genel olarak ülkemizde ama öncelikle de Çukurova'da tarımda işyerinin üretim süreci içindeki yerini anlamadan tarımdaki ücretleri anlamaya olanak yoktur. Tarımsal işletmenin sahibi ile işçilerin kaderi büyük ölçüde birbirlerine bağlanmıştır.

Tarımsal işletmeyi toprak mülkiyetinden büyük ölçüde bağımsız bir birim olarak düşünmek gereklidir. Örneğin, geleneksel yapı içinde bir toprak ağasının bin dönümlük tarlası bir işletme değildir. Asıl işletme, o tarlayı fiilen işleyen her ortakçı köylünün hissesine düşen pay kadardır. Modern işletme ise, yukarıda anılan geleneksel işletmelere

oranla daha büyük tür. Modern işletmenin büyüklüğünü üretilen ürün ve elde bulunan teknoloji ve sermaye yanında üründen beklenen gelir belirler. Bunların dışında toprağın kendisine malik olup olmamak bir işletmeci için hiç önemli değildir. Çünkü, dilediği yerde dilediği oranda toprak kiralama olanağı büyük ölçüde vardır. Mülkiyet yalnızca birkaç yılda realize edilebilecek yatırımların gerekli olduğu meyvacılık gibi alanlarda gerekli bir unsurdur. Öte yandan, kendi toprağını kullanan bir işletmeci, sanki toprağı kiralamış gibi maliyet unsurlarını hesaplamak zorundadır.

İşletmecinin hesaplaması gereken diğer maliyet unsurları ise, tohumluk, gübre, zirai ilaç, su ve akaryakıt bedelleri ile sahip olduğu alet edevatın aşınma payı ya da bunların kira bedeli karşılığıdır. Tabii ki, bunların dışında da ücret harcamalarını hesaplamak zorundadır. Buna karşılık ise, elde edeceği ürün karşılığı bekleyebileceği kazanç söz konusudur.

Özellikle pamuk üzerine son on yıldır yaptığımız çalışmaların bir sonucu olarak söyleyebiliriz ki, işletmecinin kazancı ve girdi fiyatları üzerinde tek pazarlık gücü kira ve ücret üzerinde söz konusu olabilmektedir. Diğer girdilerle kazancın oranı, işletmecinin dışında ücretin ve kiranın mümkün olabilecek en düşük seviyede oluşmasını sağlayacak bir miktarda oluşmaktadır ki, daha fazla kira vererek ya da ücret ödeyerek çiftçilik yapmaya olanak yoktur.

Bu girdileri biraz incelersek, traktör ve diğer teknik girdilerin fiyatları Devlet ve bazı büyük şirketler tarafından dikte edilmektedir. Aynı olay tohumluk ve gübre ve zirai ilaçlarda da söz konusudur. Kullanılan suyun bedeli de Devlet tarafından tayin edilmektedir. Bütün bu saptamaların bir serbest piyasa ekonomisinin dengelenmesinin sonucu olduğu kanısında değiliz. Sanırız uygulanan tek kriter, çiftçinin ödeyebileceği azami tutarı saptayarak bunu uygulamaktır.

Çiftçinin çıktıları incelendiğinde de, özellikle pamukta, fiyat oynamaları kazancı artırıcı bir etki yapmaktan uzaktır. Her şeyden önce, hasat zamanı fiyatlar en düşük seviyededir ve diğer maliyet kalemlerinin ödenmesi zamanı daima hasat zamanı olduğundan, çiftçi ürünü daima fiyatlar en düşük seviyede iken satmak zorundadır.

Çiftçinin uluslararası pazarlarda söz konusu olabilecek fiyat artışlarından yararlanması asla söz konusu olamaz. Bir kere, sistem, bu ilişkilerden çiftçilerin değil tüccarların yararlanması temeli üzerine kurulmuştur. Öte yandan pamuk –ve kimi başka ürünler– söz konusu olduğunda üreticilerin öncelikle ulusal endüstriyi desteklemek gibi Devlet tarafından yüklenmiş bir gizil görevleri vardır. Devlet dış piyasadaki fiyat artışları karşısında tekstil endüstrimizi korumak için derhal fonlar ve ikili döviz kurları uygulamaya sokarak pamuğumuzun uluslararası piyasalardaki cazibesini engeller.

Sonuçta, kendisi dışındaki bütün bu mengelerin etkisine karşın üretime karar verebilmiş bir işletmeci, senesini zararsız kapatmak istiyorsa elinde oynayabileceği tek hesap kalemi olarak işçi ücretleri bulunduğunu görecektir. İşletmeci ücretlerin miktarında yasal asgari ücret sınırına kadar oynama hakkına yasal olarak sahiptir. Yasal asgari ücret ise gülünç miktarlarda saptandığı için gerçek ücretler, çalışılan fiili işgünü söz konusu olduğunda, bunun daima üzerinde olmak zordur.

Gezici Tarım İşçilerinin ücretleri her mevsim başında Adana Valiliğinde toplanan ve işçiler adına yalnızca Türkiye Tarım İş Sendikası'nın tek oyla katılabildiği bir komisyon eli ile saptanmaktadır. Bu komisyonun bütünü içinde asıl olarak çiftçiler söz sahibidirler. Ancak, biz çalışmalarımız sırasında, bu komisyonun verilmesini onayladığı yol parası gibi bazı hakların bile yer yer uygulanmadığını gördük.

1986 yılı için kazma ücreti 1350 TL olarak saptanmıştır. Bundan elci hissesi düşüldüğünde işçinin eline geçen miktar 1275 TL olmaktadır. İlk bakışta asgari ücretin üzerinde olan bu miktarın, işçinin eşi ve çocuklarının bir kısmı da çalıştığına göre, oldukça yüksek olduğu düşünülebilir. Gerçekten de, ülkemizde sanayide asgari ücretin net günlükü 886 TL kadar olmaktadır.

Ancak, araştırmamızda bir işçinin Çukurova'da bir yılda ortalama olarak 84 gün çalışabildiğini saptadık. Yine bir aileden ortalama 3.386 kişi çalışmaktadır. Bu çalışmanın yaklaşık 50 günü kazma işinde olduğuna göre kazanç, ortalama olarak 216 000 TL/aile biçiminde olmaktadır.

Geri kalan, ortalama 34 günlük çalışma süresi pamuk toplama zamanı olmaktadır. Pamuk toplamadan elde edilen gelirin farklı biçimde saptanması gerekmektedir. Pamukta ücretler parça başı sistemine göre, toplanan pamuğun bedelinin % 10 u üzerinden ödenmektedir. Bu da, 1986 yılı için kilo başına 25 TL olarak ortaya çıkmaktadır.

Bir işçi günde ender olarak 50 kilodan fazla pamuk toplayabilir. Pamuk toplama zamanı çalışan aile üyelerinin sayısı artar, ama artan üyeler genellikle çocuklar olduğundan, bunlar günde daha az pamuk toplayabilirler. Üstelik, toplama ilerledikçe, gerek işçilerin randımanı, gerekse tarladan toplanabilecek ürün miktarı azalır. Biz bunları hesaplayarak, bir ailenin bir mevsimde pamuk toplamadan en iyimser tahminle 250 000 TL elde edebileceğini aldığımız yanıtlardan saptadık.

Buna göre, bir işçi ailesinin tarım işçiliğinden elde ettiği yıllık gelir 466 000 TL olmaktadır. Bu konuda pek çok aile ile görüşüğümüzden bu sayının oldukça gerçekçi olduğunu söyleyebiliriz. Bu sayıyı, çalışan aile üyesi ve bir yılın günlerine böldüğümüzde elde ettiğimiz gündelik tutarı ise 387 TL olmaktadır. Bu gündeliğin gülünçlüğü bir yana, bir Gezici Tarım İşçisinin diğer asgari ücretlilerde olduğu gibi sosyal güvenlik olanaklarına da sahip olmadığını düşündüğümüzde durumun güçlüğüne anlamaya başlarız.

Gezici Tarım İşçilerinin almış oldukları ücretin görece olarak düşünüldüğünde de yıldan yıla alım gücünden yitirdiği ortaya çıkmaktadır. Örneğin yörede, 1985 yılında 1 kg. et 900 TL ve ücret 1000 TL olmuştur. 1986 yılında ise et fiyatı ücret tutarını aşarak 1400 TL tutana erişmiştir.

Yörede, daha az sayıda Gezici Tarım İşçisinin daha kısa sürelerle bulabildikleri bir diğer iş de sulamadır. Sulama her defasında 48 saat sürer ve aralıksız olarak bir tarlanın tümünün sulanmasından sonra sona erer. Bu işin ücreti 48 saat için 6000 TL olduğu için özellikle genç işçilerin ilgisini çekmektedir. Ancak, suyun ve çamurun içinde geçirilmiş bir 48 saatin, genç de olsa bir işçi için hiç de sağlıklı olmadığı bir gerçektir(*).

(*) "İhtiyarladım, suya göndermiyorlar. Kazma da para toplamaz."

Genel hatları ile bakıldığında, tarım işçiliğini çekici kılan, ailenin birlikte çalışabilmesi olayıdır. Kadınlara ve belli bir yaşın üzerindeki çocuklara iş bulunabilmesi toplam ücret gelirini artırdığından tarım işçileri için bir kurtarıcı olmaktadır. Aslında gözlemlerimize göre, gücü kuvveti yerinde bazı erkeklerin, kadın ve çocukların çalışmasına güvenererek kendileri çalışmama eğilimi taşıdıklarını söyleyebiliriz. Kazma zamanı, işe çıkanların, diğerleri ile birlikte belli bir tempo içinde çalışmak zorunda olmaları nedeniyle tembellik yapamadıkları bir gerçekte, pamuk toplamada, ailenin genellikle en güçlü üyeleri olan hane halkı başkanlarının günde en az pamuk toplayanlar arasında yer aldıklarını söyleyebiliriz. Hatta, bazı aile başkanlarının, kendilerinin değil, yalnızca eş ve çocuklarının yöreye gelmelerini sağlayarak, onların ücretlerinden yararlandıklarını gördük. Örneğin, rastladığımız bir köy imamı, yalnızca ayda bir, eşine ve çocuklarına ait ücreti toplamak üzere yöreye gelmekte idi.

Sırası gelmişken, ücretin ödenmesi biçimi üzerinde de durmakta yarar vardır. İş aracısı olan ELCİ, önceden, belli başlı bir çiftçi ile anlaşma yaparak, ona belli sayıda işçi sağlamayı onaylamıştır. Bu iş ne kadar büyük olursa olsun, yukarıda değinilen 50 günlük çalışma süresi anlamına gelmez. Asıl işveren yanında çalışmalarını tamamlayan işçiler, kalan zamanlarda diğer ve daha küçük, anlaşması olmayan işverenlerin yanında çalışırlar. Özellikle bu ikinci grup işverenlerin yanında ama genel olarak tüm çiftçilerin yanında işçi çalıştırabilmek için elciler arasında yoğun bir rekabet vardır.

İşte bu rekabetin de bir sonucu olarak, işçilerin kimi sosyal hakları feda edilir. Yine bu rekabete bağlı olarak, ücretlerin işveren tarafından elciye toplu olarak tediye edileceği zaman ertelenir.

Kazma zamanı işverenin yatırımlarının en yoğun olduğu bir döneme rastlar ve çiftçiler, böyle bir dönemde bir bir de ücret ödemek istemezler ve elcilerle ücretleri hasat zamanı ödemek üzere anlaşırlar. Bu gecikme için herhangi başka bir ödenti yapılmaz ve elciliğin riskleri arasında sayılır.

Hasat zamanı da, özellikle çiftçi beklediğini elde edememiş ya da, ürününün satışını spekülasyon gayesi ile geciktirmeyi yeğlemiş ise, uc-

retlerin ödenmesinin daha da gecikmesi mümkündür. Hatta, ücretlerin hiç ödenmemesi durumu ile de arada sırada karşılaşılır. Yörede çalışan tüm elcilerin şurada burada tahsil edilememiş ücret alacakları vardır(*).

Yukardaki açıklamalardan anlaşılacağı gibi, işverenin muhatabı elcidir. İşçiler ücretlerini elciden alırlar. Bu amaçla elcinin bir döner sermayesi vardır. Çünkü işçilere, işveren tediye bulunmadan önce ödemede bulunmak gerekebilir. Elci bu maksatla, günlük çalışanların listesini tutar. Mevsim sonunda veya zaman zaman hesap kesilirken, elcinin ödemeleri ile çalışılan günler hesaplanarak artan işçiye ödenir. Bu hesaplaşmada işçinin borçlu çıktığı da olur.

Elci ile işçi arasındaki bu hesaplaşma genellikle aile başkanları ile olur. Kadınların hemen hiçbir zaman bu ilişkiye bir müdahalesi olmaz. Araştırmamızda kadınların % 17 sinin ücretin tutarından bile haberdar olmadıklarını saptadık. Kadınların % 62 si ücreti onlar adına kocalarının aldığını söylemişlerdir. Geri kalanın çoğunluğunu ise eşleri orada olmadığı için ücreti kendileri alanlar oluşturmaktadır.

Gezici Tarım İşçilerinin genellikle yer bakımından menşeleri de sorulmuş olduğundan, çapraz karşılaştırmalardan anladığımız kadarıyla, köy kökenli kadınlar arasında ücret sorunlarını kocalarına terketme eğilimi daha bir ağırlık kazanmaktadır. Güneydoğu Anadolu'nun kasaba ve kentlerinden gelenlerine oranla köylerinden gelenlerinin çeşitli biçimlerde farklılıklar göstermesi sık sık karşılaştığımız bir durumdur. Bu konu üzerinde yeri geldikçe durulacaktır.

Ücretin miktarının nasıl tayin edildiğini bilen yalnız bir kadın çıkmıştır. Kadınların % 2 si ücrete kocalarının, % 3 ü sendikanın, % 11 i işverenin, % 29 u Devletin ve % 36 sı elcinin karar verdiğini düşünmektedirler. % 13 ü ise hiç bilmediğini söylemiştir.

Köy kökenli kadınların ücretlerini daha yüksek bir oranda kocalarının aldığı yine karşılaştırmalardan anlaşılmaktadır. Aynı ilişki genç-

(*) "Seyit ağa bizi sekiz gün çalıştırdı, sonra kovdu. Gelme paramızı vermedi. Başka işçi aldı. Vekili öyle istedi.", "1976 da Kiremitli'de ağa paramı vermedi. Naylon dolu pamuğu vermedim. Sattım paramı aldım. Şikayet etsem paramı alamam, beni kovarlar."

lerde de ortaya çıkmakta, diğer bir deyişle, genç kadınların da ücretlerini kocalarına terkettikleri anlaşılmaktadır.

Kadınların yaş dağılımına göre kendi ücretlerinin ne olduğunu bilip bilmemeleri anlamlı bir ilişkiyi göstermemektedir. Ama, köy kökenliler arasında bu konuda bilgisizlik en yüksek orana varmaktadır.

Yine köy kökenliler ve gençler arasında ücretlerinin elci tarafından tayin edildiğini sanma oranı en yüksek seviyeye varmaktadır.

Köy kökenli olan kadınların bilgi eksiklikleri ve kocalarına bağımlı davranışları, kökenleri ile ilişkili bir geleneksel davranış alışkanlığının bir parçası sayılabilir ama aynı ilişkilerin genellikle gençler arasında da görülmesi düşündürücüdür.

Yine yaş ile ilgili olarak, hane halkı başkanları arasında gençlerin daha fazla çalışma olanağı bulabildikleri ortaya çıkmaktadır. Başkalarının yaşı ile hanedeki çalışan sayısı arasında ve kazanç ile olan ilgi de yine açık olarak ortaya çıkmaktadır. Yaşlı aile başkanlarının aileleri daha kalabalık olmakta ve kazanç da o oranda artmaktadır. Bu konuda, erkeklerin köy kökenli olup olmamalarının kazançları ve çalışma gün sayıları ile ilgisi saptanamamıştır ama elimizdeki verilerden nedeni ortaya çıkmayan bir ilgi, Urfa doğumluların daha düşük oranda iş bulabildikleri biçiminde belirlemektedir.

Tarım işçiliğinden elde edilen ücret gelirinin incelenmesinden sonra hemen akla, Gezici Tarım İşçilerinin başka gelir kaynaklarının olup olmadığı konusu gelmektedir. Yukarıda kuramsal olarak bu konu üzerinde durulurken belirtildiği gibi, bu kesimin 'köylüye ilişkin faaliyetlerden' gittikçe koptuğu gözlemlenen bir gerçektir. Nitekim konuştuğumuz Gezici Tarım İşçilerinin % 16.3 ü tarla sahibi olduklarını, % 1.6 sı ortakçılık yaptıklarını ve % 3.3 ü de bir yakınının tarlasını işleme biçiminde çiftçilik yaptığını söylemişlerdir. Bunun dışında kalan % 78.8 lik bir kitle ise topraksız ve çiftçilikle ilgisi olmayan işçilerden oluşmaktadır. Burada hemen belirtmeliyiz ki, bizim araştırmamızın Temmuz ayı içinde yapılmış olması topraksızların oranının yüksek görülmesinde bir etken olmuş olabilir. Çünkü, Temmuz ayı içinde bile Çukurova'da kalan Gezici Tarım İşçileri, kitlemizin en caresiz, kendi yörelerine dönmeleri anlamsız olanları arasından çıkmaktadır. Dolay-

ıyla diğer mevsimlerde toprak sahiplerinin oranı artabilir. Ancak, bu artışın, topraktan elde edilen gelirin görece miktarı bakımından, işçilikten elde edilen gelire ulaşamayacak bir düzeyde kalacağı kanımızı koruyoruz. Bizim elimizdeki verilerde, çiftçilik yaptıklarını söyleyenlerin, bu işten elde ettikleri kazanç yıllık olarak 50 000 TL (Mod değeri) olmaktadır. Çoğu tarım işçisi, çiftçiliğe bir kazanç yolu olarak değil, bulgur vs. türünden yıllık yeyintilerini sağlayacak bir iş gözü ile baktıklarından soru sorulurken de, bu türden girdilerin para olarak karşılığı hesaplanmıştır.

Öte yandan, kışın, kendi yörelerinde buldukları zamanda başka türden bir gelirleri olup olmadığı ve özellikle başka bir gündelikli iş yapıp yapılmadığı da sorularımız arasında bulunmaktadır. Buna göre, Gezici Tarım İşçilerinin % 62.5 i kışın herhangi bir iş yapmadıklarını söylemişlerdir. Kışın iş bulabildiklerini söyleyenlerin ortalama 30 gün (mod değeri) iş bulabildikleri anlaşılmaktadır. Bu işten ortalama elde edilen gelir ise yine ortalama 60 000 TL olarak açıklanmıştır.

Böylelikle Gezici Tarım İşçilerinin bütün bir yıl boyu yaptıkları işler ve bu işlerden elde edilen gelir tablosu açıklanmış olmaktadır. Bu tablonun, başka hiç bir açıklamaya gerek göstermeyecek bir biçimde, söz konusu insanlarımızın ekonomik sorunlarını açıkladığı kanısındayız.

Aslına bakılırsa, bu türden ekonomik göstergelere gerek olmadan, alanda tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarının gözlenmesi bile onların içinde buldukları sorunu açıklayıcı olabilmektedir. Daha önemlisi de, yukarıda belirtilen işveren ve elci ilişkileri içinde kısa dönemde bir çözümün öngörülebilir olmamasıdır. 1987 yılı başında Türkiye Tarım İş Sendikası, küçük bir ölçekte, elcisiz işçi çalıştırılması uygulaması yönünde bir çabaya girişmiştir. Batı'da, özellikle ABD.nde, bu türden uygulamaların giderek yaygınlaşması ile kimi ekonomik ve örgütsel sorunların çözümlendiği bilinmektedir. Ancak, ülkemiz için bir şey söyleyebilmek için henüz çok erkendir.

Araştırma Çapraz Tabloları için genel açıklama:

Çapraz tabloların kolonları (yatay) bağımsız değişkenlerden oluşmaktadır. Her göz içinde dört adet sayı grubu vardır. Bunların birincisi süje dağılım sayısı, ikincisi kolon yüzdesi, üçüncüsü sütun yüzdesi, dördüncüsü ise toplam dağılım yüzdesidir.

Çocukların Eğitim Durumlarına Göre Çukurova'da Kazanılan Para (Erkekler)

Kazanılan Para (000) TL	Bu grup çocuğu yok	Eğitimleri devam edi.	Hiç eğitim görmemiş	Eksik eğitim görmekte
51-274	18 47.4 31.6 11.4	7 18.4 16.7 4.4	7 18.4 29.2 4.4	6 15.8 17.1 3.8
276-400	28 54.9 49.1 17.7	13 25.5 31.0 8.2	5 9.8 20.8 3.2	5 9.8 14.3 3.2
404-1202	11 15.9 19.3 7.0	22 31.9 52.4 13.9	12 17.4 50.0 7.6	24 34.8 68.6 15.2
$\chi^2 = 26.44089$		Ö.D.=6	Sig = 0.002	

Yaşa Göre Çalışılan Gün Sayısı:
(Erkekler)

GÜN	YAŞ			
	16-25	26-35	36-49	50-81
60-70	2	10	9	6
	7.4	37.0	33.3	22.2
	5.7	23.3	23.7	14.3
	1.3	6.3	5.7	3.8
71-98	13	20	20	28
	16.0	24.7	24.7	34.6
	37.1	46.5	52.6	66.7
	8.2	12.7	12.7	17.7
99	20	13	9	8
	40.0	26.0	18.0	16.0
	57.1	30.2	23.7	19.0
	12.7	8.2	5.7	5.1
$\chi^2 = 18.36045$		Ö.D. = 6	Sig. = 0.0054	

GEZİCİ TARIM İŞÇİLERİNİN SOSYAL KONUMLARI

Gezici Tarım İşçilerinin sosyal konumlarını ortaya koyabilmek için Weber'in bir yöntem ilkesini, ideal tip uygulamasını, bir teknik olarak kullanarak bazı karşılaştırmalar yapabileceğimiz kanısındayız. Bunun için de, modern toplumsal yapı içinde bir işçinin ve bir köylünün ve yine geleneksel toplumsal yapı içinde bir köylünün tipolojisini çizmekle başlayacağız.

Modern yapı içinde bir işçi hangi özellikleri taşımaktadır? Bu işçinin, kentsel bir yaşam sürdürmüş, belirli bir eğitimden geçmiş bir insan olduğunu söyleyebiliriz. Geçirdiği eğitim ve daha sonraki iş yaşamı içinde belirli becerileri elde etmiştir. Aile hağları söz konusu olduğunda, bundan anladığı ilke olarak çekirdek aile kavramı kapsamına giren eşi ve çocuklarıdır. Ailesi dışında birincil grup ilişkisi içinde olduğu toplulukların tamamen rastlantısal olarak oluşan arkadaş grupları cinsinden olduğunu söyleyebiliriz. Çalışma yaşamından dolayı belirli örgütsel ilişkileri vardır ve bir sosyal güvenlik sistemi içindedir. Ailesi üyelerinden beklentileri de, içinde bulunduğu bu sosyal güvenlik sisteminin sağladığı haklarla belirlenmektedir. Sağlık sorunları yine bu sistem içinde çözümlenmektedir. Bu tipleştirmede daha çok unsurlar aranması olası olmakla birlikte karşılaştırmamız için bu kadarı yeterlidir.

Modern toplumun köylüsü kimdir? Modern toplumun köylüsünün, köyde yaşıyor olmak dışında taşıdığı unsurların diğer köylülerle benzeşmesi rastlantısaldır. Diğer bir deyişle, modern toplumun köylüleri, 'bir çuval patates' gibi birbirine benzeyen türdeş bir kitleyi oluşturmazlar. Tipik köylümüzün, çalışmamızın başında işletmeler için belirttiğimiz unsurların belirlediği bir pazara açık işletmesinin bulunduğunu ve aile olarak bu işletmede çalıştıklarını söyleyebiliriz. Beklentileri kendi girdi ve çıktıları ile ilgilidir. Diğer bir deyişle, onu, köyüne yapılacak bir camiden çok gübre fiyatı ve pamuk satışları ilgilendirir. Bir sosyal güvenlik sistemine dahil olmayabilir. Ama bu takdirde bile, ailesi üyelerinden beklentisi, bir sosyal güvenlik sisteminin fonksiyonlarını üstlenmeleri değildir. Bu fonksiyonların ekonomik ilişkileri içinde çözümleneceğini umar.

Geleneksel yapı içinde bir köylünün ilke olarak geçimlik üretim içinde bulunacağını söyleyebiliriz. İster toprak sahibi ister ortakçı ilişkileri içinde olsun, pazarla ilişkileri son derece sınırlıdır. Günübürlük —daha doğru bir deyimle yıllık— olarak yaşadığı için hastalık ve yaşlılık gibi çalışamayacağı durumlar karşısında ailesi üyelerine kesin olarak güvenmek zorundadır. Geniş aile ilişkileri söz konusudur ve aile ilişkilerinin dışında, doğduğu köyün insanları ile, paylaştığı dinsel dü-

şüncenin inananları ile ve ait olduğu etnik grup ile birincil grup ilişkisi sayılabilecek ilişkileri vardır. Bu ilişkiler günlük yaşamına ilişkin beklentilerini ve davranışlarını da belirlemektedirler.

Gezici Tarım İşçileri söz konusu olduğunda ise yukardaki tipleştirme içinde bir benzerlik aramanın güçlüğü açıkça karşımıza çıkmaktadır. Sistematiğimizden de anlaşılacağı gibi, gezici tarım işçilerinin ekonomik konumlarının araştırılması aşamasında bir zorlukla karşılaşmıyoruz. Gerçi bir toplu iş sözleşmesi ve diğer bazı örgütsel olanaklar içinde ücretin belirlenmesi olayı yoktur ama, elde edilen gelirin önemli bir kısmının 'ücret' olduğunda tereddüt yoktur. Ücret kriterinin bir kişinin sosyal kimliğinin belirlenmesinde yeterli bir ölçüt olup olmadığı ise konumuzla ilgili karşılaştığımız apaçık güçlüklerden olumsuz yanıtını kendisi vermektedir.

Yukarda elci ile ilişkilere yer yer değinilmiştir. Elcinin, modern toplumsal yapı içinde çalışmak durumunda olan Gezici Tarım İşçilerinin örgütsel sorunlarına yanıt verme biçimi olduğunu söyleyebiliriz. Elci bir yandan işçilerle diğer yandan da işverenlerle muhattaptır ve aynı zamanda da işçilerin çevre ile ilişkilerini düzenler. Bu düzenleme, işçilerin ufak tefek alışverişlerinin örgütlenmesinden onların un, şeker gibi temel gıda maddelerinin topluca temini ve sözgelimi hasta bir işçinin hastaneye sevk edilmesi biçimlerinde olabileceği gibi, çevrenin insanları ile ortaya çıkabilecek sürtüşmelerin önlenmesi biçiminde de ortaya çıkabilir. Elci, Gezici Tarım İşçilerinin modern bir yapı içindeki ihtiyaçlarından ortaya çıkmış bir geleneksel yapıya ilişkin otorite tipidir.

Gezici Tarım İşçilerinin aile ilişkileri geleneksel yapı içindeki köylülerin aile ilişkilerini andırmaktadır. Kendi yörelerinde yaşarlarken yaptığımız gözlemlerde aile ve akrabalık ilişkilerinin sosyal dayanışmanın temelinde yer ettiğini saptadık. Bu dayanışma, fertlerin geçimlerinin sağlanmasından yaşlı ve hastaların bakımına kadar geniş bir alanı kapsamaktadır(*). Bu türden bir ailenin çalışmak amacıyla

(*) "Kocam han davası yüzünden hapiste. Kayınbiraderimle oturuyorum."

Çukurova'ya göç etmesi durumunda da dayanışma ailenin kendi yöresinde ve göç edilen yerde devam etmektedir. Öncelikle, kimi aile fertlerinin geride bırakılması gerekmektedir. Bunlar küçük çocuklar ya da yaşlılar olabileceği gibi, ailenin işlerini çekip çevirebilecek kişiler de olmaktadır. Ender durumlarda eğitim çağında çocuklar da sırf bu maksatla geride bırakılabilmektedirler. Çukurova'da ise, yerleşim birimlerinin görünümü birer çekirdek aileyi barındırabilecek çadırların birleşmesinden ibaret gibi belirmesine karşın, aslında geniş aile ilişkileri burada da sürdürülmektedir. Ancak, bu ilişkilerde, yaşlı aile başkanlarının yönetimlerindeki ailelerin genellikle gösterdikleri yukarıda değinilen eğilim, görece genç aile başkanlarının ailelerinde bazı yönleri ile dağılmaya yüz tutmuştur. Örneğin, yine sıkı bir dayanışma olmakla birlikte bütçe ve ocak çekirdek aile dışı akrabalarından ayrılmıştır.

Bir yörenin insanı olmak kavramının Gezici Tarım İşçileri için sınırlı bir dayanışmayı belirlediğini söyleyebiliriz. Elci, işçi toplarken aynı köyün halkından yararlanmayı tercih edebilir ama seçimini belirleyen başka unsurlar vardır. Komşu köylerin veya aynı ilçenin ve çevre köylerinin insanı olmak bir sakınca teşkil etmez. Daha geniş bir çevreden devşirilmiş bir işçi topluluğuna biz rastlamadık ama muhtemelen bu durum, elcinin çalışma alanını dağıtmak istememesinden ve daha geniş çevrede etkin olamamasından ortaya çıkmaktadır.

Etnik ve dinsel ilişkiler işçi gruplarının dayanışmasını çok önemli oranlarda belirleyen unsurlardır. Etnik ilişkiler çoğu durumda aşiret ve akrabalık ilişkileri ile bütünleşmiştir ama bunlarla özdeş değildir. Etnik ilişkilerin içinde, aynı dili ve aynı aksan ile konuşuyor olmak, benzer beslenme alışkanlıkları, giyim ve süslenme alışkanlıkları, eğlenme alışkanlıkları, içki ve uyuşturucu madde kullanma veya kullanmama ve kullanıldığı zamanda bunları kimlerin hangi zamanda hangi biçimde kullanabileceğine ilişkin kurallar, temizlik alışkanlıkları, kişilerden hangi dinsel kurallara hangi oranlarda uyum beklendiği konusu, çadırların yerleşim düzeni, bunların şekilleri, üstlerinin örtülme biçimi, içlerinin düzenlenmesi gibi pek çok unsur girmektedir. Bir iki örnek vermek gerekirse, bazı gruplar tuvalet yapmayı benimsemişlerdir

ve tuvaleti olmayan gruplara 'pis' gözü ile bakarlar. Tuvaleti olmayan gruplar ise, aynı yeri üst üste kullanmanın 'pislik' olduğu kanısındadırlar. Kimileri çadırlarının üstünü çalılarla örtmüştür ve örtmeyenlere 'tembel' gözü ile bakarlar. Diğerleri de "biz gündüz vakti çalışıyoruz, çadırda yatmıyoruz, güneşlik neyimize" diyerek çadırları kaplayanları tembel olmakla suçlarlar. Yukardaki örnekler teferruata ilişkin olmakla birlikte, bu türden teferruatlar, başka ilişkilerle bütünleşerek çalışma gruplarını oluştururlar. Bir elci kendi grubunun bu değinilen konularda türdeş olmasını sağlamak zorundadır. Hatta, çok büyük işlerde iki elciye ait işçi grubu birarada çalışacaksa ya da iki grup işçi yakın yerde konaklayacaksa, grupların arasında eskiden kalma bir husumetin olup olmadığı kontrol edilir. Aralarında kan davası olan grupların yan yana düstüklerinde birbirlerine karşı silahlarla çatışmaya giriştikleri görülmemiş şeylerden değildir.

YAŞAM KOŞULLARI

Gezici Tarım İşçilerinin elci tarafından nasıl örgütlendiği anlatılmıştı. Mevsim başında elcinin tuttuğu otobüs ve kamyonlarla işçilerin Çukurova'ya göçü başlar. İşçiler yanlarına çadır, yatak gibi eşyaları yanında, un, bulgur gibi yeyintilerini de alarak gelirler. Genellikle nüfusu yüz kişi kadar olan ve bunların arasından atmış kadar çalışanın bulunduğu gruplar halindedirler. Bir grupta yaklaşık yirmi çadır bulunur.

İş mevsimi yaklaşırken ortaya çıkan bu çadır mahalleler tam bir kırsal alan gecekondu görünümündedirler. Çadırlar naylondan, brandadan, bezden, kilimden yapılmış, kimilerinin üzerleri çalılarla örtülmüş renk renk, partial partial durumda yerleşim birimlerini oluştururlar. Bunların dışında tuvalet, banyo, gölgelik, kiler gibi ihtiyaçlar için de ek birimlerin yapıldığı olur.

Çadır mahallelerin kurulacağı yerleri, arazinin ait olduğu bölgenin köy halkı ve genellikle muhtar tayin eder. Bu yerler yerleşim alanlarının uzaklarındaki istenmeyen, kullanılamaz yerler, bataklık kenarları,

çöplükler, kanal ve yolların yakınlarındaki boş alanlar olur. Türkiye Tarım İş Sendikasının pek çok yasal ve maddi güçlüğü karşın yer yer oluşturduğu işçi barınakları ise tüm Çukurova düşünüldüğünde çok yetersiz kalmaktadır.

Kullanılmayan alanlarda kurulmuş bile olsa Gezici Tarım İşçilerinin diledikleri zaman çadır kurma ve diledikleri kadar kalma özgürlükleri yoktur. Bunların, yalnız iş zamanı ve iş bitinceye kadar belli bir yerde konaklamalarına izin verilir. İş bitince muhtar hemen gelip işçilerden çadırlarını sökmelerini ister.

Bir çadır mahalle bir elciye ait işçilerden oluşmuştur ama zaman zaman birkaç elciye ait işçilerin birbirine yakın yerlerde konaklaması olasılığı vardır.

Gerek çadırların kuruldukları yerlerin pisliği ve gerekse çadırdaki yaşayanlara temizlik için gerekli olan temiz suyun sağlanması ve çöplerini atabilecekleri bir yer gösterilmesinin her zaman mümkün olamamasından, sivrisineklerin en yoğun olarak buldukları yerler buralarıdır. Araştırmamız sırasında gündüz bile sivrisineklerin sürekli saldırısına maruz kaldık ve özellikle çocuklarda çok sayıda sivrisinek ısırığı ve buna bağlı yaraların bulunduğunu gördük. Sıtmanın bu çevrede çok görülmesinin önemli bir nedeni de budur.

Çadırların köylerin istenmeyen yerlerinde kurulmasının bir sonucu da, çoğunun yakınlarında içme suyunun bulunmamasıdır. Bu durumlarda, eğer Gezici Tarım İşçileri belirli bir iş anlaşması içinde iseler, işveren onların barınaklarına genellikle pek sağlıklı olmayan tulumbalardan doldurulan metal tankerlerle su taşır. Ancak Adana'nın kızgın güneşi altında kaynama noktasına gelen bu suyun içmek için kullanılması hemen hemen olanaksızdır. Diğer kullanımlar, örneğin çamaşır için ise bu su pek yetersiz kalır. Bu durumda Gezici Tarım İşçileri için ya çok uzaklardan içme suyu taşımak ya da, yakınlarında sulama kanalı varsa bunu kullanmak dışında başka çözüm yolu kalmaz. Nitekim araştırılan kitle içinde % 33.2 sinin uzak çeşmelerden su taşıdıklarını, % 18.0 inin de kanal ya da benzeri bir pis su kaynağını kullanmak zorunda kaldıklarını saptadık.

Tuvalet ihtiyacı için ise, az sayıda Gezici Tarım İşçisinin derme çatma bir biçimde kapalı alanlar yaptıkları görülmektedir. Kitlemizi oluşturan tarım işçilerinin % 82.0 sinin ise hiçbir tuvaleti yoktur. Bunlar ihtiyaçlarını açık arazide gidermekte ve kadınların bir tarafa erkeklerin ise başka bir tarafa gitmelerini kararlaştırarak birbirlerinden sakınmaktadırlar.

Daha az sayıda tarım işçisi ise, çadırlarının yanına su dökünme yerleri yapmışlardır. Bunların da, tam bir temizlik sağlamaktan uzak, yalnızca dinsel yükümlülükleri yerine getirmeye yönelik yerler oldukları hemen anlaşılmaktadır.

Bu çevre içinde kimi tarım işçilerinin çiçek dikerek, duvar öreerek kendilerine has bir dünya yaratma çabaları görülmektedir. Yine bir kısım ailelerin kümes hayvanları yetiştirmeye çalıştıkları da görülmektedir.

Çadır yaşantısı içinde temel görev kadının üzerindedir. Yemek hazırlanması, bunun bir parçası olarak ekmeek pişirilmesi ve daha sonra bulaşıklar, çevre temizliği ve çamaşır yıkanması, istendiğinde çay pişirilmesi, bütün bu işler için gerekli ateşi sağlamak için etraftan çalı çırpı toplanması, çocuklara ait bütün ihtiyaçların giderilmesi, gerekiyorsa su taşınması tamamiyle kadınlara ait görevlerdendir. Yakınlara kadar gelen seyyar satıcılardan ufak tefek alışverişleri de çoğunlukla kadınlar yürütürler. Kadınların ortalama (mod) haftada 5000 TL harcadıklarını saptadık. Para harcama oranı köy kökenli kadınlarda düşmektedir. Yine 21-30 yaş grubu kadınlar en az para harcayan gruba oluşturmaktadırlar(*).

Bu koşullar altında çocukların tamamen başıboş kaldıkları açıkça anlaşılabilecektir. Bu başıboşluğun önemli sakıncalarından birisi de otomobil kazası ve kanalda boğulma cinsinden olayların Gezici Tarım İşçilerinin çocuklarında çokça görülmesidir. Yörenin Hakim ve Savcısı ile yaptığımız görüşmelerde "tedbirsizlik sonucu ölüme sebebiyet verme" suçunun tarım işçileri arasında çok işlendiğini öğrendik(**).

(*) "Kadının para harcaması ayıptır."

(**) "Pamuk toplarken öldü", "Soğukta fazla kalmaktan öldü", "Ateşte yandı".

Oysa ki, çok sayıda Gezici Tarım İşçisi gönderen bir ilçemiz olan Çermik'te yine Savcı ile yaptığımız görüşmeye göre, aynı suç çok düşük oranda işlenmektedir. Bu da sorunun, Gezici Tarım İşçilerinin ihmalkârlığından değil, Çukurova'daki yaşama ve çalışma koşulları nedeniyle çocukları ile uğraşamamalarından doğduğunu göstermektedir.

ÇALIŞMA KOŞULLARI

Göçmen işçilerin çalışma koşulları ilk kez, Çukurova'yı 1840 yılına kadar işgali altında tutmuş olan İbrahim Paşa zamanında düzenlenmiştir (Bkz. Aksoy, 1969). Bu konudaki belgelerden anladığımız kadarıyla İbrahim Paşa'nın düzenlemesi bazı yönleri ile günümüz koşullarından iyidir. Örneğin İbrahim Paşa, işçilerin 5.5 gün çalışıp 7 günün ücretini almalarını düzenlemiştir ki, bu uygulama günümüzde yoktur.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, gerek yerel, gerekse merkezi idarelerin dikkatini çekmiş olan bu konu, zaman içinde çeşitli görünüm altında günümüzün sorunlarına kadar gelmiştir.

Bugün kazma işçileri, verilen çeşitli aralar düşüldüğünde fiilen günde 10 saatin biraz üstünde çalışırlar. Bu çalışma güneşin altında ve iki büklüm sürdürülür. Çalışma sırasında tüm işçilerin belli bir tempo tutturmalarının gerektiğine daha önce değinilmişti. Özellikle Ramazan aylarının kazma zamanına rastlaması durumunda oruç tutan işçilerin dayanma gücü inanılmaz boyutlara varmaktadır. Günümüzde artık, kazma işçilerine işveren tarafından herhangi bir gıda maddesi sağlanmadığından, bunlar kendi sınırlı kaynakları ile sağladıkları besleyiciliği olmayan yiyeceklerle günü geçirirler. Verilen aralar kısa olduğu için yemek pişirmeye ve hatta ısıtmaya olanak yoktur. İşverence sağlanan tek şey, niteliği üstünde yukarda bilgi verilmiş olan, metal tankerlerle getirilen sudur.

Pamuk toplama zamanında ise işçilere ücret parça başına ödendiğinden çalışma saatlerini kendileri düzenlerler. Pamuk toplama za-

manında işveren çalışanların niteliklerine pek aldırmadığından ve bu iş fazlaca bir güç ve beceri gerektirmediğinden küçük çocuklar da çalıştırılır. Sabahın erken saatlerinde çiğın kalktığı anda başlayan çalışma akşam göz gözü görmediği ana kadar sürer. Bu saatten sonra da, erkek işçilerin toplanan pamuğu çuvallayıp işverenin aracına yüklemeleri gerekir ki, bu iş için ayrıca ücret ödenmez. Üstelik, araç pamuk yüklü olacağı için, işçilerin çadırlarına yürüyerek dönmeleri gerekir.

Çukurova'da günümüzde artık kadın ve çocuk işçilerin ücretlerinde bir ayırım yapılmamaktadır. Buna karşılık, yukarda da belirtildiği gibi, aynı işi aynı biçimde yapmak zorundadırlar. Kadın ve çocuklara daha hafif işler verilmesi ya da onların daha yavaş çalıştırılması söz konusu değildir. Aynı yörede bir süre önce (1978) yaptığımız başka bir araştırmada, kadınlara iş bitiminden yarım saat önce izin verilerek yemek yapabilmeleri için bir süre tanındığını saptamıştık. Günümüzde bu uygulama da kaybolmaya yüz tutmuştur. Kaldı ki, kadınlar yarım saat erken bırakılsalar bile, yürütmek zorunda olduklarından, traktörle dönen diğer işçilerden önce çadırlara varamamaktadırlar. Buna karşılık genelleşen bir uygulama, öğleden sonra verilen yarım saatlik son dinlenme süresinin kullanılmayarak topluca erken iş bırakımıdır.

Gebe kadınların çalışma koşulları da farklı değildir. Gebeliğin kaçınıcı gününe kadar çalıştıklarını sorduğumuzda, Çukurova'da doğum yapmış kadınların % 67.9 unun son güne kadar çalıştıklarını öğrendik. Öte yandan % 13.9 oranında bir grup kadın ise gebeliklerinin son ayında hiç çalışmadıklarını belirtmişlerdir. İlerde sağlık sorunları üzerinde durulduğunda açıklanacağı gibi, tarım işçiliği kadınlarımızın sağlıkları üzerinde önemli etkilerde bulunmaktadır. Bunun bir sonucu olarak da, çocuğu veya erkek çocuğu olmayan kadınların sağlıklı doğum yapabilmek için böyle bir araya ihtiyacı duyduklarını saptadık.

Yukarda da değindiğimiz gibi, gebe kadınlara bir çalışma kolaylığı tanınmaz. Aynı işi diğer kadın ve erkeklerle birlikte yapmak zorundadırlar. Ancak, pamuk toplama zamanında kimilerinin daha az çalışmasına göz yumulur. Bunlar da fazla bir oran oluşturmazlar. Nitekim, sorduğumuzda, kadınların % 84.2 si böyle bir kolaylık tanınmadığını belirtmişlerdir. İlginç olanı ise, kolaylık sağlandığını öne

süren % 15.8 oranındaki kadının da genellikle doğum yapmamış kadınlardan oluşmasıdır. Bundan da, doğum yapmamış kadınların gebe olan akrabalarının bazı sıkıntılarını bilmemek yüzünden onları hafife aldıklarını söyleyebiliriz.

Kadınların doğumdan sonra çalışmaya başladıkları tarih ise çok dağınık bir görünüm arz etmektedir. Belirgin olarak ortaya çıkan tarihler, 3. gün (% 16.2), 7. gün (% 14.0), 10. gün (% 10.3), ve 40. gün (% 14.7) dır. Tüm kadınların ortalaması ise (mod) 16. gün sonucunu vermektedir. Karşılaştırmalı olarak baktığımızda, doğumdan sonra işe başlama sürelerinin köy kökenli kadınlarda kısalmakta olduğunu görüyoruz. Yine, gençler, doğum sonrası işe başlamakta biraz daha çekingen görünmektedirler.

Yeni doğum yapmış kadınlara yer yer bazı kolaylıklar tanındığını söyleyebiliriz. Bu kolaylıklar aslında bebek bakımının zorunluluklarından çıkmaktadır ve bebeğin emzirilmesi için ara sıra izin verilmesinden ibarettir. Bu bile belirli bir düzenlemeye bağlanmış değildir ve o sırada görevli bulunan işveren temsilcisine bağlıdır. Nitekim böyle bir sorumuza kadınlar ancak % 57.7 oranında olumlu yanıt vermişlerdir.

Aslında kazma zamanı işveren tarlasında kadın ve çocuk çalıştırmayı ve hele gebe ve emzikli kadın çalıştırmayı istemediğinden daha işin başında bu durumdakilerin çalışmaları kısıtlanır. Yapılan pazarlıklar sonunda çalışma olanakları bulabilmiş kadınlar kendilerini şanslı saydıklarından, özel koşullar öne sürerek bu şanslarını yitirmek istemezler(*).

Pamuk toplamada kadınların ve çocukların yoğun biçimde çalıştıkları belirtilmişti. Kazmada ise, 10 yaşın yukarısındaki çocuklar çalıştırılırlar. Elleri taşıdıkları kazmanın yarı boyuna erişen görünüşleri ile böylesine yorucu bir işte çocukların çalışması endişe vericidir. Öte yandan kendi başlarına bırakılamayacak kadar küçük olan 0-6 yaş grubundaki çocuklar da çalışılan tarlaya analarıyla birlikte gelirler. Bunlar genellikle yakınlardaki bir gölgelik yerde, genellikle traktör römorkunun altında gün boyu kendi başlarına kalırlar. 4-5 yaşlarındaki çocukların kendi küçüklerini değil kendilerini bile denetleyemeyecek-

(*) "Çocuğu sırtıma bağlar çalışırım."

leri hatta, birbirlerine zarar verebilecekleri açıktır. Öte yandan çevrede son derece zehirli zirai ilaç kutuları bulunur ve bir tehlike arzeder. Bu çocuklar yılan ve böcek sokmalarına karşı da korumasızdırlar. Çevredeki sulama kanalları, yoldan geçen araçlar, tarlada çalışan zirai makineler bu çocuklar için bir güvensizlik kaynağı olduğu gibi, römorkun altında yatan bir bebeğin kendiliğinden güneşlik bir yere yuvarlanması bile başlı başına bir hayati tehlike arzedebilir(*). Hemen belirtelim ki, yukardaki örneklerin kaynağını bizim tahminlerimiz değil, yöredeki sayısız ölüm olayının incelenmesi oluşturmaktadır.

TARIMSAL ÜRETİMDE ÇEVRE VE İNSAN SAĞLIĞI

Entansif tarımın gereği olarak ortaya çıkan bazı girdilerin çevre ve insanlar üzerinde etkileri ülkemiz için henüz üzerinde yeterince durulamamış bir alandır. Kimi girdilerin birim başına miktarlarının artmış olması başlı başına bir kalkınma göstergesi olarak uygulanmakta ama bu girdilerin ister olumlu ister olumsuz olsun somut etkileri üzerinde fazlaca durulmamaktadır. Örneğin günümüzde Çukurova'da senede oniki kez zirai ilaç uygulaması yapan çiftçilerimiz bulunmaktadır. Görüştüğümüz zirai mücadele uzmanları bunun gereksiz hatta zararlı olacağını belirtmişlerdir. Belli bir plan dışında ve işletme sahiplerinin bireysel irade ve takdirlerine bırakılmış girdi uygulamalarına maliyet unsuru olarak artması bir yana yarattığı olumsuz etkilerin de düşünülmesi gereklidir.

Özellikle zirai mücadele ilaçlarının uygulama biçimleri, etkili unsurları ve uygulama miktarları ile yarattığı sorunlar üzerinde durma olanağı bulabildik. Bu sorunlar, ilaçlamayı fiilen yapan kişi üzerinde, çevrede yaşayan diğer insanlar üzerinde, elde edilen ürünü gıda maddesi olarak kullanan insanlar üzerinde ve çevre üzerinde kendilerini göstermektedir.

(*) "Sıcaktan öldü."

Yörede her yıl özellikle ilaçlama yapanlar arasında zehirlenme ve ölüm olayları meydana gelmektedir. Uçakla ilaçlama yapıldığı durumlarda, uçağa işaret vermekle görevli işçilerin büyük ölçüde korunmasız oldukları bir gerçektir. Ayrıca, uçağın mesafeyi tam ayarlayamamasından ya da rüzgarın etkisi ile ilacın çevrede çalışanların veya onların yerleşimlerinin üzerine düşmesi sık sık rastlanan durumlardandır. Araştırmamız sırasında erkeklerin % 4.3 ü kadınların da % 6.4 ü çeşitli biçimlerde bu ilaçların etkisi altında kalarak zehirlendiklerini açıklamışlardır(*). Düşük gibi görülen bu oran, fiilen ve açık bir zehirlenme olayı durumunda verilmiş yanıtların toplamından çıkmaktadır. Bunun dışında, Gezici Tarım İşçileri farkında olmadan bu ilaçlara maruz kalmakta ve vücutlarında meydana gelen çeşitli geçici etkilerin böyle bir zehirlenmenin sonucu olabileceğini düşünmeden içinde buldukları duruma katlanmaktadırlar. Aslında yörede sık sık görülen baş dönmesi, mide bulantısı gibi rahatsızlıkların kaynağının ciddi bir araştırılması durumunda zehirlenme ile ilintilerin aranması olumlu sonuçlar verebilecektir. Yine kadınların düşük oranlarının yüksekliği ile ilaç arasında bir ilgi araştırılmaya değer bir konudur.

†Nitekim, tarım işçilerinin çevrede yapılan bir ilaçlama sırasında kimi rahatsızlıklarının arttığı hatta kümes hayvanlarının öldüğü saptadığımız bir gerçektir. Tarım işçileri "herhalde bizi Allah koruyor" ifadesinde kendisini bulan bir katlanma içinde bulunmaktadırlar. Erkeklerin % 63.6 sı kadınların da % 57.7 si çalıştıkları sırada aynı tarlada ilaçlamanın da bir yandan sürdürüldüğü durumlarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir(**). Erkeklerin % 60.9 u, kadınların % 67.6 sı daha yeni ilaçlanmış bir tarlada çalışmak zorunda bırakıldıklarını açıklamışlardır. Çevrede kullanılan zirai ilaçların kullanma talimatlarını okuduğumuzda, yukarıda anılan türden bir ilişkinin ilaç bulaşıklığı yaratacağı

(*) "İlaçladıkları zaman vücudumuz hastalanmışız gibi kıpkırmızı olur."

(**) "Zehiri biz içindeyken atıyorlar. Hiç vicdan var mı. Amele kıymetsiz."

ve çok tehlikeli olabileceğini anlıyoruz. Ama, tarım işçileri iş bulmuş olmanın avantajını kaybetmemek için bu türden tehlikeleri göze almaktadırlar. Yerleşim yerlerinin çevredeki bir tarlanın ilaçlanması sırasında ilaç bulaşıklığına uğraması oranı da bizim araştırmamıza kadar geçen süre içinde % 10-15 oranında gerçekleşmiştir(*) .

Bu ilaçlar üzerinde yaptığımız araştırmada, bunların gerek ani etkili gerekse vücutta birikerek zehirlenmeye neden olacak türden etkin maddeler içerdiğini saptadık. Örneğin 'Mexafor' ticari adıyla satılan ilaç beyin zarı iltihaplanmasına, 'don' takışı ile adları son bulan 'Vermidon' tipli ilaçlar kemik iliği hastalıklarında neden olmaktadır. Yoğun kullanım bulan bir ilaç da ticari adı 'Temik' olan ve 'aldicarb' etkin maddesini içeren bir zehirleyicidir. Bu yalnız çevrede yaşayanları değil, aynı zamanda ürünün içine geçerek, ürünü tüketenleri de zehirler. Örneğin ABD'nde aldicarb uygulanmış bir tarlanın en az on yıl süre ile gıda maddesi üretiminde kullanılması yasaklanmıştır. Oysa Çukurova ürünlerinin, örneğin karpuz ve çiğit yağının kaynağı olan tarlalar tamamen aldicarb uygulaması içinde bir üretime sahne olurlar. Değişimle, geçen yılın ilaçlı tarlasında bu yıl mısır, buğday ve domates üretildiği de kesin bir gerçektir.

Böylesine yoğun bir ilaçlı mücadelenin yörenin ekolojik dengesi üzerindeki etkileri de sakıncalı boyutlara varmaktadır. İlaç uygulamasına gerek bırakmayacak yararlı böcekler tamamen imha edilmişlerdir.

GEZİCİ TARIM İŞÇİLERİNİN SAĞLIK SORUNLARI

Araştırmamızda Gezici Tarım İşçilerinin sağlık koşullarını ve bu konudaki davranışlarını gerek kendi yörelerindeki yaşamları içinde gerekse Çukurova'daki koşullarda inceledik. Bu konuda dikkati çeken, tarım işçilerinin hem yakınmalarının fazlalığı hem de bedelli sağlık kuruluşlarına başvurularının görece sıklığıdır.

(*) "Çadırın üstünde otururken üstümüzden uçak geçti. Tamamen islandık. Sonra yıkandık."

İçinde buldukları koşullar altında sağlıklı kalabilmelerinin güçlüğü karşısında yakınmalarının fazlalığını anlamak kolaydır. Biz bu yakınmalar arasında çalışma ve yaşama koşullarının etkilerinin saptanması yolunda inceleme yaparken geleneksel davranışların bir uzantısı olarak sağlık konusundaki eğilimleri de araştırdık. Araştırma grubumuz içinde yer alan iki Tıp Doktoruna karşın, böylesine bir ayırımı gitmek ve bir yakınmanın kesin kaynağını saptayabilmek hiç de kolay olmamaktadır. Örneğin, kadın hastalıklarının fazlalığı, çalışma koşullarının mı, geleneksel koşullarda doğum yapma alışkanlığının mı sonucudur, söylemek pek kolay değildir. Yine de, saptamamızın belirli bir konumu gösterebileceği inancındayız.

Tarım işçilerine, genel olarak hastalanma sıklıkları, kimlerin hasta olduğu gibi sorunların yanı sıra, belirli hastalıklar sayılarak da saptanmaya çalışılmıştır. Bunun nedeni, ön araştırmamızda saptadığımız bir eğilimin etkilerini ortadan kaldırmaktır. Bu eğilim, güneş çarpması ya da ishal gibi kimi hastalıkların hastalıktan sayılmaması biçiminde karşımıza çıkmıştır.

Erkeklerin % 56.5 i ve kadınların % 64.0 ü bu gelişlerinde Çukurova'da hasta olduklarını belirtmektedirler. Yukarıda değinilen 'önemsememe' eğilimi de düşünüldüğünde bu önemli bir orandır. Yine, erkeklerin % 14.3 ü ve kadınların % 21.0 i hastalıklarını çadırdaki kendi kendilerine tedavi ettiklerini belirtmektedirler. Bu oranlar arasındaki fark, kadınların kendi kaderlerine terkedilmişliğinin küçük bir göstergesi sayılabilir. Bu grup kadın arasında köy kökenliler daha büyük bir oranı oluşturmaktadır. Anlaşıldığına göre, kasaba kökenli kadınlar daha çok hastaneye, Adana'ya yerleşmiş bulunan tarım işçileri ise özel doktora gitmeyi yeğlemektedirler.

Çukurova'da hastalandığını belirten kadınlar arasında 21-30 yaş grubu özel bir yer tutmaktadır. İlerde de görüleceği gibi, bu yaş grubunun sağlık sorunları dikkati çeken boyutlara ulaşmaktadır. Bunun nedenleri üzerinde düşünölmeye değer. Bu grup, yeni evlenen ve kimi sorunlarla, örneğin çocuk sahibi olamamak gibi bir durumla yeni karşılaşan kadınları da içerdiğinden sağlık kuruluşlarına başvurma sıklığını bu etki ile açıklamak mümkün olabilir. Ama, gerek hastalanmaların

yoğunluğu ve gerekse ilerde göreceğimiz diğer göstergeler, bu grubun üzerinde özel bir yük bulunduğunu göstermektedir.

Bizim seçtiğimiz belirli hastalıklara baktığımızda; ishal erkeklerde % 34.8 kadınlarda % 41.1 oranında görülmektedir. Bu ve takip eden oranlar, hanede ishal görülmesinin oranları olup, hanehalkı üyelerinden herhangi birisinin veya birkaçının hastalandığı anlamına gelmektedir. Güneş çarpması erkeklerde % 24.5, kadınlarda % 53.8 oranında ve Sıtma erkeklerde % 45.7, kadınlarda % 41.9 oranında ortaya çıkmaktadır. Özellikle sıtmanın yoğunluğu dikkati çeker boyutlardadır. Araştırma sorularının Mart-Temmuz aylarını kapsar biçimde sorulduğu düşünüldüğünde, sene sonuna kadar geçen süre içinde hastalıkların oranlarının daha da artacağına kuşku yoktur.

Eğitim oranlarının yükselmesi ile yukarıda değinilen hastalıklara olumlu yanıt verme arasında küçük bir ilinti görülmüştür. Bunu çok okuyanların çok hasta oldukları biçiminde değil de, eğitimle bu hastalıkların varlığından bilgili olma arasında bir ilinti olduğu biçiminde yorumlamak eğilimindeyiz.

Gezici Tarım İşçilerine aynı zamanda bu türden hastalıklarla karşılaştıklarında ortaya çıkan davranışları sorulmuştur. Bu davranışlar hastalıkların ortaya çıkışlarının kendi yörelerinde olması ile Çukurova'da olması arasında farklılık göstermektedir. Yine bu davranışların, paralı tedavi yöntemlerinin uygulanması ya da kamu kuruluşlarına başvurulması biçiminde ayrılmasında da yarar gördük.

Yerleşik halkımızın rahatlıkla yararlanabildiği kimi kamu olanaklarından Gezici Tarım İşçilerinin yararlanabilme oranlarının anlamlı olacağı ortadadır. Öte yandan, yukarıda açıklandığı biçimiyle, Gezici Tarım İşçilerinin ekonomik olanaklarının son derece sınırlı olmasına karşın tedavi için yüksek miktarlarda para harcayabilmeleri durumunun nedenleri ile saptanması gerekmektedir. Özel doktor aramanın kimi özel nedenleri olduğu dikkati çekmektedir. Örneğin çocukları olmayan genç çiftlerin bu türden arayışlar içinde buldukları bir gerçektir. Ancak, görüştüğümüz pek çok tarım işçisi, kamu olanaklarının yetersizliğinden, bu türden kuruluşlarda kötü işlem gördüklerinden, ehil olmayan insanların ellerinde kaldıklarından yakınmışlar-

dır. Tarım işçilerini çoğu kez gereksiz ve yetersiz bir biçimde özel doktora götüren faktörlerden birisi de bu olsa gerektir. Kaldı ki, tedavi bir de ilaçlarla tamamlandığında, Gezici Tarım İşçilerinin büyük bir çoğunluğu maddi olanaksızlıktan ilaç alamamaktadır. İlaç almak bir yana, çadırlardaki yaşam koşulları içinde bir enjeksiyon yapılması bile başlı başına bir sorundur. Örneğin araştırmamız sırasında Gezici Tarım İşçileri arasından birinin günlük deneyimler sonucunda bu türden bir beceri elde ettiğini ama damardan enjeksiyonu başaramaması nedeniyle hastanın ciddi sorunlarla karşı karşıya kaldığını gördük. Böylesine yetersiz, alaydan yetişme bile olmayan kişilerin elinde kalmış olan bir hastanın tedavisi de kuşkusuz güç olacaktır.

Hastalanan tarım işçilerinin başvurdukları sağlık kuruluşları ve başvuru oranları da dikkati çeker bir dağılım göstermektedir(*).

Gezici Tarım İşçilerinin Hastane ve Doktora Gitme Oranları:

	H.H.Başkanları	H.H.B.'nin Eşleri	Kadınlar
Hastane	52.7	45.7	52.0
Doktor	73.9	72.8	72.0

Gezici Tarım İşçilerinin BU YIL Hastane ve Doktora Gitme Oranları:

	Tüme Oranla	Gidenlere Or.	TO	GO	TO	GO
Hastane	10.9	20.4	15.2	31.8	20.1	39.0
Doktor	21.7	29.4	28.3	38.2	28.9	40.0

(*). Özellikle bu sorularda ama genel olarak bütün araştırmada anlaşılma sıkıntısı yaratabilecek bir yöntem sorununa dikkati çekmemiz gerekiyor. Sorular evli kadın ve erkekler üzerinde uygulanmıştır. Erkeklerle sorulan soruların kimileri hem kendilerine ilişkin hem de eşlerine ilişkindir. Dolayısıyla kadınlara ilişkin kimi verilerimiz hem doğrudan

Tablolarda açıkça görüldüğü gibi, Gezici Tarım İşçileri arasında sağlık sorunlarına çözüm aramak için kamu kuruluşu niteliğinde yerler yerine özel doktorlara başvurma eğilimi daha yüksektir. İlgili çekici bir gösterge, uzun dönem içinde kadın erkek herkesin yüksek bir oranda hastane ve doktora başvurmalarına karşın, kısa dönemde kadınlar da bu ihtiyacın belirgin bir yükseklik göstermesidir. Yaptığımız karşılaştırmalardan, köy kökenli kadınların gerek hastaneye gerekse doktora daha az bir sıklıkla gittikleri ortaya çıkmaktadır. Hastaneye giden kadınlar arasında genellikle yaşlı kadınlar yüksek oranlar göstermektedir. Doktora gitme oranı ile eğitim arasında küçük bir ilinti kendini göstermektedir.

Çukurova'da Hastane ve Doktora Gitme Oranları

	Erkekler	Eşleri	Kadınlar
Hastane	35.0	40.2	57.0
Doktor	38.2	47.8	62.0

Yukardaki çizelge ile de, kadınların Çukurova'da hastalanma oranlarının yüksekliği ortaya çıkmaktadır. Yoğun çalışmanın Çukurova koşullarında ortaya çıktığı düşünülürse, bu çalışma temposunun kadınlar üzerindeki yıpratıcı etkisi bu ilintilerle de kendini göstermektedir. Çukurova'da doktora gitme oranı özellikle genç kadınlar arasında yükselmektedir. Yine gençler, hastaneye de daha çok Çukurova'da gitmektedirler. Bu göstergelerin önemli bir ölçüde çalışma koşullarının yarattığı sorunlara dikkati çektiği kanısındayız. Erkeklerde de doktora gitme ve yaş grupları arasında yaptığımız karşılaştırmalardan anladığımıza göre, işçilerin kendi yörelerinde doktora gitme alışkanlıkları yaş ilerledikçe artmaktadır. Bu göstergenin tersini gençler için onlara sorduğumuz sorularda hem de kocalarının yanıtlarından elde edilmektedir. Soru sorduğumuz kadınlarla erkeklerin aynı hane halkı arasında bulunması gerekli olmadığından kimi oranlar farklı olabilmektedir.

düşündüğümüzde, Çukurova'nın çalışma koşullarının özellikle gençler üzerinde etkili olduğu sonucuna varıyoruz.

Kadınların % 35.0 Çukurova'da, % 72.0 si ise kendi memleketlerinde doğum yapmışlardır. Ancak, bu oranların çakışabildiği, diğer bir deyişle, örneğin Çukurova'da doğum yapmış bir kadının kendi memleketinde de doğum yapmış olabileceği unutulmamalıdır. Aileler ortalama (medyan) 4.417 çocukludurlar. % 15.8 oranında ailenin çocukları yoktur. Bu grup, ya yeni evlilerden, ya da yukarıda belirtildiği biçimde, sağlık sorunları nedeniyle çocuk sahibi olamayanlardan oluşmaktadır.

Ailelerde Çocuk Dağılımı:

Çocuk Sayısı	Aile Oranı
0	15.8
1	10.3
2	8.7
3	9.2
4	6.5
5	9.2
6	8.7
7	12.5
8	8.2
9 ve yukarı	10.9

Karşılaştırmalarımızdan, ailelerdeki çocuk sayısı ile hane halkı başkanının yaşının doğrudan ilintili olduğunu saptadık. Bu doğal olarak beklenen bir gelişmedir. Bizim, sorukağıdı hazırlarken 9 dan fazla çocuk için hane açmamış olmamız ve yeni evli olup çocuksuz ailelerin örneklemin içinde bulunması ailedeki ortalama çocuk sayısının görece düşük görünmesine neden olduğunu belirtelim(*).

(*) "Kadın çocuk yapmak istemezse, erkek gider üstüne evlenir",
"Kocam elli çocuk istiyor", "Adet böyledir. Hem de düşmanları-
mıza askerimiz çok olsun".

Araştırmamızda hane halkı başkanlarından, canlı ve normal doğup çocukluk çağını aşamadan ölenlerin oranlarını da sorduk. Buna göre, % 57.6 oranında aile bir ya da daha fazla çocuk ölümü ile karşılaşmıştır. Bu genel bir soru olup, çocuksuz ailelerin de bu oranın içinde bulunduğu düşünülürse, çocuk ölüm oranının yüksekliği açıkça ortaya çıkar.

Çocuk ölümleri ile hane halkı başkanının yaşı arasında açık bir ilişki görülmektedir. Bu artışın, bütün yaş kademelerinde birbirini izler görünümünden gerek zaman içinde çocuk ölümlerinin görece azaldığından, diğer bir deyişle, günümüzde bu oranların düşmeye başlamasından ve gerekse, gençlerin çocuk sayısının az olması nedeniyle bunların arasında çocuk ölümünün görece düşük olduğundan söz etmek mümkündür. Ancak, 26-35 yaş grubundan başlayarak çocuk ölümleri oranının % 25 lere yaklaşması ile, bu sorunun işçi aileleri arasında önemli boyutlara vardığını söylemek mümkündür(*)(**).

Bilindiği gibi, geçtiğimiz yıllardan başlayarak ülkemizde önemli bir aşı kampanyası başlatılmıştır. Bu kampanyanın başarısı durumunda çocuk ölümlerinde önemli bir azalmanın gerçekleşeceği düşünülebilir. Bu nedenle, araştırmamızda tarım işçilerinden, gerek kendi yörelerinde gerekse Çukurova'da aşı kampanyasının çalışmaları ile karşıla-

(*) *Bu konuda otantik yanıtlardan önce bir yöntem notu vermek istiyoruz. Bu türden bir kitle üzerinde araştırma yapılırken asla çocuklara ilgi göstermeyiniz, onları sevmeyiniz. Sevdiğiniz çocuk ölürse "gözünüzün değdiğine" hükmedilebilir.*

(**) *"Göbeğinin yarısı geçmedi, altı aylıkken öldü", "Allahın emri", "Ecel", "kendi kendine", "göz değdi", "Allah verdi ve aldı", "çok öksürdü, öldü", "morardı öldü", "10 çocuğum öldü. Sekiz tanesi iki yaşına kadar yaşayıp öldü", "babası askerde idi, merak etti, öldü", "menenjitten öldü", "ishal oldu öldü", "çocuk felci oldu", "büyük çocuk hastaydı. Ölmesini beklerken, küçük hasta olmadığı halde öldü", "boşanma kocam çocuğu bırakmadı. Bakımsızlıktan öldü", "sütüm yoktu bilemedim. Açlıktan öldü", "inek sütü verdim, ondan öldü", "kızamıktan öldü", "ağlıyordu, baygındı", "göz değdi öldü", "ateşlendi, vücudunda yaralar çıktı", "nazar oldu, öldü", "soğuk aldı, öldü", "ciğerleri kurudu", "çiçekten öldü", "bir derdi yoktu, öldü", "göz vurdular", "tarladan dönerken sarsıntıdan ikiz çocuk erken doğdu. 10 gün yaşadılar. Çadırda öldüler".*

şıp karşılaşmadıkları ve karşılaşmışlarsa çocuklarını aşı yaptıırıp yaptıımadıkları da sorulmuştur. Buna göre, kampanya % 61.4 oranında Gezici Tarım İşçilerine ulaşmıştır. Kampanyanın ulaştığı aşı çağı çocuğu olan işçilerin de % 67.4 ü çocuklarını aşı yaptııdır.

Karşılaştırmalarımızdan, aşı kampanyasının köylereimize pek uğramadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan, aşı kampanyasının köylere uğradığı durumlarda ise köylülerin bu kampanyaya en yüksek oranda ilgi gösterdikleri ortaya çıkmaktadır.

Kadınların yukarda belirtilen doğum oranlarına paralel olarak, bu doğumların koşulları hakkında da sorular sorulmuştur. Buna göre, çevrede bulunan tecrübeli kadınlardan yararlanarak geleneksel koşullarda evde veya çadırda doğum yapma oranı Çukurova'da % 68.0 kendi memleketlerinde % 77.0 olarak ortaya çıkmaktadır(*). Her iki oranın da yüksekliği sağlık koşullarının elverişsizliğinin bir göstergesidir. Ancak, Çukurova'da doğum yapanların görece artan bir oranda modern tıp olanaklarından yararlandıkları da dikkati çekmektedir. Çukurova'daki doğum koşullarına baktığımızda, köy kökenli kadınlarımızın daha çok geleneksel yöntemleri tercih ettikleri ve yine geleneksel koşullardaki doğum oranlarının Çukurova dışında en yüksek seviyeye eriştiği görülmektedir.

Düşük yapma oranı da sorularımız arasında bulunmaktadır. Buna göre tüm kadınların % 35.15 i düşük yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu soru, çocuksuz kadınların da düşük yapmış olabilecekleri düşünülerek tüm kadınlara sorulmuştur. Bu oran içinden yeni evli kadınları düştüğümüzde ise, düşük yapma oranı % 40 lara yaklaşmaktadır. Düşük sayısı, % 46.66 ile bir düşük ve % 34.44 ile iki düşük etrafında yoğunlaşmaktadır ama yedi düşük yapmış kadınımıza bile rastlanmıştır. Düşük yapma oranı ve sayısı ileri yaş gruplarında dikkati çeker biçimde artmaktadır.

Kadınlara doğum kontrolü üzerinde de sorular sorulmuştur. Kadınların % 12.0 si doğum kontrolü uygulamalarından tamamen habersizdirler. Kadınların % 77.0 si de doğum kontrolüne karşı olduklarını

(*) "Doğumda Allah yardım eder".

belirtmişlerdir(*). Böylece ancak % 10.0 oranında kadının doğum kontrolüne yandaş olduğu ortaya çıkmaktadır. Kent kökenli kadınlar ile 31-40 yaş grubu içinde doğum kontrolüne taraftar olma oranı görece bir artış göstermektedir.

Doğum kontrolüne yandaş olan kadınların tümü fiilen, eşlerinden haberli-habersiz, etkili-etkisiz, tıbbi-geleneksel biçimlerde kendilerine göre uygulamalar yapmaktadırlar. % 4.0 oranında kadın ise çocuk aldırma derecesinde uygulama yaptıklarını açıklamıştır(**).

Genel olarak baktığımızda, Gezici Tarım İşçilerinin sosyal koşullarında gerek zaman içinde, gerek Çukurova'ya gelme süreci içinde modern toplumsal yapının kimi etkilerinin arttığı, buna karşılık bu kesimin bir bütün olarak henüz geleneksel bir yapının etkisi altında bulunduğu söylenebilir.

Yaşa Göre Hastalanma: (kadınlar)

Hastalık	15-20	21-30	31-40	41-70
Evet	33	52	37	35
	21.0	33.1	23.6	22.3
	56.9	74.3	59.7	62.5
	13.4	21.1	15.0	14.2
Hayır	25	18	25	21
	28.1	20.2	28.1	23.6
	43.1	25.7	40.3	37.5
	10.2	7.3	10.2	8.5

$$\chi^2 = 5.02773$$

$$\text{Ö.D.: } 3$$

$$\text{Sig.: } 0.1698$$

(*) "Allah günah yazar. Ben istemiyorum Allah veriyor", "Günah olur, Allah'a karşı gelemem".

(**) "Bir kadın hap verdi. Sonra karnıma bastırıldı. İki sefer öyle düşürdüm. Bir keresinde tuz torbası kaldırttılar".

Düşük Sayısına Göre Çocuk Sayısı: (kadınlar)

	Düşük Yok	1-7 Düşük
Çocuksuz	35	10
	77.8	22.2
	22.0	11.5
	14.2	4.1
1-2 çocuk	38	14
	73.1	26.9
	23.9	16.1
	15.4	5.7
3-5 çocuk	46	23
	66.7	33.3
	28.9	26.4
	18.7	9.3
6-9 çocuk	40	40
	50.0	50.0
	25.2	46.0
	16.3	16.3

$\chi^2 = 2.64229$

Ö.D.: 2

Sig.: 0.0055

İkamet Yerine Göre Tedavi: (kadınlar)

	Doğuda Köy	Doğuda İlçe	Adana
Çadırda	6	20	7
	18.2	60.6	21.2
	37.5	21.3	21.9
	4.2	14.1	4.9
Doktor	5	23	17
	11.1	51.1	37.8
	31.3	24.5	53.1
	3.5	16.2	12.0
Hastane	5	51	8
	7.8	79.7	12.5
	31.3	54.3	25.0
	3.5	33.9	5.6

$x^2 = 13.06674$

Ö.D.: 4

Sig.: 0.011

Yaş'a Göre Çocuk Ölümü: (erkekler)

Çocuk Ölümü	Yaş 16-25	26-35	36-49	50-81
Evet	7	21	28	37
	7.5	22.6	30.1	39.8
	20.0	48.8	73.7	88.1
	4.4	13.3	17.7	23.4
Hayır	28	22	10	5
	43.1	33.8	15.4	7.7
	80.0	51.2	26.3	11.9
	17.7	13.9	6.3	3.2

$\chi^2 = 41.88387$

Ö.D.: 3

Sig.: 0.000

Eğitime G6re ocuk 6l6m6: (erkekler)

ocuk 6l6m6	Hiç Gitmeyenler	Bir Yıl Gidenler
Evet	70	23
	75.3	24.7
	65.4	45.1
	44.3	14.6
Hayır	37	28
	56.9	43.1
	34.6	54.9
	23.4	17.7
$x^2 = 5.08138$	6.D.: 1	Sig.: 0.0242

GEZICI TARIM IŐŐİLERİNİN SİYASAL-İDEOLOJİK KONUMLARI

Bu genel baŐlık altında Gezici Tarım IŐŐİlerinin tinsel k6lt6r 6gelelerinin b6t6n6n6 g6zden geçirmeyi amaçlıyoruz. Dolayısıyla yalnız belirli siyasal davranışlar değil yaşamları ile ilgili kimi diğer davranışlar da ilgi alanımızı oluŐturuyor.

Gezici Tarım IŐŐİlerinin ideolojik konumlarına ve beklentilerine bakarak, nasıl bir yapının Őekillendirmesi altında bulduklarını anlamaya çalıŐtıđımızda, dikkatimizi, onların modern bir toplumsal yapı içindeki iŐŐi ve k6yl6l6re benzemedikleri çekmektedir. En b6y6k 6zlemleri topraktır. Ama b6yle bir 6zlemi, bir yurt sahibi olabilmek ve g6erlikten kurtulmaktan 6te bir amaç taŐımadan duymaktadırlar. Kanaatk6r bir çalışma yaşamına y6nelik beklentileri onların pazara y6nelik sistem içinde kolayca bir s6z sahibi olamayacaklarının g6steresidir. Kuşkusuz, insanların yalnızca d6Ő6nsel yapılarına bakarak ekonomik becerileri konusunda çıkarsamada bulunmak yanlıŐtır, ama sos-

yal ve ekonomik konumlarına bağlı olarak ortaya çıkmış bir dñşünsel yapı belirli bir göstergedir. Kaldı ki, kendi yörelerinde yaptığımız araştırmalardan da çıkarak, fiilen belirli bir toprağa sahip olabilmiş yöre insanların da pazar sistemi içinde işletmecilik biçimlerini değiştirmeden söz sahibi olamayacaklarını gözlemlediğimizi söyleyebiliriz. Onların geleneksel yapıya ait otorite tiplerinden etkilenmeleri süreçlerini de incelediğimizde, yukarda belirtilen toprak özelemlerinin gerçekleşmesi durumunda bile bağımsız bir işletmeyi uzunca bir süre ellerinde tutamayacakları kuşkusunu taşıyoruz. Burada söylemek istediğimiz muhtemel bir toprak polarizasyonu değildir. Otorite sahipleri ile olan toplumsal ilişkilerin bireylerden modern bir toplumsal yapı içinde beklenemeyecek taleplerde bulunmasının muhtemel sonucudur. Bunu bir örnekle açmaya çalışırsak; günümüzde Çermik ilçesinin en güzel evlerinden biri, 'şih' olduğunu öne süren bir kişi tarafından yaptırılmış ve daha sonra satılmıştır. Sözü geçen kişi, Çermik'e gelmeden önce kimsenin tanımadığı ve şih olduğunu öne sürmesinden başka bir dayanağı olmayan birisiyken, yalnızca bu iddiası üzerine, kasabanın en iyi yerinde arsa, daha sonra da ücretsiz emek ve malzeme toplayabilmiştir. Bu türden taleplerle geleneksel yapı insanların sık sık karşılaşmaları olagandır. Nitekim, bizim karşılaştığımız bir Adıyamanlı tarım işçisi grubu, 'şih'lerinin resimleri ile Çukurova'ya gelmiş ve bu resimlerle çadırlarını süslemişlerdi. Sorduğumuzda bu 'şih'in her türlü emrine açık olduklarını ve zaten onun çevresinde her hizmetini karşılıksız gören pek çok 'mürid'in bulunduğunu söylediler.

Yine bu türden ilişkilere bir örnek olmak üzere, 1978 yılında yaptığımız benzer bir araştırmada bir tarım işçisinin ağalar ve Çukurova ağaları üzerine söylediklerini açıklayabiliriz. Sözü geçen tarım işçisi, çalışanların arasında çıkan bir kavga üzerine işletmenin sahibinin (onun deyimiyle ağanın) polis çağırmasından rahatsız olmuştu; onun gözünde ağa, kırbacını çekecek, iki tarafı da kamçılıyarak cezalandıracak ve sonra da onları barıştıracaktı.

Bu türden otoritelerin yapı içinde belirli fonksiyonlarının bulunduğu da bir gerçektir. Örneğin anlaşmazlıkların giderilmesinde, belirli

konularda akıl danışılmasında, sıkıntıda kalınınca maddi yardım istenmesinde, belki de yalnızca bir 'şih'in hayır duasına hak kazanmakla elde edilebilecek pek çok yarar vardır. Nitekim, yukarda da belirttiğimiz gibi, Gezici Tarım İşçilerinin yöreye beraberlerinde getirdikleri bir 'ağa' gibi olan elcinin bu türden fonksiyonları vardır. İşçilerin arasında çıkan anlaşmazlıkları giderir, onları çevrenin insanlarının ve işverenin 'baskısından' korur, gerektiğinde onlara ödünç maddi destek sağlar(*). Elcinin bu ilişki içinde elde ettiği otoritenin bir sonucu olarak tarım işçileri üzerinde sağladığı denetim çok ileri boyutlardadır. Elci unsurunu hesaba katmadan tarım işçileri ile ilişki olanaksızdır. Ücretlerin ödenmesi konusunda da gördüğümüz gibi, işverenin tek muhattabı elcidir. Bir işçiye "sen kimin amelesisin" diye sorduğunuzda onun elcisini soruyorsunuz demektir. Bu ilişkinin Gezici Tarım İşçilerinin kendi yörelerindeki uzantısı da belirli otoritelerin onların üzerinde kurdukları denetimdir. Bu denetim onların örneğin, oy verme davranışlarında ortaya çıkabilmektedir. Bir tarım işçisinin, muhtarın doldurup eline tutuşturduğu oy pusulasını sandığa atmakla yasal oy verme hakkını kullandığını sandığına ve bunun normal usul olduğunu düşündüğüne tanık olduk(**).

(*) Gözlemlerimize göre geleneksel yapı içinde bir toprak ağasının da sağladığı maddi destek 'ödünç' olmak zorundadır. Ödünçlük ilişkisi, ilişkinin fiilen devam etmesi için psikolojik bir bağ, tarafların birbirlerinden yüz bulmalarını sağlayan bir denge unsurudur. Bu ödünçten faiz istenmesi ya da tersine, tümüyle bağışlanması otorite ilişkisini sarsar.

(**) "Sandığın başına oturanlar böyle kullanılacak derler. Biz onların dediği gibi atarız", "Parti marti bilmem ben. Muhtara oy veririm. Muhtar ne derse o olur", "Falan adam iyi diye beş kişi derse ben de ona veririm", "Muhtar bize söyler ama benim kafama hangisi eserse ona atarım", "Kalbim seni istiyor ama, adam var istemeden kendine attırır. Bir kere atmadık beni yoldan çevirdiler", "Sandık başına oturuyorlar, buraya atın diyorlar, atıyoruz", "Kocam sağken oy vermeye götürürdü. Artık gitmiyorum", "İki kez kaçak oy kullandım. Sonradan nüfus kaydım olmadığı için müsaade etmediler", "Kocam, oyunu ben kullanırım diye oy vermeye götürmez", "Sandık buraya gelirse atarım, yoksa atmam".

Bekleneceği gibi, bu türden bir toplumsal ilişkiler bütünü içinde modern toplumsal yapıya ilişkin bir kurum olan sendikaya bir yer yoktur. Geçtiğimiz on yıl içinde Gezici Tarım İşçilerinin kendi yörelerinde özellikle Ceylanpınar'da sendikacılık hareketi ile terörizm arasında özdeşlik kurmaya işçileri sevkeden bazı olaylar olmuştur. Çukurova'da ise, kimi tarımla ilgili sendikalar elci sendikası gibi faaliyet göstererek işçilerle ilişkilerini kesmişlerdir. Bazı sendikaların prim toplama amacıyla kişiler kiraladıkları ve bu kişilerin üye yazdıkları işçilerin primlerini yarı yarıya sendika ile paylaşarak faaliyet gösterdikleri bilinmektedir. Tarım işçilerine böylesine yalnızca bir gelir kaynağı gözü ile bakmak tarım işçileri arasında çok olumsuz düşüncelerin yayılmasına neden olmuştur. Öte yandan tarım iş kolunda sendikacılığın işçi çokluğu ve kamu işçilerinin azlığı nedeniyle Devlet tarafından kolayca manipule edilebilir olması, bu on yıllık süre içinde her iktidar değişikliğinde yörede etkin sendikanın da değişmesine yol açmıştır. Bütün bu uygulamalar genel olarak sendika kavramının tarım işçileri arasında olumsuz bir anlamı olması sonucunu yaratmıştır. Örgütsel ilişkileri bakımından da tarım işçilerinin sendikaya yabancılığı düşünüldüğünde bu kesim için sendikacılık büsbütün olanaksız olmaktadır(*).

Ülkemizde sendikacılık sistemi ve sendikaların örgütsel yapısı da Gezici Tarım İşçilerinin örgütlenmesi biçiminde bir çalışmayı yürütmeye elverişli değildir. Pek çok yasal sıkıntılar vardır, örneğin sendikanın işçilere elcinin yaptığı gibi yardım etmesi yasaklanmıştır. Sendika yöneticiliğine seçilen bir kişi çok zor koşullu tarım işçiliğinden bir anda görece yüksek ücretli bir masa işine geçmiş olmaktadır. Böyle bir kişinin zamanı gelince tekrar tarım işçiliğine dönmelerini beklemek olanaksızdır. Bu nedenle de, bir kez seçilen sendika yöneticisi, seçimle geldiği bu görevi hiç kimsenin aynı yollarla tehdit edememesi için

(*) "Sendika şirkette çalışanlar için olur, bizde olmaz", "Sendika fiyatı keser", "Hiçbir yararını görmedik, haksız uygulamalarda bizim yanımıza gelmediler", "Hükümet ile ilgili", "Yevmiyelere harar verir Adana'da", "Adını duydum. Paralarımızı yedi", "Para verilmediği zaman sendikaya şikayet edilir."

elinden geleni yapmakta, alt kademelerden değerli olabilecek kişilerin yetişmesini engellemekte, seçmen tabanının denetleyemeyeceği biçimde genişlemesine karşı koymaktadır. Böylesine eğilimlerin de sendikacılığı etkileyeceği açıktır.

İşçilerin, yukarda bir ölçüde değindiğimiz oy verme davranışlarına geçmeden önce onların eğitimi seviyelerine de bir göz atmakta yarar vardır.

Araştırma grubumuza giren erkeklerin tümünün ortalaması onların bir eğitim yılının dörtte biri kadar eğitim görmüş olduklarını göstermektedir (Medyan: 0.248). İşçilerin % 66.8 i hiç eğitim görmemiştir. Eğitim görenler arasında en büyük yoğunluklar % 16.9 la 3 yıl ve % 47.54 ile 5 yıl biçiminde ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, bunların arasında ender de olsa daha ileri düzeyde eğitim görenler de olabilmektedir. Örneğin biz, Gezici Tarım İşçiliği yapan bir Hukuk Fakültesi öğrencisi ile karşılaştık.

Kadınlarda ise, hiç eğitim görmemişlerin oranı % 87.0 ye çıkmaktadır (Medyan: 0.075).

Çocukların eğitimine gelince, % 35.9 oranında ailenin ilköğrenim çağında çocuğu bulunmamaktadır. Bu grup çocuğu olanlara baktığımızda, bunların % 24.58 inin hiç eğitim görmediği, % 38.98 inin de eğitimlerinin devam ettiği anlaşılmaktadır. % 36.44 oranında ailenin çocukları ise ancak eksik bir eğitim görebilmektedir. Bazı Gezici Tarım İşçileri, Mart-Mayıs arası eğitimin devam ettiği tarihlerde 'öğretmenden izin alarak' çocuklarını okuldan alıp çalışmaya getirdiklerini açıklamışlardır. Kuşkusuz, hiçbir öğretmenin yasal olarak böyle bir izin vermesine olanak yoktur. Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki araştırmamız sırasında bu konuyu soruşturduğumuzda, öğretmenlerin bir fiili durumla karşı karşıya bırakılarak çocukların okuldan alındıklarını saptadık. Eksik eğitim görmekte olduklarını belirttiklerimiz bu türden çocuklar olmaktadır.

Bir Gezici Tarım İşçisinin gerek kamusal kimi olanaklardan yararlanması gerekse tüm vatandaşlara tanınmış kimi hakları kullanması her şeyden önce onun bir vatandaş olarak kayıtlı olmasına bağlıdır. Araştırmamız sırasında erkeklerin % 1.1 inin kadınların ise % 11.0 inin nü-

fus kayıtlarının bile olmadığını saptadık. Yakın geçmişteki Sıkıyönetim uygulaması sırasında kimlik denetimlerine özel bir önem verilmesi nedeniyle, nüfus kayıtları olmayan Gezici Tarım İşçileri günümüzde pek Çukurova'ya gelmek istememektedirler. Öte yandan, bu türden soru kimi tarım işçisi tarafından kuşku ile karşılanıp gerçek tersi bile olsa olumlu yanıtlanabilmektedir. Bütün bunlara karşın yukarıda çıkan oranlar düşündürücüdür(*). Özellikle kadınlar arasında kayıtsızlık oranları, onların peşinen çoğu vatandaşlık haklarından vazgeçmek zorunda kaldıklarını, örneğin yasal olarak evlenemediklerini, oy veremediklerini, mahkemelerde taraf olmadıklarını göstermektedir.

Gerek bu koşullar altında gerekse geleneksel alışkanlıkların bir sonucu olarak Gezici Tarım İşçileri arasında yasal olmayan evliliklerin çokluğu düşünülürse, bu türden evliliklerden olan çocukların da nüfusa kayıt ettirilmeleri özel ve karmaşık bürokratik işlemlere tabi olduğundan çocuklar arasında kayıtsızlık oranının çok daha yüksek seviyelere ulaşacağı açıktır.

Vatandaşların gerek yerel gerekse ulusal düzeyde varlıklarını gösterebilmelerinin ve çıkarlarını koruyabilmelerinin en etkin yolu kuşkusuz oy vermeleridir. Bunun temel koşulu ise seçmen kütüğüne kayıtlı olmaktır. Aslında Gezici Tarım İşçilerinin önemli bir kesimi, geleneksel ilişkileri içinde çoğu kez kendileri bile farkına varmadan seçmen kütüklerine kaydettirilmektedirler. Geleneksel yapı otorite tiplerinin tarım işçilerinden önemli taleplerinden birisi de onların blok halindeki oyları olduğundan kayıt işlemine özellikle köylerde önem verilmektedir. Bir seçim söz konusu olduğunda, eğer tarım işçileri kendi yörelerinin dışında çalışmakta iseler, bu değinilen otorite tipleri özel araçlar tutarak onları oy vermeye götürmektedirler. Erkeklerin % 9.8 i ve kadınların % 38.0 i bir seçimde, götürülen olursa oy vermeye gideceklerini açıklamışlardır.

Ancak, Gezici Tarım İşçilerinin önemli bir kesimi seçmen kütüğüne kayıt olma işlemini yerine getirememiştir. Erkeklerin % 28.8 i ve

(*) Deneklerimizin tümü fiilen Türk vatandaşıdır. Aralarında başka ülkelerden yasal olmayan yollardan ülkemize gelmiş olan kimse yoktur.

kadınların % 39.0 u kayıtsızdırlar. Seçmen kütüğüne kayıt olmanın bilinen kimi bürokratik güçlükleri vardır. Ceza tehdidi altında bile bu türden bir bürokratik engeli aşmak için özel becerilerin gerektiği açıktır. Üstelik tarım işçileri, uzunca bir süre kendi yörelerinin dışında buldukları için, nerede ve nasıl seçmen kütüğüne kayıt olacaklarını bilememektedirler. Çalıştıkları yörelerde iş zamanı yapılan bir yazımda çadır gruplarına uğranmadığına biz daha önce tanık olduk.

Oy vermeyenlerin oranı bu etkenlerin altında erkeklerde % 26.7 kadınlarda ise % 41.0 olmaktadır. Oy verenlerin erkeklerde % 48.15 i ve kadınlarda % 42.27 si her seçimde oy verdiklerini açıklamışlardır (Medyan erkeklerde 3.705, kadınlarda 3.524) (Medyan hesabına oy vermeyenler dahildir).

Oy verme oranlarının incelenmesinde, yukarıda da bir ölçüde değinildiği gibi, bu konuda etken olan unsurların araştırılması da önemlidir. Gezici Tarım İşçileri her şeyden önce oy vermenin, daha doğru bir deyimle, seçimlerin anlamını ne ölçüde bilmektedirler?

Tarım İşçilerinin seçimlerin anlamını bilip bilmediklerini saptamak için Başbakan'ın adını bilip bilmedikleri ve buna bağlı olarak da, başbakanın bu göreve nasıl geldiğini açıklayıp açıklayamayacakları araştırılmıştır. Buna göre, erkeklerin % 87.5 i ve kadınların % 40.0 ı başbakanın adını doğru olarak verebilmişlerdir. Başbakanın seçimle göreve geldiğini erkeklerin % 77.2 si ve kadınların % 21.0 i söyleyebilmişlerdir. Bu dağılımlarda kadınlar ve erkekler arasında açık bir fark görülmektedir. Kadınların edilgin konumlarının seçimler ve ulusal politika düzeyinde oldukça ileri oranlara vardığı anlaşılmaktadır. Karşılaştırmalardan, kadınların 21-30 yaş grubunun gerek başbakanın adını bilebilmek ve gerekse seçim sürecini anlayabilmek açısından görece daha ileri bir konumda olduğunu anlıyoruz.

Bir Gezici Tarım İşçisi, seçim süreci hakkında ne kadar bilgi sahibi olursa olsun, modern bir yapı içindeki seçmenler gibi özgürce seçme hakkını her zaman kullanamamaktadır. İşçiler bize, özellikle küçük yerleşim yerlerinde belirli biçimlerde oy vermeye zorlanabildiklerini açıklamışlardır. Buna uymayanlar üzerinde yöresel koşullar altında belirli müeyyideler uygulandığı da söylenenler arasındadır. "falanca

kendi bildiği gibi oy kullanmıştı. Bugün halâ köye giremez" biçiminden öyküler anlatılmaktadır. Bu biçimde muhtar ve ağa başlıkları altında toplanan belirleyici unsurlar erkeklerde % 30.4 oranını bulmaktadır. Buna karşılık "vereceğim oya kendim karar veririm" diyenler % 39.7, ailesine danışanlar % 12.5, köylüsüne danışanlar % 4.3 ve iletişim araçlarına bakarak karar verdiklerini açıklayanlar ise % 2.2 oranında olmaktadır.

Kadınların edilgin konumu seçimlerde karar verme sürecinde de kendini göstermektedir. Kadınlar arasında ağanın sözü bile edilmemiş, "muhtar bize söyler" diyenler ise % 10.0 dolaylarında kalmıştır. Kadınlar bu konuda asıl olarak kocaları tarafından etkilenmektedirler. Nitekim, kadınların % 50.0 si kocalarına danıştıklarını söylemişlerdir. Ayrıca, kayınpederlerine danıştıklarını söyleyen bir % 3.0 oranında kadın bulunmaktadır. Kadınların % 5.0 i ise kendi babasının ailesine danıştığını söylemiştir.

Gezici Tarım İşçilerinin Çukurova'daki yaşamları içinde çevre insanları ile olan ilişkilerine baktığımızda bu iki grubun birbirinden oldukça ayrılmış olduğunu görüyoruz. Böyle bir ayrımın nedenleri arasında etnik ve dinsel inanç farklılıklarının etkisi sayılabilir ama biz asıl nedenin yaşam biçimlerinden kaynaklandığı kanısındayız. Bu anlamda Gezici Tarım İşçilerinin konumu bir ölçüde Batı Avrupa ülkelerindeki Türk işçilerinin konumunu andırmaktadır.

Yerel halk ile gezici işçiler arasındaki ayrım, çayhanede kime öncelikle servis yapılacağı ve kime sandalye ikram edileceğine kadar uzamaktadır. Hatta konuştuğumuz bazı işçiler, yerel halkın kendilerine, daha yüksek fiyat önerse bile, tarla satmaya çekindiklerini açıklamışlardır. Böyle bir çekingenliğin altında tarım işçilerinin yöreye yerleşmeleri endişesi yatmaktadır.

Kuşkusuz, yaşamının büyük bir kısmını Çukurova'da çalışarak geçiren bir tarım işçisi için burada yerleşmek daha elverişlidir ve tarım işçileri de bir özlem olarak bunu duymaktadırlar. Bunu başarabilmiş pek az sayıda tarım işçisi vardır. Yerel halkın da gerek yerleşmiş gerekse geçici olarak gelmiş tarım işçilerinden uzak durmaya çalıştıkları bir gerçektir.

Böyle bir uzak durma olayının gerekçesi olarak hırsızlık ihtimali akla gelmekte ise de, bunun varit olmadığını, bu yolda önemli bir yakınmanın bulunmadığını saptadık.

Asıl ilişkiler işverenlerle olmaktadır. Bu ilişkilerin de bir iş ilişkisinden öteye gitmediği, yalnızca, kimi işverenlerin Kurban Bayramlarında tarım işçilerine kurbanlık gönderdiklerini saptadık. İşverenlerle çıkabilecek bir anlaşmazlık durumunda ise, işvereni tarafı hemen hiçbir zaman ücretleri peşin ödemiş olmadığından, fiili durumun verdiği avantajdan yararlanmaktadır. Buna ek olarak zor kullananların da bulunduğu bahsedilmiştir. Böyle bir anlaşmazlıkta işçilerin durumu ise daha belirsizdir. Ne çalışma sorunları ne de özel sorunlarına ilişkin gerekçelerle mahkemelerden yararlanmalarına olanak yoktur.

Bu konuda görüştüğümüz yöre hakimleri, işçilerin belirli ve kalıcı bir adreslerinin olmaması nedeniyle, bir tebligat yapılamadığını, bunların açtıkları davalarda davacı olarak hazır bulunamamaları nedeniyle bir sonuca ulaşamadığını açıklamışlardır.

Son birkaç yıl içinde, Sıkıyönetim İdaresinin ve ondan sonra gelen Olağanüstü hal idaresinin, ücret alacaklarını tahsil edememek nedeniyle güçlüğü düşmüş tarım işçilerinin sorunlarına ilgi gösterdikleri ve işverenleri davet ederek borçlarını ödemelerini sağladıkları anlaşılmaktadır. Ancak, bunun da topluluk olaylarını önlemeye yönelik bir reysel bir idari tedbir olduğu açıktır.

Tarım işçilerinin yörede bulunan öğrenim çağındaki çocuklarının yörenin okullarına alınması yolunda hiçbir çaba bulunmamaktadır. Her iki taraf da yukarıda açıklanan nedenlerle bu konuda isteksizdir. Sağlık kuruluşlarına başvuran tarım işçilerinin de karşılaştıkları güçlüklerle değinilmişti.

Sonuçta, tarım işçilerinin çevre insanları ile en az düzeyde ilişki içinde kalarak yaşamlarını sürdürdükleri anlaşılmaktadır.

Bu sınırlı etkileşimin sonucu, bekleneceği gibi, Çukurova'nın içinde bulunduğu modern yapının gerektirdiği toplumsal siyasal davranışların tarım işçilerine en az düzeyde yansımadır. Buna karşın, böylesine bir kültürel etkileşime, toprak sahibi işçilere oranla topraksız işçilerin bir ölçüde daha yatkın olduklarına dair belirtiler vardır. Toprak sa-

hibi olmayan işçiler, bir seçim olduğu takdirde, kimsenin yardımı olmadan kendiliklerinden oy vermeye gideceklerini belirtenler arasında en yüksek oranı belirgin bir biçimde göstermektedirler. En yüksek oranda oy veren işçiler de yine topraksız işçiler arasından çıkmaktadır. Seçimlerde kime oy vereceklerine karar verirken kendi başarılarına hareket ettiklerini belirtenler de topraksız tarım işçileridir. Geleneksel köylülükten ayrılma ve modernleşme yönünde bir gösterge olarak böylesine bir değişim incelenmeye değer bulunmuştur.

*Oy Vermeye Gidenlere Göre Çukurova'da Çalışılan Gün:
(erkekler)*

	Seçime Gider mi?		Hayır
	Evet Kendim	Evet götürün olursa	
30-70	11	4	12
	40.7	14.8	44.4
	22.0	30.8	13.0
	7.1	2.6	7.7
71-98	16	8	56
	20.0	10.0	70.0
	32.0	61.5	60.9
	10.3	5.2	36.1
99	23	1	24
	47.9	2.1	50.0
	46.0	7.7	26.1
	14.8	0.6	15.5

$\chi^2 = 15.07594$

Ö.D.: 4

Sign.: 0.0045

Oy Vermeye Gitmeye Göre Toprak Sahipliği (erkekler)

	Evet Kendim	Evet Götüren olursa	Hayır
Evet, tarlam var	7 21.2 14.0 4.5	3 9.1 23.1 1.9	23 69.7 25.0 14.8
Hayır	43 35.2 86.0 27.7	10 8.2 76.9 6.5	69 56.6 75.0 44.5
$x^2 = 2.36611$ Ö.D.: 2 Sig.: 0.3063			

Oy Vermeye Göre Toprak Sahipliği (erkekler)

	Kayıtsız	Evet bir kez	Birkaç kez
Evet, tarlam var	6 35.3 35.3 9.0	3 17.6 30.0 4.5	8 47.1 20.0 11.9
Hayır	11 22.0 64.7 16.4	7 14.0 70.0 10.4	32 64.0 80.0 47.8
$x^2 = 1.60661$ Ö.D.: 2 Sig.: 0.4478			

SONUÇ

Sosyal sorunları ilgili sektörün üretim sorunlarından ayrı olarak ele alamayacağımızı çeşitli vesilelerle açıklamaya çalıştık. Konumuzu oluşturan tarımın da dünyada farklı farklı görünümle ortaya çıkan üretim sorunları bulunmaktadır. Bu konuya bir ölçüde daha önce değinmiştik. Burada bu sorunlara biraz daha açıklık getirmek istiyoruz.

Dünya Tarımındaki Gelişmeler; Günümüzde, özellikle gelişmiş ülkelerde tarımsal üretimin çok ileri boyutlara ulaşmış olduğu açıktır. Hatta bu tür ülkeler, sanayi devriminin ilk dönemlerinde uyguladıkları 'ucuz tarım ürünleri politikasını' (Kazgan, 1987; 264) diğer bir deyişle, ülkelerine ucuz tarım ürünü sağlama politikasını terketmişler ve kendi üreticilerini çeşitli biçimlerde koruma altına almışlardır.

Diğer taraftan da, tarım teknolojisinde ilerleme devam etmekte ve tarım ve hayvancılıkta üretim giderek artmaktadır (Kazgan, 1987; 262). Bunun da sonucu olarak, gelişmiş ülkeler sınırlı ölçülerde tarım ürünleri ithalatçısı ama asıl olarak büyük boyutlarda tarım ürünleri ihracatçısı olarak gündemdedirler. Hatta bu ülkeler ABD 'Public Law 450' uygulamasında olduğu gibi, kendi üreticilerini koruyabilmek için bağış olarak bile tarım ürünlerini dışarı göndermek yolunu tutabilmektedirler.

Görüldüğü gibi, gelişmiş ülkelerin tarım ürünleri ihraç etmelerinin asıl nedeni, bir dış ticaret dengesi kurma çabası değil, kendi üreticilerini koruma endişesidir. Yukarda, ithal engellemelerinin de aynı gerekçeye dayandığı belirtilmişti.

Az gelişmiş Ülkeler: Az gelişmiş ülkelerde tarım, hem birincil önemde ekonomik sektör hem de biricik sosyal politika kurumu olma işlevini sürdürmektedir. Az gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün işsizliği önleme işlevini daha uzun yıllar sürdürmesi beklenmektedir (Dorner, 1972; 97). Tarım sektörünün ekonomik önemi ise bu ülkelerin daha açlık sorununun üstesinden gelememiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu sorunun üstesinden yakın zamanlarda Çin ve Hindistan gelebilmiş ve kendi kendine yeterliğini sağlayabilmiştir. Ama, Dünya Gıda ve Tarım Örgütü (Bundan böyle FAO olarak anılacak) verilerine inanmak gerekirse, gelecek on yıl içinde bu iki ülkeye başka ülkelerin katılmasını beklemek hayal olacaktır. Bu türden ülkeler için asıl sorun, ne şekilde olursa olsun üretimlerini artırmaktır.

O halde günümüzde dünyada tarım bu iki türden örnekte görüldüğü biçimi ile bir yapılaşma içine girmiştir denebilir. Acaba, bu iki türün dışında bir yapılaşma var olabilir mi?

Böyle bir yapının varlığı sonucuna bizi götürebilecek kimi çalışmalara rastlıyoruz. Bu düşünce, yukarıda saydığımız iki tür yapıdan belirli özellikleri alarak bir araya getirmektedir. Varsayımlanan ortam, mikro düzeyde geçimlik üretimin değil pazar için üretimin yapıldığı, makro düzeyde de kendi kendine yeterin üzerinde bir üretimin yapıldığı bir ortamdır. Varsayımın diğer bir uzantısı içinde ise, işletmelerin üretime karar vermeleri sürecinde (adeta bir geçimlik işletme gibi) pazar koşullarından etkilenmedikleri ve ne bahasına olursa olsun üretimi sürdürdükleri düşünülmektedir.

İlk örneklerini Kautsky ve Chayanov'da gördüğümüz bu varsayım-lama, birinci yazarın düşüncesinde 'köylünün giderek yoksullaşması', ikinci yazarın düşüncesinde ise 'pazar ilişkileri dışında bir köylü ekonomisi' kavramlaştırılmalarında belirmektedir (Shenton, 1981; 48). Bizim önceki çalışmamızda da (Şeker; 1986) ülke bütünü için değilse bile yer yer bu türden 'irrasyonel' işletmelerin bulunabildiği açıklanmıştı. Bu irrasyonelliğin psikolojik etmenlerle açıklanabileceği, öte yandan tarımsal üretimin sanayiden farklılaşan temel özelliklerinden birinin, diğer bir deyişle, en iyi çalışan işletme ile, en kötü çalışan iş-

İşletmenin ürünlerinin sonuçta genel olarak nitelikçe aynı olmasının da böylesine bir üretime katkıda bulunabileceği bu çalışmada savunulmuştur.

Bu konuda aynı şeyleri savunmada giderek daha fazla güçlük çekiyoruz. Gerçek açıklamanın ise köylü işletmelerinin üretimde karar alma süreçleri içinde bulunabileceği kanısındayız. Bu türden işletmeler, bu anlamda gerçek yaşamda görülebilecek en mükemmel tam rekabet piyasasını oluştururlar. Yine, destekleme alımları da üretimi teşvik edici olabilir. Böyle bir piyasa içinde üretim yapmakla, 'ne bahasına olursa olsun üretim yapmak' aynı şeyler değildir.

Nitekim aynı süreç en gelişmiş ülkelerde de vardır. Diğer endüstri alanlarında çalışan büyük şirketlerden farklı olarak büyük tahıl şirketleri bu durumdan yararlanmak için, asla geniş topraklar satın alarak üretimin başlangıç noktasına egemen olma gereğini duymazlar. Onlar, milyonlarca küçük çiftçinin üretimlerine güvenirliler. Böylece risk üreticilerin, kâr şirketlerin olur (Morgan, 1982; 30-1). Öte yandan, yurtdışında da değindiğimiz gibi, üretici, girdilerinde de bağımlılık altındadır. Bu süreç, Bennholdt-Thomsen'in (1982; 242) değindiği, köylünün sermaye tahakkümü altında kalması olayını andırmaktadır. Buna göre "sermaye, kredi işlemleri ... yöntemi ile köylü üretimini denetimi altına alır."

Ancak, gerek üretimde gerekse pazarlamada köylü işletmelerinin denetlenebileceği bir sınır vardır ve bu sınır da yine pazar ekonomisi tarafından tayin edilir. Bu konunun bizim açımızdan iki önemli yönü bulunmaktadır.

Birincisi, önceleri de değindiğimiz gibi, işçilerin varlık ve geçim koşulları üretimde bulunan işletmelere kader bağı ile bağlanmıştır. İkincisi ise, yapısal teşhiste yapılabilecek yanlışlıkların yol açabileceği sonuçlar bakımındandır.

Ülkemizin Koşulları: Ülkemizin tarım alanındaki siyasalarının öteden beri, üretim artışının sağlanması olduğuna değinilmişti. Bu konudaki son belgelerden (T.C.Devlet Bakanlığı, 1983; 160) anladığımızı göre ikibinli yıllara yönelik olarak da temel amaç üretim artışının sağlanmasıdır.

Tahıllar; Gerçekleşen Talep ve Talep Projeksiyonu (000 m³)

	TOPLAM TÜKETİM				GIDA				HAYVAN YEMİ			
	1970	1980	1990	1970	1980	1990	1970	1980	1990	1970	1980	1990
DÜNYA	1123983	1460606	1788750	556335	717032	898950	434478	573937	693285			
AZGELİŞMİŞ	497206	722039	958751	385735	529633	696127	49541	112143	164707			
Afrika	44618	60427	79696	34887	48528	64971	2096	3976	5658			
Cezayir	2544	4725	6984	2069	3640	5207	54	551	1138			
Kenya	2540	2767	3782	1965	2342	3178	17	96	135			
Fas	4812	6081	8006	3254	4359	6005	692	823	1011			
Nijerya	8132	11333	14284	5656	8907	11526	237	359	508			
Zimbabve	1488	1865	2735	966	1272	2017	403	484	598			
Latin Amerika	62733	96075	128658	33816	47301	65500	21781	37908	50941			
Arjantin	10914	11292	13377	3409	3875	4533	5869	5772	6890			
Brezilya	21290	33965	45376	9521	14540	20239	8965	15486	20070			
Meksika	14215	25612	35873	8840	12470	18572	3878	9487	14142			
Yakın Doğu	47235	72532	100549	29562	42771	57685	8818	16716	27819			
Mısır	9001	13846	19291	7208	10537	13631	872	2005	3950			
Sudan	2183	3060	4192	1993	2706	3855	25	101	35			
Türkiye	17867	24962	29372	7211	9396	11619	5479	7363	1115			
Uzak Doğu	165974	223571	293528	144477	192882	254456	3290	7033	967			
Bangladeş	12921	15964	20688	11391	14104	18500	9	39	72			
Hindistan	92071	118754	157781	79415	102624	137433	1100	1235	1556			
Endonezya	16019	25388	33380	14633	23392	30803	332	467	630			
Pakistan	10574	14990	19887	9531	13668	18337	76	81	110			
Tayland	7371	10032	11912	5742	7371	8653	516	1119	1466			

Asya Merkezi Planlı

Ekonomileri

Çin	176406	269058	355843	142777	197824	253099	13548	46485	70292
Diger	161179	250585	332131	130748	183722	235183	12169	44305	67181
GELİŞMİŞ	240	376	477	216	327	416	8	25	30
Kuzey Amerika	626777	738567	829999	170600	187399	202822	384937	461794	528578
Kanada	191187	201597	232244	26215	35581	43675	154509	150598	170123
ABD	22784	23862	27549	3138	3425	4096	17936	18022	20790
Bati Avrupa	168403	177734	204695	23077	32156	39580	136573	132576	149333
Ortak Pazar	156849	177151	187673	50904	53880	54772	93443	109472	118523
Diger Batı Avrupa	113385	119421	125169	37078	38862	38662	67995	71614	77286
İspanya	43464	57730	62504	13826	15018	16110	25448	37858	41237
Yugoslavya	13911	20307	21701	4082	4744	5165	8723	14175	14932
Doğu Avrupa ve SSCB	12942	16311	18208	4803	5270	5847	6545	9260	10493
Doğu Avrupa	236536	305666	343492	70607	72102	75962	120395	176641	205708
Macaristan	67054	92624	103955	20869	21614	22841	38471	59244	67651
Polonya	8603	12254	13751	1904	1859	1875	5914	9422	10902
Romanya	20557	25995	30468	6538	6811	7346	11629	16312	19566
SSCB	12395	20954	23841	4349	4593	4758	6258	11686	13639
Okyanusya	169481	213042	239549	49738	50488	53122	81924	117398	138057
Avustralya	6366	6799	9531	2017	2274	2629	3381	3589	5561
Diger	5629	6013	8589	1692	1891	2202	3019	3421	5113
Japonya	35840	47355	57059	20857	23562	25784	13209	21494	28663
Güney Afrika	27179	35308	41200	16105	17184	17365	10178	16994	22637
	7321	10099	13320	4311	5819	7713	2281	3350	4464

	ÜRETİM (000 m ³)			BÜYÜME HIZI (%)		
	1970	1980	1983	1990	1970-80	1980-90
DÜNYA	1128184	1458210	1493595	1797005	2.6	2.1
AZGELİŞMİŞ	482221	652776	747097	878491	3.1	3.0
Afrika	41333	46130	42978	55933	1.1	1.9
Cezayir	1881	2077	1292	2037	1.0	-0.2
Kenya	2662	2490	2813	3332	-0.7	3.0
Fas	4547	3569	3578	4975	-2.4	3.4
Nijerya	7936	9251	7479	10996	1.5	1.7
Zimbabve	1815	2305	1194	2835	2.4	2.1
Latin Amerika	65886	87275	93558	120136	2.9	3.2
Arjantin	20089	24172	30792	36450	1.9	4.2
Brezilya	20073	27964	26618	37023	3.4	2.8
Meksika	14422	20586	22286	27972	3.6	3.1
Yakın Doğu	41081	55604	54574	65290	3.1	1.6
Mısır	6530	7381	7886	8734	1.2	1.7
Sudan	2117	3406	2469	4289	4.9	2.3
Türkiye	17945	25107	24388	28408	3.4	1.2
Uzak Doğu	160696	210558	246873	286990	2.7	3.1
Bangladeş	11220	14279	15645	18690	2.4	2.7
Hindistan	90213	113186	136595	159095	2.3	3.5
Endonezya	15339	23623	28603	31648	4.4	3.0
Pakistan	10525	15478	17540	21537	3.9	3.4

Tayland	11196	14661	16250	19820	2.7	3.1
Asya Merkezi Planlı Ekonomileri	173205	253178	309087	350097	3.9	3.3
Çin	159559	236798	288969	328299	4.0	3.4
Diğer	20	31	27	45	4.4	3.8
GELİŞMİŞ	645963	805434	746498	918514	2.2	1.3
Kuzey Amerika	242907	343385	253985	378468	3.5	1.0
Kanada	34448	42707	47616	53298	2.2	2.2
ABD	208460	299677	206369	325170	3.7	0.8
Batı Avrupa	136321	168264	172945	189183	2.1	1.2
Ortak Pazar	97393	122278	124501	135487	2.3	1.0
Diğer Batı Avrupa	38928	45986	48444	53696	1.7	1.6
İspanya	11693	14559	13682	17965	2.2	2.1
Yugoslavya	13105	15508	17277	17547	1.7	1.2
Doğu Avrupa ve SSCB	231028	249043	271554	293749	0.8	1.7
Doğu Avrupa	62132	79196	85522	97405	2.5	2.1
Macaristan	9039	12967	13479	15296	3.7	1.7
Polonya	18236	18466	22099	24518	0.1	2.9
Romanya	12639	19811	19579	24071	4.6	2.0
SSCB	168896	169847	186032	196344	0.1	1.5
Okyanusya	14656	21702	31535	29983	4.0	3.3
Avustralya	13950	20906	30662	28838	4.1	3.3
Diğer	21051	24040	16479	27131	1.3	1.2
Japonya	12172	9882	9746	10370	-2.1	0.5
Güney Afrika	8679	13921	6306	16417	4.8	1.7

(FAO, 1986; 29)

Endonezya	3	-	5	1247	1767	1666	-	-	11.3	2.9
Kore Halk Cumbh.	5	7	4	1853	1855	2818	-	-	1.9	4.3
Asya Merkezi Planlama Ekonomileri	55	53	49	13441	12934	8876	9.2	-1.1	9.0	-4.1
Çin	53	51	45	11555	11561	7252	9.5	-1.7	9.6	-4.6
Diğer	2	2	3	169	206	210	2.4	1.8	2.7	2.2
GELİŞMİŞ	91230	102060	106225	41559	44461	47171	5.6	1.5	4.8	1.3
Kuzey Amerika	54772	63909	62282	188	335	211	7.0	1.3	3.9	1.2
Kanada	15502	22303	17877	44	69	51	3.6	1.4	7.0	1.5
ABD	39270	41606	44405	143	266	160	8.7	1.2	3.2	1.1
Batı Avrupa	20789	25224	25151	14312	11835	13259	8.1	1.9	0.3	-0.8
Ortak Pazar	19549	23188	23713	11318	9950	10741	8.5	1.9	-0.7	-0.5
Doğu Avrupa ve SSCB	4558	4119	4028	20633	25891	26730	-5.6	-1.2	11.7	2.6
Doğu Avrupa	1838	2028	1680	5613	3643	4642	6.2	-0.9	1.0	-1.9
Macaristan	914	1156	1168	36	2	108	9.4	2.5	-19.0	11.6
Polonya	27	-	-	3281	2418	3326	-	-	8.9	0.1
SSCB	2719	2092	2348	5020	2248	22088	-9.1	-1.5	23.8	3.9
Okyanusya	10868	8340	14521	58	93	84	3.9	2.9	3.7	3.8
Avustralya	10864	8335	14517	11	22	14	3.9	2.9	5.0	2.4
Diğer	243	468	243	6368	6307	6887	15.7	-	2.3	0.8
Japonya	131	293	196	5778	5860	6001	9.4	4.1	2.2	0.4

(FAO, 1986; 49)

Güneydoğu Anadolu Projesinin de asıl olarak bu bakış açısı ile değerlendirildiği görülmektedir. Nitekim GAP ile meydana gelmesi beklenen üretim artışlarına değinilmiştir.

Gerek beklendiği açıklanan bu üretim artışlarının ve gerekse dekar başına bugünün fiyatlarıyla 40.000.-TL nı bulacağı söylenen gelir artışlarının sayısal olarak hemen dikkati çeken özellikleri bir kapalı sistem içinde elde edilmiş olmalarıdır. Diğer bir deyişle, pazar ve üretim koşulları değişmez varsayılmıştır.

Biz pazar ve üretim koşullarını değişmez varsayımlayan bakış açısının yetersiz olacağı düşüncesindeyiz. Ve iki değişik varsayım uygulamak istiyoruz. Birinci varsayım bize değil FAO'na aittir :*

Tablolarda da görüldüğü gibi, FAO projeksiyonlarında ülkemiz için 1990 yılında 964 000 ton tahıl üretim açığı düşünülmektedir. Yine aynı yıl ülkemizin 1 196 000 ton tahıl ithal etmek zorunda kalacağı tahmin edilmiştir. Açıktır ki, FAO saptamaları doğru çıkarsa ülkemiz tahıl üreticileri için bir pazar sorunu ortaya çıkmayacaktır. Ancak, bizim buğday için yaptığımız kimi hesaplarda bazı belirsiz noktalar karşımıza çıkmaktadır. 1984 yılı için üretimimizin 17 200 000 ton olduğu saptanmaktadır. Buğdayın ülkemizde hayvan yemi olarak kullanılmadığı düşünülürse, gıda olarak kullanılan miktarın saptanması ile tüketimimiz ortaya çıkabilecektir. Ülkemizde ortalama buğday tüketiminin kişi başına günde 455.4 gram olduğu saptanmıştır (Aruoba, 1981; 28). Bundan çıkılarak ve tohumluk, fire ve ihracat rakamlarını da saptayarak yapılan hesaplamalarda yukardaki rekolteye göre 5 milyon tonu bulabilen eksiklikler vardır. Böyle bir fark var mıdır, varsa ne olmaktadır, açık değildir. Diğer bir deyişle, ya üretimimiz fazla hesap edilmektedir, ya da üretici ürününü piyasaya vermemektedir. Kanımızca her ikisi de doğru olmalıdır.

1900 yılı için ise, nüfus artışının yavaşlamayacağı varsayımı ile, gıda, tohumluk ve fire olarak saptanan buğday gereksinimi ise 15 000 000 tonu aşmamaktadır. Bu miktar ise, adı geçen yılda Türkiye için pek zor olmayan bir üretim hedefidir.

* Bkz. s. 108-113.

Dolayısıyla FAO'nun göstergelerine göre 1990 yılında 1 000 000 ton civarı tahıl açığımız olmakta, diğer bazı saptamalara göre ise, böyle bir açığın ortaya çıkması pek olası görülmemektedir. Her durumda da söz konusu olan tartışmalı miktar ülkemiz üretimi için çok büyük bir yer tutmamaktadır.

GAP ile ilgili çalışmamıza dönersek, tahıl üretiminde ortaya çıkması beklenen 1 426 000 tonluk fazla üretimin yukarıda açıklanan ilişkiler içinde üreticileri zorlamadan pazarlanabileceğini düşünebiliriz.

Ancak, buraya kadar yalnızca tahıldan bahsedildiği unutulmamalıdır. Biz bir iki ürün kalemi üzerinde de durmak istiyoruz. İlgimizi çeken, tütün, pancar ve pamuktur.

Tütünde, asıl tüketici olan gelişmiş ülkelerin tüketimleri yaklaşık yılda % 0.12 oranında bir azalma gözlenmektedir. Buna bağlı olarak 1970 yılında metrik tonu 2706 ABD Doları olan tütün fiyatları günümüzde 1700 ABD Dolarına kadar düşmüştür. Dünya Bankası, 2000 yılında tütünün 1750 ABD Dolarının altında olacağını tahmin etmektedir.

Şeker fiyatları 1970 deki 222 Dolar/Mt. ton dan günümüzde bir ara 90 Dolar olmuş ve giderek 150-160 Dolara yükselebilmektedir. Bunun da 2000 yılına kadar ancak 250 Dolar civarında kalacağı sanılmaktadır.

Pamukda ise, 1970 deki 173 dolarlık fiyatın günümüzde 100 doların altına düştüğü gerçektir. 2000 yılına kadar ise 1970 yılı fiyatına ulaşması beklenmemektedir.

GAP ile ise, tütünde 18 888 ton (ülke üretiminin yaklaşık % 10 u), pancarda 4 098 895 ton (ülke üretiminin yaklaşık % 28 i) ve pamukta ise 685 402 ton (ülke üretiminin tamamından fazlası) artışlar beklenmektedir.

Yalnızca bu üç kalem üründe yukarıda açıklanan dünya piyasası koşulları ile bu fazla üretimin nasıl pazarlanacağı konusunda hiçbir açıklama yoktur. Beklenen gelir artışları da sanki böylesine pazarlama yapılmış gibi hesaplanmaktadır.

Örneğin, yalnızca pamuk ta beklenen ülke üretimi, dünya üretiminin 1/15 i kadar olmaktadır. Böyle bir ürünün pazarlanması külfetinin büyüklüğü açıktır.

Öte yandan, şimdiki rekolte düzeyinde bile ancak pazarlanabilir bir fiyat getiren pamuğun, iki kat rekolte durumunda getireceği düşük fiyata üreticinin razı olup olmayacağı ayrı bir sorundur. Diğer bir deyişle, ülke içinde üretim kapasitesi olduğu halde üreticiler bu türden ürünleri ekmek istemeyebileceklerdir. Kaldı ki, kanımızca, bugün bile Türkiye'de, diyelim, 600 000 ton fazladan pamuk üretebilecek kapasite vardır.

Yine, böylesine bir kapasite artışı, benzeri alanlarda üretim yapmakta olan Çukurova üzerinde de ciddi bir ekonomik etki yapabilecektir. Fiyat düşmelerinin Çukurova ve kuşkusuz ülkenin tüm diğer üreticileri üzerinde aynı anda kendini göstereceği unutulmamalıdır.

Nisfet Sorunu; GAP gibi büyük bir projenin sonucunda, saptanması yöntemine itirazlarımız olsa da, büyük bir gelir artışının ortaya çıkacağı konusunda bir kuşkuumuz yoktur. Böyle bir gelir artışının kitle içinde dağılımı nasıl olacaktır?

Bu konuda örnek bir çalışma, aynı Antalya köyünde belirli bir zaman aralığı ile araştırma yapmış olan Akşit'ten (1985; 3 ve 74) gelmektedir. Geleneksel bir yapının egemen olduğu ortamda birkaç büyük toprak sahibinin üretim sürecini belirlemeleri söz konusu iken, ileriki yıllarda Akşit, aynı köyde, miras yolu ile büyük toprakların bölündüğünü, büyük toprak sahiplerinin kimilerinin kente göçtüğünü, yer yer başka toprak ve mülk (örneğin traktör) sahipliğinin ortaya çıktığını, kısacası, ilk çalışmada beklenen cinsten bir mülkiyet polarizasyonunun ortaya çıkmadığını açıklamaktadır.

Biz ise, konuya bir başka açıdan, nisfet sorununun gündemde olması gerekip gerekmediği açısından bakmayı yeğliyoruz.

Çok genel bir örnek vermek gerekirse, sanayi devriminde, endüstride manifaktürden fabrikaya geçişte de bir nisfet sorunu ortaya çıkmış, gelir dağılımında bireyler arasındaki farklılıklar katlanarak artmıştır.

Tarımda da, geleneksel tarımsal yapının yıkılıp modern bir yapının ortaya çıkmasının bir sonucu da gelirin artması ve gelirin bir kısmının belirli ellerde (mutlaka eski büyük toprak sahiplerinin ellerinde değil) toplanmasıdır. Bu pazara açık sistemin doğal sonucudur.

Gerek yukardaki endüstri örneğinde ve gerekse tarım örneğinde gelir dağılımında meydana gelen farklılıklar konusunda modern toplumun kendine özgü kurumsal önlemleri bulunmaktadır. Bunlar, örgütlenme özgürlüğü, sosyal sigortalar ve vergi ilemedir. İşte modern toplum, gelir dağılımından yeteri kadar pay alamayan bireylerini bu ve benzeri önlemlerle koruma yolunu tercih etmiştir.

Modernleşmenin doğal akışı içinde böylesine sosyal güvenlik önlemlerinin üretimin ekonomik işleyişine doğrudan değil sosyal vergilendirme yolu ile müdahale etmeye yönelik bir sistem içinde alınması yapısal gelişmenin doğal uzantısı olacaktır. "Tarımsal reform hareketlerinden çıkan ... bir sonuç da, sosyal mesele ile ekonomik düşüncelerin daima yanyana gitmesi lüzumudur. Tarım işlerinin fen ve teknik bakımından verimini artıracak şekilde organize edilmesi, makineleştirilmesi, rasyonel çalışması aranırken sırf köylüyü arazi sahibi etmek için gelişigüzel araziye parçalamak ve dağıtmak noksan ve tehlikeli bir iş sayılır. Ekonomik kuvvetlerin gösterdiği istikametten ayrılmaya gelmez" (Barkan, 1980; 27).

Gerçekten de, toprağı bir üretim faktörü olarak değil sosyal güvenlik aracı olarak görme eğilimine kapılmanın sakıncalı sonuçlar doğurması beklenir. Örneğin, TODAİE 1961 çalışması bu anlamda yapısal gelişmeye uygundur ve toprakta parçalanmanın önlenmesini ve bütünleştirmenin sağlanmasını savunmaktadır. Miras hukukunun sakıncaları da Barkan tarafından yukarıda anılan eserinde yer yer incelenmiştir.

Mülkiyet dağılımı ile ilgili GAP yöresi illere ve Adana'ya ait tablolardan da anlıyoruz ki, Adana'da topraksızların oranı düşük, buna karşılık az topraklıların tüme oranı yüksektir. Bu modernleşme ile ortaya çıkan bir toprak (mülkiyet) dağılımının bir göstergesi olabilir. GAP yöresi illerde ise büyük topraklar hem sayı hem alan hem de mülkiyetin ait olduğu kişi sayısı bakımından yüksektirler. Bu türden mülk-

lerin modernleşme ile varlıklarını her zaman koruyamadıklarına ilişkin Batı Anadolu kaynaklı örnekler çoktur. Böyle olmasa bile konuya öзде karşı olmadığımız da açıklanmıştır.

Çevre Sorunları; Çukurova'nın günümüzde tarım ilaçları nedeni ile karşı karşıya bulunduğu sorunlara önceki bölümler içinde değinilmişti. Bu konuda yapılan kimi araştırmalara göre Adana'lı annelerin sütlerinde dünya literatüründe bildirilen en yüksek değerlerin üzerinde pestisit kalıntısına rastlanmıştır.

GAP yöresi ise, günümüzde belirli bir doğal denge görünümü içindedir. Denetimsizlik nedeniyle yer yer kimi üreticilerin rastgele tarım ilaçları ve hatta bizim de bir kez rastladığımız gibi, DDT kullandıkları bir gerçekte de, bütünlük içinde bu türden örnekler azdır.

Tarım zararlılarının üretim artışlarıyla birlikte kolaylıkla yayılabildikleri bilinmektedir. GAP yöresinde de bu zararlıların yayılmasının zaman almayacağını düşünebiliriz. Böyle bir durumda ekolojik dengeyi bozan, üreticileri kendi kendilerine ve denetimsiz ilaç kullanmaları olmaktadır. Çukurova'nın sunduğu olumsuz örneğin karşısında olumlu bir Antalya örneği vardır ve burada, pamuk zararlılarına karşı ortak mücadele verilmektedir. GAP yöresinde de bu türden önlemlerin alınması hem ekolojik hem de ekonomik yarar sağlayacaktır. Çukurova'nın benzeri bir gelişme gösterdiği takdirde GAP yöresine yılda yaklaşık 40 000 000 ABD Doları tutarında tarım ilacı kullanılması gerekebilecektir.

Tarım İşçileri; Umulduğu ölçekte pamuk üretiminin GAP yöresi içinde gerçekleştirilebilmesinin güçlükleri üzerinde durmuştuk. Biz yanılırsak, GAP yöresinin yalnızca pamuk kazması için yılda üç ay kadar sürekli çalıştırmak üzere 750 000 i aşkın tarım işçisine gereksinimi olacaktır. Diğer ürünleri de düşünürsek bu sayının artacağı mutlaklıdır. Ancak, saptamamız gereken diğer bir unsur da GAP yöresinin ülkemizin en hızlı nüfusu artan yörelerinden biri olduğudur.

Bu değişkenleri elimizdeki veriler oranında projekte ettiğimizde, GAP yöresinin Çukurova'ya ancak narenciye toplama zamanında gönderebilecek fazla işçisinin olacağı, hatta, zaman zaman yörenin dışardan işçi bulmak zorunda kalacağı ortaya çıkmaktadır.

Bizim asıl ilgi alanımızı oluşturan ve bugün Çukurova'da gözlemlediğimiz, yakında kendi yörelerinde çalışma olanağı bulabileceklerini umduğumuz bu tarım işçilerinin yapının bütünü içindeki konumları ne olacaktır? Bugün, GAP yöresinde Nusaybin gibi kısmen sulanabilen kimi yerlerde de, örneğin, pamuk üretimi yapılmaktadır. Bu üretim için gerekli olan işgücüne daima Çukurova'da olduğundan % 30 daha düşük ücret verilmektedir. Yöre işverenlerinin üretimin artması ile bu türden davranışlarını değiştirmelerini beklememiz için bir neden yoktur. Yine, işçi ücretleri, bireysel bir rekabet uygulaması içinde dengelemeye terkedilemeyecek kadar hassas bir konudur. Diğer önlemler, sosyal güvenliğin sağlanması, sağlığın genel olarak korunması gibi konular, bugün Çukurova'da eksikliği açıkça duyulan sorun alanları arasında yer almaktadır.

Araştırmamız sonucundan çıkan ilginç bir sonuç, toprak sahibi olanlara göre, toprak sahibi olmayan Gezici Tarım İşçilerinin belirli eğilimler içinde görülmesidir. Bu kesimin yaşamlarının önemli bir kısmı işçi olarak geçmekte ve gelirlerinin tamamı ücret geliri olarak oluşmaktadır. İlginç olan ise, bu kesimin, yani topraksız işçilerin, oy verme davranışlarında, sözcüleri, seçimlerde oy vermeye kendi yöresine kendi isteği ile gitmesine ilişkin davranışlarında, toprak sahibi olan tarım işçilerine oranla daha yüksek bir katılma göstermektedir.

Gezici Tarım İşçilerinin topraktan mülkiyetini yitirerek veya işleticiliğini yitirerek köpmaları süreci tek yönlü bir süreçtir. Bu sürecin en ilerisinde bulunanların ise modern toplum işçilerinin davranışlarını benimsemeleri şarttır olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Adams, R.N., 'Rural Labor', *Johnson*, 1967.
- Akşit, B., Köy, *Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme*, Turhan, 1985.
- Aksoy, Suat, *Tarımda İş Hukuku*, T.Zirai Ekonomi Derneği, 1969.
- Aksoy, Suat, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Gerçek, Tarihsiz.
- Aksoy, S., A.Erkuş, G.Eraktan, A.Tufan, S.Eraktan, Ö.F.Yalçın, 'Tarımsal Ekonomik Yapı', *A.Ü.Z.F.*, 1986.
- Alkan, Türker, *Kadın Erkek Eşitsizliği Sorunu*, A.Ü.S.B.F., 1981.
- A.Ü.Ziraat Fakültesi, TÜBİTAK, T.C.Ziraat Bankası, *Güneydoğu Anadolu Projesi Tarımsal Kalkınma Simpozyumu*, Ankara, 1986.] 8).
- Antoun, R., Iliya Harik (ed.), *Rural Politics and Social Change in the Middle East*, Indiana University, 1972.
- Almquist, Elizabeth M., 'Women in the Labor Force', *SIGNS*, Cilt 2, No. 4, 1977.
- Aruoba, Çelik, *Türk Tarımında Farklı Üretim Teknikleri ve Yenileşme*, Çoğaltma, 1978.
- Aruoba, Çelik (ed.), *Türkiye'deki Gıda Maddeleri Üretimi ve Beslenme*, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı, 1981.
- Asad, T., Roger Owen (ed.), *The Middle East*, Macmillan, 1983.
- Bakır, Ö., S.Elçi, A.Eraç, 'Yem Bitkileri, Çayır ve Mer'a Tarımının Geliştirilmesi', *A.Ü.Z.F.*, 1986.
- Balaban, A., 'G.A.P. Entegre Sistemi, Planlama ve Uygulama Sorunları', *A.Ü.Z.F.*, 1986.
- Barkan, Ömer Lütfi, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Gözlem, 1980.
- Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu İlleri Sosyal Yapı Araştırması*, DPT, 1974.
- Bennholdt-Thomsen, Veronika, 'Subsistence Production and Extended Reproduction. A Contribution to the Discussion About Modes of Production', *The Journal of Peasant Studies*, Cilt 9, No. 4, 1982.
- Birleşmiş Milletler Türk Derneği, *Atatürk ve 1986 Dünya Barış Yılı*, B.M.T.D., 1987.

- Birrell, Robert, 'Obstacles to Development in Peasant Societies: An Analysis of India, England and Japan', *Bock*, 1969.
- Bock, P.K. (ed.), *Peasants in the Modern World*, University of Mexico, 1969.
- Boulding, Elise, *The Underside of History*, Westview, 1976.
- Clarence-Smith, W.G., *Slaves, Peasants and Capitalists in Southern Angola 1840-1926*, Cambridge University, 1979.
- Çalgüner, Cemil, *Türkiye'de Ziraat İşçileri*, A.Ü.Ziraat Fakültesi, 1943.
- Çalgüner, Cemil, *Ziraat Politikası Ders Kitabı*, A.Ü.Ziraat Fakültesi, 1974.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Tarım Sayımı 1970*, DİE, 1979.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Tarım Sayımı 1980*, DİE, 1980(?)
- Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye İstatistik Yıllığı*, DİE, 1983.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, *Genel Nüfus Sayımı*, DİE, 1985.
- Devlet Su İşleri, *Güneydoğu Anadolu Projesi*, DSİ, 1980.
- Devlet Su İşleri, *Güneydoğu Anadolu Projesi*, A.Ü.Z.F., 1986.
- Dorner, Peter, *Land Reform and Economic Development*, Penguin, 1972.
- Draper, P, 'Kung Women: Contrasts in Sexual Egalitarianism in Foraging and Sedentary Contexts', *Reiter*, 1975.
- Er, C., N.Arslan, 'Endüstri Bitkileri Tarımının Geliştirilmesi', A.Ü. Z.F., 1986.
- Erasmus, Charles J., 'Agrarian vs Land Reform: Three Latin-American Countries', *Bock*, 1969.
- Erhan, Onur, Y.Gürgen, O.Yurdakul, M.Soyal, H.Bedestenci, F. Emeksiz, E.Orhan, *Adana İlinde Tarımsal Alanlarda Çalışan Gezici Tarım İşçilerini Sosyo Ekonomik Açıdan Geliştirme Olanakları*, AAFLI, 1980.
- Frank, A.G., *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*, Monthly Review, 1967.
- Frank, A.G., *Latin America: Underdevelopment or Revolution*, Monthly Review, 1969.
- Frank, A.G., *Lumpenbourgeoisie: Lumpendevlopment*, Monthly Review, 1972.
- Feder, E., *The Rape of the Peasantry, Latin America's Landholding System*, Anchor, 1971.
- Food and Agricultural Organisation, *FAO Agricultural Commodity Projections to 1990*, FAO, 1986.
- Frykenberg, R.E. (ed.), *Land Control and Social Structure in Indian History*, The University of Wisconsin, 1969.
- Gallin, Rita S., 'Women, Family and the Political Economy of Taiwan', *The Journal of Peasant Studies*, Cilt, 12, No 1, 1984.

- Gençağa, Hasan, *Food Consumption and Nutrition in Turkey*, Turkish Development Foundation, 1985.
- Gorni, O., *Toprak Islahatı*, Başvekâlet, 1944.
- Güneş, T., R.Arıkan, N.Albayrak, A.Karacabey, 'Tarım Ürünlerinin Pazarlanması', *A.Ü.Z.F.*, 1986.
- Hensen, Bodil K., 'Rural Women in Late Nineteenth-Century Denmark', *The Journal of Peasant Studies*, Cilt 9, No 2, 1982.
- Hasipek, S., E.Gönen, M.Arlı, M.Mangır, 'Ev Ekonomisi Etkinliklerinin Geliştirilmesi', *A.Ü.Z.F.*, 1986.
- Hepperle, W.L., Laura Crites (ed.), *Women in the Courts*, National Center for State Courts, 1975.
- Holter, Harriet, 'Sex Roles and Social Change', *Women and Achievement*, 1975.
- Hoselitz, B.F., 'Interaction Between Industrial and Pre-Industrial Stratification Systems', *Smelster*, 1964.
- Inkeles, A., *What is Sociology*, Prentice-Hall, 1965.
- Joint United Nations Information Committee (JUNIC (a)), *The Key to Development*, U.N., 1985.
- Joint United Nations Information Committee (JUNIC (b)), *Women and Food*, U.N., 1985.
- Johnson, J.J. (ed.), *Continuity and Change in Latin America*, Stanford University, 1967.
- Kandiyoti, D., 'Rural Transformation in Turkey and Its Implications', *UNESCO*, 1984.
- Kandiyoti, D., *Women in Rural Production Systems: Problems and Policies*, UNESCO, 1985.
- Kazgan, G., *Tarım ve Gelişme*, İ.U.İktisat F., 1977.
- Kazgan, G., 'Technological Change, Third World Development and World Peace', *B.M.T.D.*, 1987.
- Kepenek, Yakup, *Türkiye Ekonomisi*, Teori, 1987.
- Keyder, Ç., 'Paths of Rural Transformation in Turkey', *Asad*, 1983.
- Kıray, M.B., *Ereğli*, DPT, 1964.
- Kıray, M.B., *Toplumbilim Yazıları*, Gazi Üniversitesi, 1982.
- KİB, Köyİşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, *Köy Envanter Etüdü, Adana*, KİB, 1981.
- KİB, Köyİşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, *Köy Envanter Etüdü, Adıyaman*, KİB, 1981.
- KİB, Köyİşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, *Köy Envanter Etüdü, Diyarbakır*, KİB, 1981.
- KİB, Köyİşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, *Köy Envanter Etüdü, Gaziantep*, KİB, 1981.
- KİB, Köyİşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, *Köy Envanter Etüdü, Mardin*, KİB, 1981.

- KİB, Koyişleri ve Kooperatifler Bakanlığı, *Köy Envanter Etüdü, Siirt*, KİB, 1981.
- KİB, Koyişleri ve Kooperatifler Bakanlığı, *Köy Envanter Etüdü, Urfa*, KİB, 1981.
- Küñ, E., H.H., Geçit, M.Özgen, C.Y.Çiftçi, H.Y.Emelier, 'Tahıl ve Baklagil Tarımının Geliştirilmesi', *A.Ü.Z.F.*, 1986.
- Lenski, G.E., *Power and Privilege*, McGraw-Hill, 1966.
- Mathiasson, C.J. (ed.), *Many Sisters: Women in Cross-Cultural Perspective*, The Free Press, 1974.
- Mednick, M.T.S., S.S.Tangri, L.W.Hoffman (ed.), *Women and Achievement*, John Wiley and Sons, 1975.
- MPM, Milli Produktivite Merkezi, *Tarım ve Orman İşçilerinin Sorunlarına İlişkin Çözüm Önerileri*, MPM, 1982.
- Mills, C.R., *Toplumbilimsel Düşün*, Kültür Bakanlığı, 1978.
- Mitra, M., T.Vijayendra, 'Agricultural Labourers and Peasant Politics: Rural Proletarianisation in Purnea, Bihar', *The Journal of Peasant Studies*, 9. Cilt, No 3, 1982.
- Morgan, Dan, *Merchants of Grain*, Penguin, 1982.
- Morgan, D.H.J., *Social Theory and the Family*, Routledge and Kegan Paul, 1975.
- Mead, M., 'A Comment on the Role of Women in Agriculture', *Tinker*, 1976.
- Newland, K., *Women, Men and the Division of Labor*, Worldwatch Paper 37, 1980.
- OECD, *Low Incomes in Agriculture*, OECD, 1964.
- OECD, *Review of Agricultural Policies*, OECD, 1975.
- Oppenheimer, V.K., 'The Sex Labeling of Jobs', *Mednick*, 1975.
- Özbay, F., 'Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişimlerinin Aile İşlevlerine Yansıması', *T.S.B.D.*, 1984.
- Paranakian, Kanda, 'Thailand: Continuing Hardship', *UNESCO(b)*, 1984.
- Pearse, A., *The Latin American Peasant*, Frank Cass, 1975.
- Reiter, R.R. (ed.), *Toward and Anthropology of Women*, Monthly Review, 1975.
- Richards, Cara E., 'Onondaga Women: Among the Liberated', *Matthiasson*, 1974.
- Rosenfeld, H., 'An Overview and Critique of the Literature on Rural Politics and Social Change', *Antoun*, 1972.
- Sachs, I. (ed.), *Agriculture, Land Reforms and Economic Development*, Polish Scientific Publishers, 1964.
- Shenton, R.W., L.Lennihan, 'Capital and Class: Peasant Differentiation in Northern Nigeria', *The Journal of Peasant Studies*, Cilt 9, No 1, 1981.

- Stycos, J.M., *Family and Fertility in Puerto Rico*, Columbia University, 1955.
- Smelster, N.J., S.M.Lipset (ed.), *Social Structure and Mobility in Economic Development*, Aldine, 1964.
- Sweet, L.E., 'In Reality: Some Middle Eastern Women', *Matthiasson*, 1974.
- Şeker, M., *Türkiye'de Tarım İşçilerinin Toplumsal Bütünleşmesi, Değişim*, 1986.
- Şenel, A., *İlkel Topluluktan Uygur Topluma*, SBF, 1982.
- Tan, E.M., *Kadın, Ekonomik Yaşamı ve Eğitimi*, İş Bankası, 1979.
- Taraklı, D., *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulama Sonuçları*, ODTÜ, 1976.
- Taylor, J.G., *From Modernization to Modes of Production*, Macmillan, 1981.
- Timur, S., *Türkiye'de Aile Yapısı*, Hacettepe Üniversitesi, 1972.
- Tinker, I., 'The Adverse Impact of Development on Women', *Tinker*, 1976.
- Tinker, I., M.Bo Bramsen (ed.), *Women and World Development*, Overseas Development Council, 1976.
- Thorner, Daniel and Alice, *Land and Labor in India*, Asia Publishing House, 1962.
- Tomek, W.G., Kenneth L. Robinson, *Agricultural Product Prices*, Cornell University 1972.
- Türk Sosyal Bilimler Derneği, *Türkiye'de Ailenin Değişimi*, T.S.B.D., 1984.
- T.C. Devlet Bakanlığı, *Türk Bilim Politikası, 1983-2003*, Devlet Bakanlığı, 1983.
- T.C. Ziraat Bankası, *Türkiye Tarımsal Üretim Değeri 1983*, T.C.Z.B., 1985.
- TODAİE, *Türkiye'de Toprak Reformu*, TODAİE, 1961.
- UNESCO, *Bibliographic Guide to Studies on the Status of Women*, Unipub, 1983.
- UNESCO(a), *Women on the Move*, UNESCO, 1984.
- UNESCO(b), *Women in the Willages men in the Towns*, UNESCO, 1984.
- UN, *Land Reform*, UN., 1951.
- UN, *Industrialization and Rural Development*, UN., 1978.
- Wallerstein, I., *The Modern World System: A Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, N.Y., 1974.
- Warriner, D., *Land Reform in Principle and Practice*, Clarendon, 1969.
- Weber, M., *The Agrarian Sociology of Ancient Civilizations*, N.L.B., 1976.

- Weitz, R., *From Peasant to Farmer*, Columbia University, 1971.
- Yasa, I., N.Dinçer, 'Türkiye'de Ziraat İşletmelerinin Parçalanmasının Sosyal Sebep ve Etkileri', *TODAİE*, 1961.
- Yavuzcan, G., R.Keskin, M.Ayık, R.Öztürk, A.İ.Acar, A.Çelik, M. Vatandaş, 'Tarımsal Mekanizasyon Sorunları', *A.Ü.Z.F.*, 1986.
- Youssef, Nadia H., 'Women in Development', *Tinker*, 1976.
- Zweig, F., *The Worker in an Affluent Society*, The Free Press, 1961.

Institut kurde de Paris

Summary: The Southeast Anatolia Project (GAP) and the Social and Economic Problems

This is the presentation of a research upon migrant agricultural workers (MAW) in Turkey. The report aims to identify the future prospects of the MAW during the process of modernization. Thus, the modernization process is also inspected to detect problems.

Theoretical Framework: The main theme is how a social structure (modern or traditional) shapes people and institution it covers. During the process of modernization, traditional relationships are lost. In this process, policies which concern the people—like land reform—can develop themselves into institutions. If these policies are not selected to fit the future social structure, a faulty structuralization may result. So modernization should not necessarily be considered a normal and natural process but a manipulated form of development.

Area: Two main areas are being researched. The Çukurova plain around the city of Adana is a developed, irrigated and intensively farmed land. MAW's come from underdeveloped sections of the country to work in Çukurova. The GAP region on the other hand is traditionally farmed part of the country where the MAW's generally originate from. The name "GAP" is derived from a large State Irrigation Project to modernize the region.

There has been some developments in the GAP region already. Thus, while the peasants had once been sharecropping can no longer do so. The landowners are now mechanized and they no longer need the sharecroppers. The peasant sharecropping migrant worker of the past, would plant wheat in winter, come to Çukurova in spring to work planting cotton, go back in June to harvest his wheat, come

again in September to pick cotton. Thus he was a peasant after an extra earning. But now, at home a MAW is totally out of work. His meager income is mainly earned in fields far from home.

Methodology: Funded by the Asian-America Free Labour Institute (AAFLI), the research was carried out in Çukurova and the GAP region. Two sets of surveys were carried out concerning MAW's in Çukurova.

Ten researchers including four sociologists, an anthropologist, two medical doctors and a chemical engineer were employed during the surveys. The Karataş area consisting 1/10th of Çukurova was covered inch by inch during the summer of 1986.

The questionnaires included economic, social and political questions and data about the health conditions of the MAW's, including women and children, were collected. Ecological problems related to intensive pesticide use was also researched.

Translations of the questionnaires and the full coded data is also given in this report to enable future researchers to utilize the results. Any researcher can feel free to run the data in his/her computer for any purpose whatsoever provided they mention AAFLI and the author.

The Research: The research utilizes the aim to test some hypotheses within the theoretical framework. The main theme is that the MAW has in himself the traces of both a traditional and a modern social structure. The socio-economical conditions of the MAW's are also studied in detail. These constitute more of a human rights angle than anything else.

The Research on GAP: Problems of modernization are mentioned here. A land the size of Belgium is in the process of being irrigated within the following 20 years. The impact this will have to the social and economical setting, not to mention the ecological settings is dealt with.

Sorukağıdı (Erkekler)

Questionnaire (Men)

Kolon (Columns)

1-3 Sorukağıdı sayısı (questionnaire number)

4 Sürekli barındığı yer (place of settlement)

1 Doğuda köy (village in Eastern Turkey)

2 Doğuda il, ilçe (town or city in E.T.)

3 Adana

4 Adana köyü (village in Adana)

8-9 Bilinmiyor (unknown)

5-6 Yaş (age)

7 Çukurova'ya geliş sayısı (previous occasions subject came to Çukurova to work)

1-8 kez (times)

9 kez ve daha çok (times or more)

8 Daha önce gelişinde eşini memleketinde bıraktı mı (did he leave his wife at home during his earlier trips)

1 Evet (yes)

3 İlk gelişi (first trip)

2 Hayır (no)

0,9 Bilinmiyor (unknown)

9 Eğitim yılı sayısı (years of education)

0 - 8 yıl (years)

9 yıl ve daha çok (years or more)

10-11 Evlendiğindeki yaşı (age when married)

12-13 Evlendiğinde eşinin yaşı (age of wife at marriage)

14 Eşinin eğitim yılı sayısı (years of education of wife)

15 Doktora (özel) gitmiş mi (ever seen a doctor)

1 Evet (yes)

2 Hayır (no)

16 Eşi doktora gitti mi (did his wife ever see a doctor)

1 Evet (yes)

2 Hayır (no)

9 Bilinmeyen (unknown)

- 17 Doktorá ne zaman gitti (when did you last see a doctor)
- 1 Bu yıl (this year)
 - 2 Geçen yıl (last year)
 - 3 Daha eski (even longer ago)
 - 4 Askerlikte (in the military)
 - 9 Doktora hiç gitmedi (never seen)
- 18 Eşi doktora ne zaman gitmiş (when did his wife last see a doctor)
- 1 Bu yıl (this year)
 - 2 Geçen yıl (last year)
 - 3 Daha eski (even longer ago)
 - 5 Başka (other)
 - 9 Doktora gitmedi (never)
- 19 Doktora nerede gittin (saw the doctor in)
- 1 Çukurova
 - 2 Memleketinde (home town)
 - 3 Askerlikte (military)
 - 4 Başka (other)
 - 9 Gitmedi (never seen)
- 20 Eşi doktora nerede gitti (wife saw the doctor in)
- 1 Çukurova
 - 2 Memleketi (home town)
 - 4 Başka (other)
 - 9 Gitmedi (never seen)
- 21 Hastaneye gitti mi (been to a hospital)
- 1 Evet (yes)
 - 2 Hayır (no)
 - 5 Bilinmeyen (unknown)
- 22 Eşi hastaneye gitti mi (wife been to a hospital)
- 1 Evet (yes)
 - 2 Hayır (no)
 - 3 Hatırlamıyor (does not remember)
 - 9 Bilinmeyen (unknown)

- 23 Hastaneye ne zaman gitti (when did you go to a hospital)
- 1 Bu yıl (this year)
 - 2 Geçen yıl (last year)
 - 3 Daha eski (even longer ago)
 - 4 Askerde (military)
 - 9 Gitmeyen (not been)
- 24 Eşi ne zaman gitti (when did wife go)
- 1 Bu yıl (this year)
 - 2 Geçen yıl (last year)
 - 3 Daha eski (even longer ago)
 - 5 Başka (other)
 - 9 Gitmeyen (not been)
- 25 Nerede (where)
- 1 Çukurova
 - 2 Memleketi (home town)
 - 3 Askerlikte (military)
 - 4 Başka (other)
 - 9 Gitmedi (not been)
- 26 Eşi nerede gitti (where did wife go)
- 1 Çukurova
 - 2 Memleketi (home town)
 - 4 Başka (other)
 - 9 Gitmeyen (not been)
- 27 Çocuklara aşı kampanyası çevrenize geldi mi (did the campaign to immunise the children reach you)
- 1 Evet (yes)
 - 2 Hayır (no)
 - 3 Bilmiyor (does not know)
 - 5 Cevapsız (no answer)
- 28 Çocuklarını aşı yaptırdın mı (did you have your children immunised)
- 1 Evet (yes)
 - 2 Hayır (no)

- 3 Hatırlamıyor (does not remember)
- 4 Bu yaş çocuğu yok (does not have children of age)
- 29 Çukurova'da hasta oldu mu (ever been sick in Çukurova)
- 1 Evet (yes)
- 2 Hayır (no)
- 30 Tedavi yöntemi (treated how)
- 1 Çadırda kendi başına (all by himself at the tent)
- 2 Doktora gitti (seen a doctor)
- 3 Hastaneye gitti (been to a hospital)
- 4 Başka (other)
- 9 Hastalanmadı (not been sick)
- 31 İshal oldu mu (had diarrhoea in Çukurova)
- 1 Evet kendi (yes self)
- 2 Evet eşi (yes wife)
- 3 Evet çocuğu (yes kid)
- 4 Hayır (no)
- 5 Evet kendi ve eşi (yes self and wife)
- 6 Evet kendi ve çocuğu (yes self and kid)
- 7 Evet eşi ve çocuğu (yes-wife and kid)
- 8 Evet hepsi (yes all)
- 32 Güneş çarpması (sun stroke) (31 in aynı) (Same as 31)
- 33 Sıtma (malaria) (31 in aynı) (same as 31)
- 34 Zirai zehirlenmesi (herbicide poisoning) (31'in aynı) (same as 31)
- 35 Çalışırken aynı tarlada ilaçlama yapıldı mı (was the same land ever sprayed while you were at work)
- 1 Evet (yes)
- 2 Hayır (no)
- 3 Böyle bir durum olmadı (no such occasion)
- 36 Yeni ilaçlanmış bir tarlada çalışmak zorunda kaldınız mı (did you have to work in a recently sprayed land)
- 1 Evet (yes)

- 2 Hayır (no)
3 Bilmiyor (does not know)
- 37 Barındığınız yerin çok yakınında ilaçlama yapıldı mı (was a land very close to your settlement sprayed)
1 Evet (yes)
2 Hayır (no)
3 Bilmiyor (does not know)
- 38 Çalışırken içme suyunu nasıl temin eder (how is drinking water supplied at work)
1 Tankerle temiz su (clear water brought in a tanker)
2 Sulama kanalı (irrigation canal)
3 Çeşme (faucet)
4 Pis tulumba suyu (dirty pump water)
- 39 Barındığı yerde içme suyu (drinking water at settlement)
1 Yakın çeşme (faucet nearby)
2 Uzak çeşme (distant faucet)
3 Kanal (irrigation canal)
4 Tankerle getirilen su (water in a tanker)
- 40 Barındığı yerde tuvalet (toilet at settlement)
1 Önceden yapılmış, suyu var (previously constructed, with water)
2 Önceden yapılmış (previously constructed)
3 Kendileri yapmış (built it themselves)
4 Yok (does not exist)
8 Cevapsız (no answer)
- 41-42 Çukurova'da bir mevsimde çalışılan gün sayısı (days worked per season in Çukurova)
- 43-46 Çukurova'da bir mevsimde ailenin kazancı (000 TL) (Seasonal earnings per family) (000 TL or times 1.43 for U.S. \$)
- 47 Çiftçilik de yapıyor mu (also a farmer)
1 Evet (yes) tarlam var (have land)
2 Evet, ortakçı (yes, sharecropper)

- 3 Evet, başka (yes, other)
4 Hayır (no)
- 48-51 Evet ise kazancı (if yes earnings per year)
9999 Çiftçi değil (not farmer)
- 52 Kışın gündelikle çalışır mı (wage earner during winter)
1 Evet (yes)
2 Hayır (no)
- 53-54 Evet ise kaç gün çalışır (if yes, how many days)
99 Çalışmayan (not work)
- 55-58 Evet ise kazanç (if yes, earnings per year)
9999 Çalışmıyor (not work)
- 59 Doğum yeri (birth place)
2 Adıyaman
4 Diyarbakır
5 Mardin
6 Kahramanmaraş
7 Şanlıurfa
8 Hatay
9 Başka (other)
- 60 Nüfusa kayıtlı mı (registered as a citizen)
1 Evet (yes)
2 Hayır (no)
- 61 Kaç çocuğu var (how many kids)
9 9 ve fazla (9 or more)
- 62 Ölen çocuğu oldu mu (child mortality)
1 Evet (yes)
2 Hayır (no)
- 63 Çocukların eğitim durumu (children's education)
1 Çağ dışı (out of age)
2 Devam ediyor (in education)
3 Hiç eğitim görmemiş (no education)
4 Eksik eğitim (does not go to school during work season)

- 64 Başbakanın adını biliyor mu (know the name of the Prime Minister)
- 1 Evet (yes)
 - 2 Hayır (no)
 - 4 Yanıt yok (no answer)
- 65 Başbakanın bu göreve seçimle geldiğini biliyor mu (know the election procedures for PM)
- 1 Evet (yes)
 - 2 Hayır (no)
 - 4 Yanıt yok (no answer)
- 66 Seçmen kütüğüne kayıtlı mı (registered as a voter)
- 1 Evet (yes)
 - 2 Hayır (no)
 - 4 Yanıt yok (no answer)
- 67 Şimdi seçim olsa idi, oy vermeye memleketine gider miydin (had there been an election now, would you travel home to vote)
- 1 Evet (yes)
 - 2 Evet götürsen olursa (yes if someone should take me there)
 - 3 Hayır (no)
 - 4, 9 Yanıt yok (no answer)
- 68 Hiç oy verdin mi (ever vote)
- 1 Hiç kayıtlı olmadı (never been registered)
 - 2 Evet bir kez (yes once)
 - 3 Birkaç kez (several)
 - 4 Her seçimde (in every election)
 - 5 Hayır (no)
 - 9 Yanıt yok (no answer)
- 69 Oy verirken kime danışır (who advised you how to vote)
Bu soru hipotetik (hypothetical)
- 1 Kararsız (undecided)
 - 2 Ağa (landlord)
 - 3 Köylüsü (fellow villager)

- 4 Ailesi (family)
- 5 İletişim araçları (mass media)
- 7 Kendi (by self)
- 8 Muhtar (village headman)
- 9 Yanıt yok (no answer)

70 Hanede çalışan kişi sayısı (worker per family)

Institut kurde de Paris

Sorukağıdı (kadınlar)
Questionnaire (women)
Kolon (Columns)

1-3 Sorukağıdı sayısı (questionnaire number)

4 Erkekler (4) ün aynı (same as male 4)

5-6 Erkekler (5-6) nın aynı (same as male 5-6)

7 Erkekler (7) nin aynı (same as male 7)

8 Daha önce eşiniz sizi memleketinizde bırakarak buraya çalışmaya geldi mi? (did your husband leave you behind during his earlier trips)

1 Evet (yes)

2 Hayır (no)

3 İlk gelişleri (first trip)

9 Erkekler (15) in aynı (same as male 15)

10 Doktora ne zaman gittin (when did you see a doctor)

1 Bu yıl (this year)

2 Geçen yıl (last year)

3 Daha eski (even longer ago)

4 Başka (other)

9 Gitmedi (not been)

11 Doktora nerede gittin (where did you see the doctor)

1 Çukurova

2 Memleketi (home town)

3 Başka (other)

4 Gitmeyen (not been)

12 Erkek (21) ile aynı (same as male 21)

13 Ne zaman (when)

1 Bu yıl (this year)

- 2 Geçen yıl (last year)
- 3 Daha eski (even longer ago)
- 9 Gitmedi (not been)
- 14 Nerede (where)
 - 1 Çukurova
 - 2 Memleketi (home town)
 - 3 Başka (other)
 - 4 Gitmeyen (not been)
- 15 Erkek (27) ile aynı (same as male 27)
- 16 Erkek (28) ile aynı (same as male 28)
- 17 Erkek (29) ile aynı (same as male 29)
- 18 Erkek (30) ile aynı (same as male 30)
- 19 İshal oldu mu (had diarrhoea)
 - 1 Evet kendi (yes self)
 - 2 Kocasını (husband)
 - 3 Çocuğu (child)
 - 4 Hayır (no)
 - 5 Kendi ve eşi (self and husband)
 - 6 Kendi ve çocuğu (self and kid)
 - 7 Eşi ve çocuğu (husband and kid)
 - 8 Hepsini (all)
- 20 Güneş çarpması (sun stroke)
- 21 Sıtma (malaria)
- 22 Zirai ilaç zehirlenmesi (herbicide poisoning)
- 23-24-25 Erkek (35-36-37) ile aynı (same as male 35-36-37)
- 26 Çukurova'da doğum yaptı mı (did you have a birth in Çukurova)
 - 1 Evet (yes)
 - 2 Hayır (no)
- 27 Kim yardım etti (with whose help)
 - 1 Yetkili teknik personel (medical personnel)
 - 2 Çevreden bilen bir kadın (a wise woman from around)
 - 3 Başka (other)
 - 4 Doğum yapmadı (no birth in Ç.)

- 28-30 Doğumdan kaç gün öncesine kadar çalıştı (how long before the birth did you stop to work) (Gün-days)
- 31-32 Doğumdan kaç gün sonra çalışmaya başladı (when, after the birth did you start working)
- 33 Çukurova dışı doğum (birth out of Çukurova)
26 ile aynı (same as 26)
- 34 27 ile aynı (same as 27)
- 35 Düşük yaptı mı (did you ever have a spontaneous abortion)
0 Hayır (no)
1-9Düşük sayısı (no of abortion)
- 36 Gebe kalmamak için önlem aldı mı (birth control)
1 Habersiz (does not know such a thing)
2 Evet (yes)
3 Hayır (no)
- 37 Çocuk düşürme (intended abortion)
1 Evet (yes)
2 Hayır (no)
- 38 Gebe kadınlara çalışırken kolaylık sağlanır mı (are pregnant women given special treatment at work)
1 Evet hafif iş (yes, lighter work)
2 Evet, uzun dinlenme (yes, longer rest)
3 Evet, başka (yes, other)
4 Hayır (no)
- 39 Yeni doğum yapmış kadınlara kolaylık tanınır mı (are women with young children given special treatment at work)
1 Evet, genel (yes, general)
2 Evet uzun dinlenme (longer rest)
3 Evet hafif iş (lighter work)
4 Evet, başka (yes, other)
5 Hayır (no)
- 40 Ücret (wage)
1 Biliyor (knows her wage)
2 Bilmiyor (does not know)

41 Ücretinin miktarına kim karar verir (who decides upon the amount of your wage)

- 1 Kocası (husband)
- 2 İşveren (land owner)
- 3 Devlet (state)
- 4 Elci (contractor)
- 5 Komisyon (commission-correct answer)
- 6 Sendika (union)
- 7 Başka (other)
- 8 Bilmiyor (does not know)

42 Ücretini kimden alır (from whom do you get your wage)

- 1 Ben almam, kocam alır (I never do, my husband gets it)
- 2 Kocam bana verir (my husband gives it to me)
- 3 Elciden (the contractor)
- 4 İşverenden (land owner)
- 5 Başka (other)

43-44 Haftada kaç lira harcar (spends weekly) (00 TL)

45 Doğum yeri (birth place)

- 1 Adana
- 2 Adıyaman
- 3 Antep
- 4 Diyarbakır
- 5 Mardin
- 7 Urfa
- 8 Hatay
- 9 Başka (other)

46 Nüfusa kayıtlı mı (registered as a citizen)

- 1 Evet (yes)
- 2 Hayır (no)

47 Kaç çocuğu var (how many kids)

- 0 Yok (none)
- 1-8 Çocuk sayısı (no of kids)
- 9 Çocuk ve fazlası (kids or more)

- 48 Çocuk ölümü (child mortality)
- 1 Evet (yes)
 - 2 Hayır (no)
- 49 Başbakanın adını biliyor mu (know the name of the Prime Minister)
- 1 Biliyor (knows)
 - 2 Bilmiyor (does not know)
- 50 Başbakanın bu göreve seçimle geldiğini biliyor mu (know the election procedures of P.M.)
- 1 Evet (yes)
 - 2 Hayır (no)
 - 3 Başka (other)
- 51 Seçmen kütüğüne kayıtlı mı (registered as a voter)
- 1 Evet (yes)
 - 2 Hayır (no)
 - 9 Cevapsız (no answer)
- 52 Şimdi seçim olsa idi, oy vermek için memleketine gider miydi (had there been an election now, would you travel home to vote)
- 1 Evet, kendim (yes, by myself)
 - 2 Evet götüren olursa (if someone should take me)
 - 3 Hayır (no)
 - 9 Cevapsız (no answer)
- 53 Oy verdi mi (ever vote)
- 1 Kayıtlı olmadı (never been registered)
 - 2 Evet bir kez (yes, once)
 - 3 Birkaç kez (several)
 - 4 Her seçimde (in every election)
 - 5 Hayır (no)
 - 9 Cevapsız (no answer)

54 Kime danışır (whose advise to vote)

- 1 Kararsız (undecided)
- 2 Kocası (husband)
- 3 Kendi ailesi (her own family)
- 4 Kocasının ailesi (husband's family)
- 5 Muhtar (village headman)
- 6 Kendi başına (by self)
- 7 Başka (other)

Institut Kurde de Paris

Institut kurde de Paris

KADINLAR KODLAMA FORMU (WOMEN)

* * * * *
 00134022992991129343412229100151201211142107161221242
 00234092299299111246411229100992913245123407161111247
 00332211122299111414411229100889903243141997102112252
 004321211212992129444411229020882903213143991109112252
 00521892299299212944342122900107110321316299713212252
 00622021299299122934442112001031211245141997122222351
 0072202299299112444421129001601201245141107212222351
 008232321212991129444421129100991203245143357152221357
 0092406229911113448311229100991213245163157181211242
 010234221321221129444411212100991203245133104152211242
 01123012133133112484411229100991213241163107151211242
 01215072132299112944342122909988122145223507171221332
 01316592132299111433411229030071201213181407161121242
 0143259213129911113444122120084012032131614571311212255
 0151468213229921294134112290990312132151432072421211355
 01612371121132111454411129099882923245121257102112352
 017118621121321911452411120015290324512150720112352
 01834081132299122944341121210015120124514707181121332
 0193422211112112463311211100991203243214907171221132
 02032822131131212484411212001071201242281755251221352
 02132092112992112444411211050992903213241157111221252
 02224072111321113434411229002151121245281357181221342
 023245721121123112433412229001031123245243407151121342
 02492512111111113415432229001031303241131657241121325
 025940312991311129444422229099881103245211657171221242

02624071112992213444421229007071203241143552141222151
02725092132132113443421229001031141241133102191121122
02823591131131112414421229001071202145133102161221142
0292401311129911144441212900707120121114350218111122
030235921113111124441211100052902241143902162111242
031220131312992213441412212003101203245141997161222351
032235121112992212344411229099881203245141607191221332
03322161299299112934441121200199110224514110713211236
23422012112299192944412229099882903243241607102222351
03522012123299113341412229099881323241181205112119992
03614012299299222944342229001071203213243907171221135
03792813111299112411421229001171201241131907151121232
238960921113111343341122901007120324524398729222351
0392206112112111296144212290010120224314150211229997
040250912992991129411421229001061203245141502181221142
04194562299299113434421129100881123241124507151221145
04224012299299222944442211001402913211143502161222112
043219132992993911144421229099882903215141502102222351
04422792131132212944142122900110110324117380412211142
045241721112991112834413212100601203211141707191221232
046226211312991113344412229099881203245171354141121332
0472401212992229444411229030601203245143507151222357
048219612992992229441421229001051203245144502112222311
0492181329929929444432229099882903243113107102122357
050225311322991212444421212100302903211181307101221332

*051225911212992912414412229099882903213141207102111232
*05225592111299112444411329001071203211133707181121342
*0532553229929922294441129001071201245143207151222351
*054920512991129131441122909988290224141997102222351
*0552203229929922291441222909988290324125997102222351
*05623091299299221188852121300105131124525214711121351
*05722913112991124444312130012012224113150716111232
*058236521112121333741122910099101241121987191221337
*05922092122122229444431129099881103245281154212132311
*060250721321321129414422229002071203211143504151221322
*06123542132299113117421129001081203241121754161221332
*0622354213211113816421129001071222241141754162221342
*06333592131112447411211099882923241131702181121142
*0643199111111118644211100140290321141997122222212
*0652234229912111331441122909988120322213390212111123
*066225911312991113444422213100991213241231407122222311
*067235911211129444412229001031213241133907132221332
*06822591131299112944441121203030120324141207132222311
*0691304229929911293444212001051203241271907151221245
*070420321111191114421212030302913245141357101222311
*071420211129919294441122909988290324141107102222311
*07223213132299221341441222909988120324141987162221235
*0731219113111221338441121203007120324512125411221154
*07423022131299111336341221100991103245143904152221144
*075321921212991912454411229099882903245173254102112211

07614552121299212944441129001011223245281987261222311*
 07722012299111913454412229099882903245221254102122212*
 07823592132122192944412229099882903222141102102111242*
 079140921112992112333411229099881233245281107131221352*
 080250922992993329414422229099881203241133557142221332*
 081220622991222112413421229099881203241131707101221346*
 082916221112992913445412229099882901241141404102222312*
 08322032299299229344421229100031201241181994221222312*
 084218311211212911414421229100101113241171502101129995*
 08525092122299111444412229001991223241161457171121342*
 086245131113111244441222900103120321133502142121345*
 0872607112132221244441229001041201245133407191121242*
 0882459214212211144841112001991203245141557191121242*
 0891355129911112966441229099401202245131904182121242*
 090145131111221324341229001881213145181904161111242*
 0912256212212221138324122900112121324513150412122212*
 09221951299299212934442122900103120324125994212122114*
 0933473211121211388313322900103113141131904182111242*
 0943509212131122946442213030991203241133507151221133*
 09532052299123292944412229030402913241125997102222311*
 096225921311312124464122110099291321318435424222352*
 09793582299121129434421212030991203241141907151221227*
 09823052121121112444421229001151102241132557152222351*
 09932552132299111343342221201025122224114590726222211*
 100232921211221111353422212025991103245131757162222232*

* * * * *
101317611322991113411421212001992903241144857112222311
10232732111299122944421229100991123245121507112221323
1032179113112121144431229002401223245133557112122212
104240921132232923241112001051223245141557171221232
105220922992294441129100991203245141457122122212
106226131222991229443411212001101203245141507172221242
10721531112993912442411229099882913245211501202222311
1082387211212211166441122910030122124113350417211143
109224921222992911414421129099882903245141707202222311
110935712992992294441112001071212245131757161121242
111255911111211341441129001021203245111307152221245
112205129929921134644112910099120324514198711121235
1139309211112211268441112001011213145131707151121235
1142459229929911146341129002031203245231507181221242
11524672121299212988441129100011223245131757142221242
11636691131131212914443221100125291124516150116111143
11724092121121212943443221100110291224514190817111142
11892811131131211234443221200101290124313160314111133
119319221311312229444412212100302903213131357112112311
120130921112992112314412112100071223223141257241221222
12132082131299211231412229100991103242141997112212212
122250821131312113363412211100991231245141507171221242
123130321112992112435421212030401203213131997192121242
124245721322991329444411229001201203245123554161221345
12522241121121111414412229001201223245241354112222211

*1268207112112229884411110019929022245141157212222211
*127340921331332211663431212001991201245133752161121145
*1283269211299121281111212100992903245162257142122212
*129250912992992129414421252001031203245173907192221245
*1301242212129939294441222909988290324141104102111233
*131225922991323213141412229060991203245145994122121326
*132255921212991121142122290010120321132354141111332
*1331303212229911368341211017151203245181504152221332
*1342487213229911311441229001041233245183904131222211
*1352289211131121146341229030101202245121904142222311
*1362251112299291221541112001201233222981254101221224
*1378405211111183464122900199121323114398211111232
*13822041121221214434122909988103222131204112222153
*13921822299299191345411229099882903221134404102122252
*140233131221221298144122290999911324113145414111242
*1413205211129922144634211120019912032414170211220312
*142217712991211294441211290012012022418120212229991
*14323632111321134464222909988103241131302151121242
*144355911111129864421212030401253245131902141221242
*1452333212129921143442111001031253245181707151221242
*146270922991222112334412129100991201243141757192221242
*14791831299299292954441229099882903213141707102122311
*1482559211299211214441229100991213113143754251221243
*1492552111299121344541129099881203245141252142221242
*15025092299121129344431312001991203245141504191121246

151230221121121929514411229099882903231171354102221342
 152219522992991129834411212100402903241125704112222316
 15324292132112113117421212001041223241131904171221332
 15424522122111813344411229001031203241175204152221332
 15522041121112213454121229100401103241185997112222312
 15624091121121129244411229030201202241131994171221342
 157240921222992911414411229099882903241131507102111342
 1582307212211113352411229030201203241241907131221335
 1592341211229911141441222910099110321316350811211133
 160340711221223112664321229001011201241173984141221332
 1612401329911211341412229001101204241281134171221342
 16224022121132111364412229100991112241281104171221342
 16322141112299111388241212910099110324141154112222212
 16416072111299211244141129001031223245141257141221247
 165220911211311133414222120301012132414130412222312
 16623012111122213446421229001991203245141502152221233
 1673351212112111241742121100991103241121707181121235
 16835592131299111446431229001401233215133707151111243
 16935682121299111344141222900103131324318350219111145
 170260621322992229446421229100101303245185307121221335
 171226922992991113447422229100991103241131202132121246
 1723409129911111284341221100103125324113390719211142
 17323092131299112943441222910040120321312112222122212
 1742221211111291125142122900103121324513125220122211
 175324911211312129444433212030992913245141652142122211

* * * * *
176227911212991113161412212100601202145141557152111242
17732672132299113443421212100992912241133507122112311
178935721111113344421229100101103241133907152111142
17991772112991929444411229099882903241131907102222311
1803301229929911131432121210099290214112370115111136
18135692131131213444421212030101213141231987191121246
18221511299111913424411229099882903245131997102122211
18322531299111913151431211003052903245281354201222212
18422072111311929111412211001992903245121507201122314
18522332299299192944412229099881213243143334101222214
1863302229911113847411212100071162243131909172111222
187223911222992912414421129099882903245241504102222311
188325522991221129434411312100992923245143302222122311
18925592299121222944411329004041213245233992122221145
190347221211121311121212100052933245125752122221142
19124511299132113431421229001032223215121502192222351
19232652299113111288421229100881123241131654122112212
19322071122112913414421229001102903241145504202222312
194218521231212929144421129099882903241143504102222354
195245921321322213543411229001061303241172607191222337
196215122992993929444421229099882903245281997102222311
197225912992992111742421212001991211241281157141221357
198325711311321129422412212030991103241145507131122311
19923392111299111344442121001991103245132707132221235
2002508211111113783321229001601271145131982181111232

* * * * *
201230812992991113142411212001061212241181904131221316
20213561112121129833411229001051203241142984172122351
20312311112991129414412129010401203241131402112222352
20411613299111213361421129099881203245241452212222311
2059404212913211241142122901051223245241507161221145
2063319212111112334421229099881223214173907161221232
207240711321321129434421212001031203241123904161221135
208326721212991112334421212002402903241133907132112351
20921531299131221344412211005992903245171504112222351
210322911212991112434422212010402903241173907141222351
211325132992991229322412212002992903241145454212222351
212955921113111341342122900106120324513150217111142
21333942132132121353341222909988110214112199416112342
214350522991211329164421229099881233141143404191222351
2152199129911191344441122909988290324112150410212351
21622032132112913445421229099882913241121354102222351
2173199112112111148544211100199290324113390712222352
21844572121299122944421229099881253211245657181222351
2194303211111112483432212060602903241182407122221351
220240921111111441341121300151223245131887141221232
22191862299299222944141121200140290324313107112129995
222235321322991129444411229099071201245131204151121242
22322513299131112944442221201540290124513157121129991
22412052299299191144441222909988290322214152102129992
225233311112992113683421112099151202245131905172111242

22624592299299113887421229099881201241281054182221342
227240711211211138674212290103113241181104161221342
22824592112112131346142122901041221241131104181221342
229125222991222112722411229099881223241281054111222312
2302419211211211138724112120010311232451310547111342
23111662299299213443421229001151203245141994112222311
2322631213213211294443322909988120324528590411221343
2332334229913211294144212291009913224513198415111342
23423871121121116644212290300722032418150414111242
2352425112112322936441229099881203245133454142221346
2362285212113222294442222909988121324128150410221932
237223572122991129444121229100991203241281704121221332
238123131322991911244121229099881203241241254201222311
239218121112991929244421229099882903241125904102222211
24024682111221213443412229020401233241145704171221132
24121512299299192944431329099882903244141404102122211
242230121311111244341221310007120324513410719211332
243424721111112852412211001202903241143997142121335
24422042132132111352412212001302913211133987122222311
24523012111299711312432212100991203241282257142222351
24614092299299112944412229030301203241243357162221242
247237321221322113436432229001991203245141987151221332
248335922991311129154411212001992942245131987162221242
24911562299299111344411129001021203245221552212222312
250345921121321229363411229100401223245131987191111342
25124052112299112981441222910040113241131704162221332
25225082131131121343342122909988123324111907161221942
253260911232992129414411229001011213245141907291221245

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

ERKEKLER KODLAMA FORMU (MEN)

* * * * *
0013425101614011332121332221134444212114600400499991400060515131113475
00224213020180219191219191112343421144900514499991600180718132223514
0032532020202299992299991129444411144800674499991300045716241113326
004236912161801312222999932944441131245001001065029999961912111473
0052288251919013312229999113344412214480022449999115002271321111272
00612021319253123929229999312444411214490072649999299999710211123116
00715292315130122929229999212934341221248009121100029999971812111478
00822741517170123929123929112934441223147002044999929999941411113582
00922013518185123929113132112944441223149002744999929999941211113582
01012791520190133221133221129314432232465021849999299999414212213342
011147420202201112111121113343434232495078049999299999418221113386
012231920151501229291229291129313432231375048949991050015718242213326
0132449101918113311113311112244412253370028949991350059717141113487
01433892414140111111221111233442121460025049999100010716131111386
015334220161601331113352411244442114800290499991300060415131112473
016144920242001322121939212294741231126006074999929999971713111477
01723461516181123221133221129114412212445014049999150010061212111473
0181519202718011111229999112443412212475064610060299999717241113476
019124917181801121222999911294144122147502342015029999971221122512
0202195121818021919222999932914441221216002383010029999971021122142
0212245201819011221122999911244141221239003074999914001107111122542
02213121517201122949229999112443412211475058410050299999718141113344
0231509211816113311229999112444412211750847101022999997191411178
024435625171611112422999912134344212114750646499991600048719231113.25
025270920202001133221133222229344412211360023849999299999713142213.72

* * * * *
0262409232816011314122999911296452212114600246499991300040717141112472
02732892013180111122999911298164122113750295499991300050715231113372
0283312282180113311141311123321211470027449999299999714231213472
02943292027150122919112111129344411312485016549999190018071221113321
030250920152002191921131232294434112124900945499991300030718132213326
0312571302620012191922999911293444112234900990499992999999429121223127
0322359201517011312211111129442412212465020349999299999971422111372
0331543202320021919212493933134434123334990433100502999999414142211423
0341484202218011322112392911296534121334990691499092999999419132213445
03523822020150113322113322112944342113499062749999140008041714113474
036135525250219191229999112733412214990600200502999999719121211484
037133920202101122112299992211443122124800361499992999999716121129993
03813071323190113222299992129344412214990362499991300038712211121372
03912492323175192919229999392944541121499033249999160007571021129992
04016592030200121929229999112944441121499081249999299999728141211375
0412449252319011211113311211364841121499098030050198036521622121271
042244910191801133112299991129443412113497049949999299999941612113473
04324592015250111112192911214442112449003151060029999992111113362
0441227202420022999912191939134224112147704344999929999971071123594
04525492020220121919111111244341121470044749999299999971912112334
04624052020170112121239391136464122314900823499991900135716141123515
0471369101720011122133221111631121465025149999110001071622113512
0482289201818511111239291134442121499049249999299999941222113343
04924991024240113121219191112443121214750326499992999999213121123433
05013152520200113242113332112944443111485027649999299999941312112482

* 0519236152221011312122999292922442321148004124999299999971011123573
* 052230910202001333112493911291464212149903634999629999921211113322
* 053950110353101121112391922114434121146503394999299999714121121524
* 0541657103025011342113423313143421212199041449992999999415141213473
* 05512591424235131212299922143442121485027610150299999941211121572
* 0562267191918011122299922294441214450015049499160006041211123541
* 0572381302318013322219292112918141213495037249999130006041523111483
* 05825191018180219392229991129414412134980693499929999971741113485
* 0592479101815021912191922212463412134961202499991800160719141113487
* 0602365252020011212121939111334341331249503714999915002271514111483
* 06122391418180135221293291129444121149906334999299999941211223514
* 062265520302501122211222113433422212460047749999150010071742111384
* 06321891418164133221121119134414212147503804999299999710211223522
* 0642659102421013322229999112944412214990234499929999921214113472
* 06525992025250133222299991129444122149904404999299999921913113423
* 066265920191901332211332211294434122149904404999299999941614113474
* 06724332020110112221122221122221384442121438504684999299999941614113474
* 06811894018190219191229999392944242214499065010069299999941021123543
* 0691241302019011121123929212444111449903644999190009041212223512
* 0702457201925013929299992291444121448506974999299999719141223325
* 071239920292201112222999921134342131441003804999299999717221113323
* 072230920232551229292999921124344121448002494999110002071221113372
* 07322313599180219191219292391244241212470021549999150005051021121582
* 074146920252001239292999921124444121139906014999912200271422121384
* 07585432045400219392219392211244341221149005144999299999715141223524

* * * * *
076138720212002191912209992212334412111460026020060299999717241112443 * * * * *
077123130191801131321131213912845421313499034310150299999941011129982 * * * * *
0782519202020012122229999113444411211475065149992999999718131212426 * * * * *
079220510191901229192299993929444421211499069549992999999410212221513 * * * * *
080118120181852299992299939294444332114990471100612999994410211221512 * * * * *
0812243122322012493912493939294444133114900290499991300075410211123142 * * * * *
0823509201815011111219211211144441121449503744999299999717121111473 * * * * *
0831229291918111112299992912412421211499067530100299999210211123574 * * * * *
0842339952225113121113322211344441211499075049992999999713231113471 * * * * *
0852619203020022999911221121294441121147502934999299999216121113473 * * * * *
0862439251530011221123929211244441121149909904999299999219121111473 * * * * *
08722692519180113311122929211244342112149903214999299999971311113472 * * * * *
08822322016160229999229999221334442111349903434999299999941221113272 * * * * *
0892323201313011111219192112443411244800496499991420063517231113375 * * * * *
09016272025200219392123939111244341121419905174999299999941811113474 * * * * *
091341220251402299991121441112346411214700504499991100018417241113375 * * * * *
0921339102215011311113131113334421212475023649992999999713221112222 * * * * *
09323191530170123929123929192944441212475037540999299999971021111273 * * * * *
09414492023230219291112211129444411212485054499991250070718141112474 * * * * *
095140710253001141311239292213444112424900275100502999999713132213522 * * * * *
096137610171501123222999922123434112124400290100502999999717231123125 * * * * *
0971559202018011332121939111294243212124800353100252999999716131113423 * * * * *
098243820222022999911433211294444233114900525499992999999417141113434 * * * * *
0992243202318012291911221119294446122114990311499991300050410211123142 * * * * *
10023092022165113322112322122934444212124900261100502999999412211113432 * * * * *

* * * * *
10123041220175219292113232112944442121149002344999299999414211113372
102323721171701111111113444122114800249499929999971111122112
103355920221701133212299911294434122114990698499915007571721111475
1042341301916021939221919111344341212385032349991900135413121111473
105222517181802191912312311243441211495029510050299999412211123142
106223325232052299913392939134424332114990751499991960098410211123145
107253920232001219292191911134844121148004984999299999717141111474
10824621023180112214112214112941441211475024849992999999217241112443
10927332017170113322114332112944143121348002094999299999943142213482
1102221301823811431114131391144413313499031149999160018041011122142
1113363253416011314229991912117441124449002794999130006041021121572
11243191018180219191219191321234741221249002584999299999917131113472
113440620151301111111111111124434122124800621499992999999716131213475
11424320242001133221123213113343412211475039349992999999715141113474
115424325241802299992193911929414412312499032149999299999971021121112
11625892020180229999113322113443412211475068449992999999716141113476
1172509203015011332111111113448412211480046649992999999217121111474
1182209201717021929122999921294444313114800249499929999992111121112
1191539202520012124229999113443431311475043249992999999718141113474
12025422027160121929112322113634412212390049349992999999417141113424
1212502202018012291912291912944411211499064549999160009071823111475
122344723272301111122999911234141244490064349992999999715131111475
123140320261701111111111111136464132114990387499991300030714131111433
12416013021170112221229192329414421214600601499991500050713132112484
12523513025200111111111112213488412324990311499992999999715141113472

12622032018180113222113222229114244212124800253499995300030710211123112
127956320217011322211322221294344212124800345499991250038719121113474
12822062018180121111112113558421124800886499991200025711211123117
129235920232001219192299991129444422124600250499991300045713221211473
13024692015140113322229999111433412212490115849999299999719121113378
131150810282001133221133223229444121249003914999929999971212223233
13212951026180229999229999122944441131248002644999029999971121112262
1331556203018021939222999911294444112124900815499992559999716132213386
13416091018160112322113322113344423212480042049999299999719221212334
1352469201818022999922999911294444123114750244499991200030713131213472
136227913221801122112299991129453423211485021149999140001871221113362
13722791517160113122219192221131142121439909004999929999971511111471
138254130221802299991249391113443421212499015549999160018021222111371
139223610202001249391249391113444421212399034310030299999921021121172
14022771017160111222193921134444212124990727100302999999213141111344
1412168251617022999922999919136484112124990675101502999999210212223114
1423479201614011111211121294444212123700417599991500080719121111475
14321841518180219392229999392944411212399033249999115002241021121182
144225515221501222221919211134442221243001154999919001358121211143
1452405201816011312111232222121441131149903884999910700074122111442
1462522025200122929112322111344441221149503404999929999941224111473
147119215161302299992299991129444412211499032110100110001541121123182
1481282202016322999911433239114444122114990279100902999994101111382
149222629181742192921239291229444421212490058549999110002041121123575
1502333281616011132212392911293444212123990496302001880044415141113344

151224420321012292922999112344441231149903644999130060410212123182
15213291020190123929123929113443411211480024049991100020715131111481
153353920201801122111122111134434122113700407499929999921812111474
154148130201801131211131211131364312414750449100501450100219241113425
15514713323180113222113222113443411211485044010050299999719141113484
15623622318150113442299991129444411211499042849991200040715141211343
15721813018200229999229992944642124900471102002999999410212223184
15811822216140229999111112911455421242495029549999299999410211223112
15912791317150229999112111113443411124990162499929999921311111281
1602629203025021939112112111343411212399080410050299999941813113425
16113232513130113211122111123919112444114239903134999150007521111213322
162330910252401311123919112444114239903134999150007521111213322
16322491020180219292192921129444112123990394101932999999413112213282
16422891420170219292123949113443412212399036810200299999941021113342
1651275102118511111229999392944411134424121249902961033029999921212223512
16611791013130219292192921134424121249902961033029999921212223512
167437915252301132221132221129641412114990404499991600180413121113472
1682559101818011111229999112944341221146502744999916000962141411373
169261920201701413112493911144843331138507984999299999219141213386
170253920181701111122999911291484222113800396499929999921712111373
1719339102520013344113344221244342221139004504999299999715221113323
172939325201701334212394911146434121113750916499991900500719121113476
1732209151918012291922999922123444111149905094999299999941211123572
17428192030200113322123129222944442121449902994999299999716141223382
175970920302002299992299991112444411211475052149999299999715122211486

176150324201802193922299991124434212114950683499991830083218121113475 *
177432910201801249392299992229444421211495055630060299999214121113373 *
178241324202001132222192921129324421212399051749999299999414121211444 *
179232120131302192922192921112933411212385061149999199050041712111345 *
1802533103018022999921939211132224122123950051499991600100417121113434 *
18123292027183112221124939211143421211470020630030299999716131112422 *
182255920201902192922192921129147411211490110249999299999719121123377 *
183158720161901132221122222112444421214390046849999299999716141111474 *
1842232282219011314111314112929414421114990311100202999999410211113272 *

Kurde de Paris

Institut kurde de Paris

Institut Kurde de Paris

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

Bu çalışma, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin sosyal hareketliliğe en fazla açık olan Gezici Tarım İşçileri üzerinde yapılmış bir araştırmanın bir sunumu olduğu gibi, GAP adı ile adlandırılan büyük sulama projesinin ülke ekonomisine ve yöre insanlarına yapacağı etkilerin bir incelenmesidir. Güneydoğu Anadolu Projesi ile birlikte ortaya çıkması beklenen gelir artışları yanında, yapısal değişime bağlı olarak Tarım İşçilerinin de giderek sayısal bir artış göstereceklerinin ve bunların bu gelir artışlarından yararlanabilmelerinin farklı siyasalara bağlı olduğunun savunulduğu çalışmada Tarım İşçilerinin 'köylü' olarak varsayılmalarına karşı çıkmaktadır.

Institut kurde de Paris